

ההעפלה מצפון אפריקה: שלוש האוניות, 1947

ראיונות

יצחק אברהמי, יגאל ושלמית אלעל, אפרים כוזריים (פרידמן), מרדכי כהן, גדליהו כהן-פרנקו, יצחק לוזון, מאיר גוששנה עירן, משה עמיר (עמר), משה פרגיון, אברהם צרפתי, גד שתר (שמלה).

מבוא
להימנות על המשלוח הראשונה שנשלחה מן הארץ לצפון אפריקה בשנת 1947 התאהבתי בנוף האנושי היהודי ובמשך קרוב ל-20 שנה סירבתי לכל שליחות חבת אלה גדהשתליוני וספן, וחזרתי ושכתי לארצות המגרב.
באתי יהדות שורשיה, קפוצרת על פני מאות אלפי קולומביים, במאות ערים, ערים וכפרים ממדבר לוב ועד האוקיינוס האטלנטי, קהלים המכופף עד להרי האטלס האטלס-אטלס, ועד למדבר הסהרה הגדול והנגרא.
משלחותי השלישית משלהי 1946 ועד סוף 1948 הייתי שותף פעיל ואחראי על העלייה הבלתי-לגאלית משלוש ארצות אפריקה הצפונית, מרוקו-תוניסיה-אלג'יריה. תקופה זו מתחלקת לתקופות משנה-מבחינת הצורות, האמצעים ודרכי העלייה, ובעבודה זו אחראי את התקופה הראשונה, ראשיתה וצמיחתה של ההעפלה מצפון אפריקה: תקופת הרצאת של האוניות מחפיה של אלג'יריה.
בשנותיו זו איננה צלחה את סכנות ההחלטה לפתוח בפעולה כצפון אפריקה, אחראי על פני מימוש ההחלטה, את מניע ההעפלה בכלל ומניעה של יהדות צפון אפריקה בפרט. אעמוד על הארגון המעשי של ההעפלה בשלביה, על בעיותיה הכלכליות, הפסיכולוגיות והאחרות. אחאק את הנזכרים השונים לארגון ההעפלה, המחתרת, את העלאת האנשים לספינות ואת תגליות האוניות וההפלגות, עצמן. כמובן איננה לסם ולעמד על יחס הגורמים השונים לעלייה - אשון המקום שיתקיים המוסדות לה.
אשתמש במובאות ממכתבים, דיונות, דיונים, שיחות טלפוניות, ראיונות ומכתבים.
כעס מאד ידע בציבור הרחב בארץ על יהדות צפון אפריקה בכלל ועל נסיבות עלייתם בפרט. מעט מאוד ידע על הנמשות שפעלו, על המעשים שנעשו, על מסיבות הנפש של חלוצי המקום, על ההתנגדות והעזרה של המעטים, יהודי המקום, על התבטאן ארץ ישראל ונכונות איון קץ של המוניטין בית ישראל, שהביאו לחיסולה של לוחיו זו ולהפיכתה של יהדות מרוקו לעדה היהודית הגדולה ביותר במדינת ישראל ודומים.
אם אצליח לתאר קטע מהחלקי הכביר הזה, למרום להבנת ההתרחשויות ההתפתחויות ולקרוב את הקורא לאפריקה זו של העלייה מצפון אפריקה, והיה זה

מניעי ההעפלה מצפון אפריקה

הביסוס האידיאולוגי והרגשי לעניין עליה ב' ניתן על-ידי ברל בצולטון בקונגרס העיוני הכ"א בבאול, באוגוסט 1939, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה. ד"ר אמר:¹ כשאני שאל את עצמי מי בימינו אלה הנושא הטבעי - בגזירה גודל - של מלחמת ישראל על קיומה, והיכן מקומו, הרניי משיב לעצמי: על פני הימים נפושים נושא הדגל של צרחה-היהודים הם לא יתנו לשערי הארץ שיעסגרו, לא יתנו למצפון העולם שירגע; לא יתנו למר מלקולם מקדונלד שיבצע את מפרו הלכן. הפלס היתודי יוצא בראש המערכה וכולנו חייבים לצאת כצבאותיו.

ד"ר הוסוף ואמר:

איונו הגירה בעולם היא כשרה חזוקית, אם עליה זו איננה חזוקית ואיזה חוקים בעולם הם החוקים, אם זכות הימים ליהמי היא בלתי חזוקית?

דבריו ברל תואמים את מצב יהודי-אירופה ערב מלחמת העולם השנייה, אולם אינם מרמזים לדעתו את מכלול הסיבות שחוללו את "יציאת צפון-אפריקה".

מרובים ומגוונים היו מניעי העליה ההעפלה, מהם "אובייקטיביים", כגון אנושימויות ורדיפות, מצוקה כלכלית וכו', מהם "סובייקטיביים", כמו ציונות, תלוציות, שורשיות יהודית וכו'. כל המניעים האלה היו קיימים מקדמת דנא גם כגולת צפון אפריקה, בשיעור זה או אחר. לאורך המאה ה-19 היתה העליה מצפון אפריקה לארץ-ישראל משמעותית ביחס לעליה מארצות אחרות. ב-1943 אומר דוקטור ראש מחלקת העליה בסוכנות:²

אינני יודע כמה להסביר את התופעה המזוהה הזאת שדווקא יהדות אפריקה הצפונית, אשר קיומה פעם את רוב בניינה של העליה לארץ-ישראל, חולה עלות.

בהמשך דבריו הוא רומז על הסיבה:

כי היא נחלקה בקיר אטום של אי הבנה מצד העליה האירופית.

אם כך ואם כך, בתולדות העליה מצפון אפריקה בולט ההבדל בין התקופה שבין שתי מלחמות העולם לבין החקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. בין 1919 ל-1939 עזבים במשך 20 שנה קצת יותר מ-1000 נפשות מאפריקה הצפונית. מ-1939 עד 1944 אין ככלל עליה מצפון אפריקה בגלל מצב המלחמה. ואילו מ-44 ל-1943 ואילך מתחילה התמזנה להשתנות. תחילה עולים עשרות בלבד עם סרטיפיקטים. בדרך-שאי כותב ב-17.6.45 נאמר:³

אם לדבר על עליה המונית בצורה עליית משמחוק, הרי שבתוניסיה ישנה אפשרות של עליה

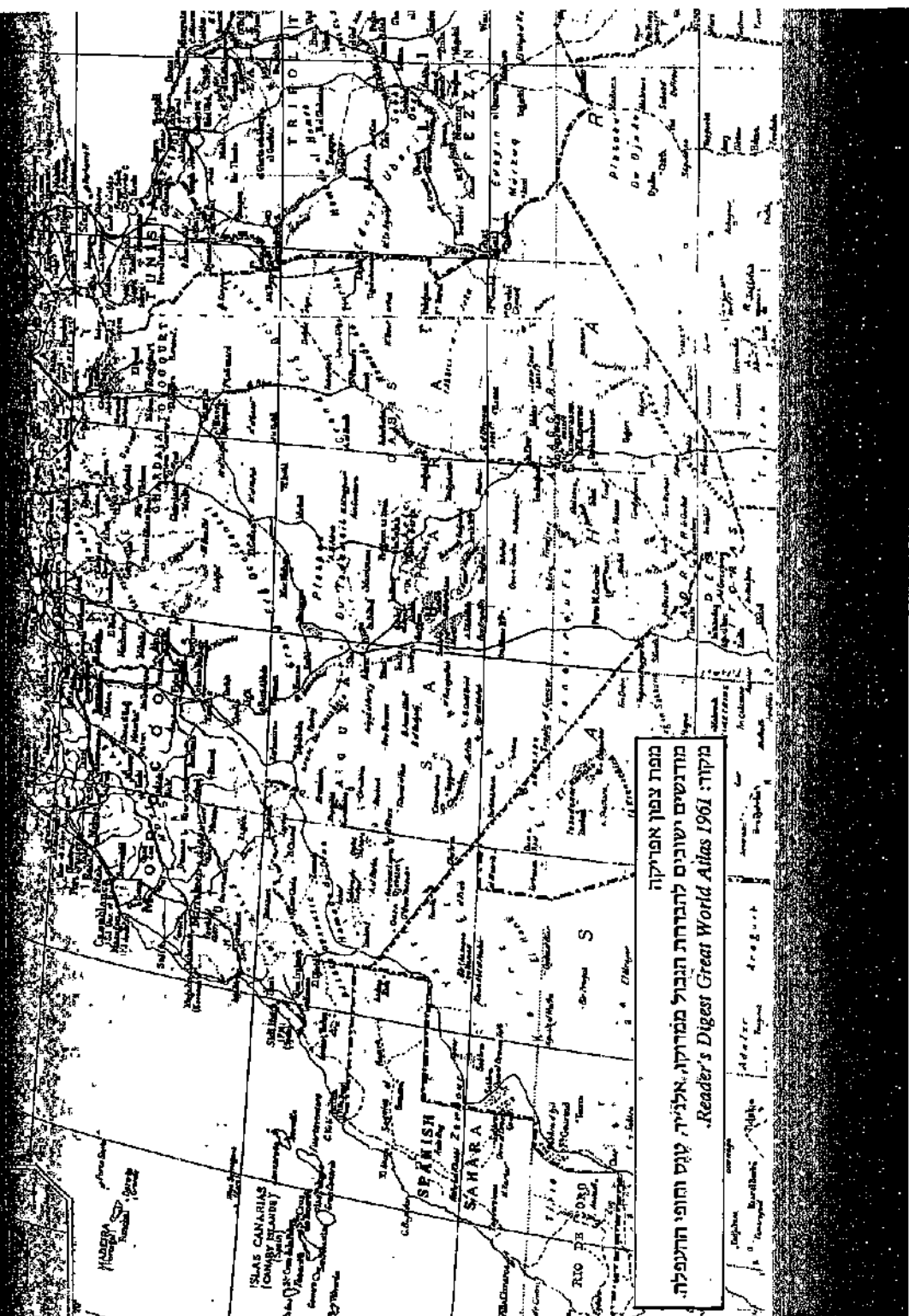
ברל בצולטון, כתבים, ט, עמ' 7574.

מלקולם מקדונלד: עד המושבות הבריטי, 1938-1940.

א.צ.מ. 25/5217, מתוך פרטיכל 8561/70.

דברים ששמעתי מפי ד"ר מיכאל אביטכול בכנס "שורשים", כ"ו באוגוסט 1983, בהרצאתו "עליות יהודי צפון אפריקה". בילקוט המזרח התיכון 11-12 קובץ ד"ר גיל מלצר של 426 עולים.

א.ת.ה. 14/3.

מפת צפון אפריקה
 מודפסם ישוברים להבדחת הנבול ממדוקה. אליליה עקם וחופי התעפלה.
 מקור: Reader's Digest Great World Atlas 1961.

כונת בממדים רציניים... ישנה כמדה גדולה לציין רצון לעלות, וכל מיכנה חדשה של דרשות מכה גלים בכל הארץ ומגדילה את הרצון הזה. ואילו תוך 6 חודשים בשנת 1947 מצטופפים במחנות העליה שלנו באלג'יריה כ-2000 עולים; מאמצע 1947 ועד סוף 1948 עולים למעלה מ-10,000 נפש.⁶ בדרך המסכם שלו מ-3.2.1949 בותב יעקב כרוז:⁷
בתודע צמכר (1948) יכולנו לשלוח למיטייל לפחות 4000 נפש, אולם הוראה חמורה אסרה עלינו את הזכר מפאת המצב הקשה השורר במצפת שם [בצפת]... נוכל בקלות להגיע ל-5000 איש לחודש.

נשאלת השאלה: מה נשתנה בתקופה שלאחר המלחמה, ובמיוחד בתקופת 1947 ואילך, מכל השנים שלפני מלחמת העולם השנייה? כל הסיבות ה"קלאסיות" לעליית יהודים שמנינו לעיל היו קיימות בשתי התקופות גם יחד: אומנם לכאורה התווספו בתקופה המאוחרת אלמנטים חדשים, כגון הרושם שהשאיר משטר וישי בשלוש ארצות צפון אפריקה, ובתוניסיה גם הכיבוש הגרמני, ומאידך גיסא השפעת המאבק בארץ-ישראל על עצמאותה ועל מדינה יהודית. הכיבוש הגרמני בתוניסיה גרם אצל מספר קטן של יהודים צעירים אינטלקטואלים לעזווע נפשי עמוק, והם הם המייסדים את תנועת הנוער הציונית החלוצית "צעירי ציון" ב-1943, המהווה בסיס ומנוף לפעילות שלוחת השליחים, קאדד לכל עבודה ציונית, להגנה ולהעפלה. אולם, לדעתי, אין לכיבוש הגרמני השפעה רצינית וממושכת על המוני בית ישראל בתוניסיה. להיפך זכורה לי היטב הפתעתי עם הגיעי ב-1943 לראשונה לתוניסיה,⁸ זוכת תגובת יהודי המקום על הכיבוש הגרמני, ורצונם העז לראות בכיבוש אפיזודה חולפת משמעותית.

שלטון וישי גרם בהחלט לעזווע רציני באלג'יריה, בה היו היהודים אורח צרפתיים לכל דבר זה למעלה מ-70 שנה. אולם עצם היותם צרפתים גרם להם להתבוללות והתרחקות מלאומיות יהודית: תגובת יהודי אלג'יריה היתה דומה לתגובת יהודי צרפת - "צרפתיותם" העמיקה ונעשתה להם חשובה עוד יותר, ושלטון וישי לא גרם לשום התעוררות לאומית בין המוני היהודים האלג'יראים. גם כאן התעוררו כמה צעירים שהקימו את סניף "צעירי ציון - דרור" באלג'יריה, והיו פעילים במשך הזמן בארגון "ההגנה" ובהעפלה. וגם כאן, כמו בתוניסיה, התעוררה מתי מעט מבוגרים, הפכו לציונים בלב ובנפש, עזרו לנו בכל ואף עלו ארצה.

ניתן לומר שמלחמת העולם השנייה אימנם גרמה לעזווע נפשי בין יהודי צפון אפריקה, מפאת שלילת זכויותיהם על-ידי וישי ועל-ידי הכיבוש הגרמני בתוניסיה, אולם נצחון כנות-הברית ו"צרפת החופשית" השכיחו עד מהרה את העזווע הזו. גם

6. א.ת.ה. 119/24.
7. שם: יעקב כרוז - שליח המוסד לעליה ב' קצנים 1947-1949. לימים סגנו של א"ת.
הראל במוסד. כינויו: ענר.
8. המשלחת הראשונה כללה את יגאל בהן וד"ר נפתלי בר-גורא ואותי: 22 כסליו 1943-1944.

העזווע תדמיתה של צרפת, בעיני יהודים וערבים כאחד, בעקבות התמוטטותה המחלטת ב-1940, יכול היה לגרום מתד גיסא לתששות-כבדים מצד היהודים כאשר ליציבות והמשך השלטון הצרפתי באפריקה הצפונית. מאידך גיסא זה הפיח יחיקות גדולות בקרב הערבים והחריף את דרישותיהם לעצמאות, וגרם לניצני התקוממות נגד שלטון צרפת. אולם מיד עם תום המלחמה ב-1945 דיכאו הצרפתים באכזריות רבה את ניצני ההתקוממות האלה ואלפי מוסלמים נהרגו במורח אלג'יריה תוך ימים ספורים.⁹ גם בתוניסיה ובמרוקו חזרו הצרפתים לשלוט ביד רמה, ויהודי צפון אפריקה השתכנעו חיש מהר שצרפת הגוליסטית אינה עומדת לזוחר על שלטונה, ושעצמאות ערבית בארצות אלו אינה אלא חלום שאין לו סיכוי להתגשם, חאת על אף התארגנויות כאלה או אחרות, הכרוזות, ואפילו הגברת כחם של הקיצוניים בבחירות פנים-ארציות, כגון הבחירות המוניציפליות באלג'יריה ב-1947.

אין, אפוא, הבדלים במניעים האובייקטיביים לעליית יהודי צפון אפריקה בשתי התקופות. וגם המניע הסובייקטיבי הדומיננטי לדעתי - הרגש הדתי-מסורתי והשורשית היהודית שארץ-ישראל במרכזה - אינו שונה בעוצמתו בשתי התקופות. יתשוני העיקרי, אם לא היחיד, ההבדל המשמעותי והקובע בין שתי התקופות הוא, לדעתי, קריאת הישוב היהודי בארץ-ישראל, הנאבק במלחמת גבורה על עצמאותו המדינית, לעליית יהודי צפון אפריקה וביטויה - השליחות הארץ-ישראלית. בתקופת 1919-1939 אין שום קריאה לעליה ואין שליחות, ואילו בתקופה בה אנו עוסקים יש לא רק קריאה ולא רק שליחות אלא גם פעולה חינוכית: חלוצית אינטנסיבית. מתד גיסא (המקדימה את ההעפלה בשלוש שנים ומעלה), ופעולה חינוכית-מעשית-ארגונית מאידך גיסא לעליה המונית בשם המדינה היהודית שברדרך. בצפון אפריקה קמה תנועה חלוצית מפוארת המארגנת נוער, מקימה הכשרות, מהווה את הקאדר הפעיל לארגון "ההגנה" ולעבודת ההעפלה ומקימה את הקיבוץ הצפון אפריקאי הראשון - רגבים. ומאידך גיסא מתחילה העליה ההמונית המאורגנת.

לא היה "הכרח" אובייקטיבי לעליה זו. לא היתה זו עליה בעקבות שואה. לא היתה זו עליית מצוקה, אם כי היתה מצוקה: ולא היתה זו עליה "ציונית", אם כי היתה ציונית וחנועה ציונית בצפון אפריקה: היתה זו שיבה הביתה, שיבת ציון. היה כעליה זו מרכיב רצוני, משיחי. לא בכדי קראנו לאוניה הראשונה על שם המעפיל הראשון בהיסטוריה היהודית, גדול-אוהבי ארץ-ישראל, יהודה הלוי. ולא במקרה נקראה האוניה השנייה "שיבת ציון". שמות כאלה לא תמצאו בהשימה הארוכה של אונות ההעפלה שיצאו בעשרות מחופי אירופה. והסיבה היא שאנחנו, השליחים בצפון אפריקה, חיינו בתחושה שונה ובעולם שונה. נוסף לאנטישמיות, נוסף למצוקה ונוסף לציונות, חשנו בעוד משהו, במימד של משיחות.¹⁰

ישנן הערכות שונות מן הקצה אל הקצה (עד 40,000 הרוגים), גיאנסון, אלג'יריה, עמ' 710.
10. ראה נספח 3, "עדות שליחים".

יהודים אלה חזקו ואמרו יומעים את תפילת גדול הרציונליסטים בתולדות ישראל, הדמב"ם: "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואף על פי שיהמהמה, עם כל זאת אחכה לו בכל יום שיבוא." דורות על דורות חזקו, והנה באו שליחיו של משיח והביאו את בשורת ירושלים הנגאלת והנבנית ואת בשורת המדינה היהודית העצמאית, וקראו להמון בית ישראל לשוב הביתה. וההמונים קמו והעפילו. השליחות הארצישראלית זכתה להיות הגפרור שהדליק את גתלת אהבת ציון וכיסופי הגאולה הלוותשים, והפכה אותה ללהבת העליה ההמונית הפרצת, שהביאה במשך הזמן לחיסולה של גלות אפריקה הצפנית.

גורמי השליחות לצפון אפריקה

סיבת הסיבות להתלטה להתחיל לפעול בארצות צפון אפריקה היתה השואה. השנה 1942 - המסך ירד על יהדות אירופה. קיומו של רוב רובו של העם היהודי, רוב אוגה ורוב נציגיה של התנועה הציונית, הרוזוזה הכמעט בלעדית לעליה חלוצית ולעליה בכלל, הועמדו כסימן שאלה. טרם נודעו ממדי האסון, אולם היה ברור כבר אז שבמקרה הטוב נותק הקשר להרבה שנים. בהתברר שאין יהודים וההמשך בסכנה, מתעוררת התנועה הציונית ומתחילה לחפש ריכוזי יהודים אחרים. כשישבת הוועד הפועל של ההסתדרות מ-20.6.45 מסכם שאל מאירוב (אביגור) ואומר:¹¹

את העליה מהמזרח התחלנו כאשר נסגר בפנינו ארצות ארצות.
ראשונים "מתגלים" יהודי המזרח, יהודי סוריה, עיראק ואיראן, ואחרים יהודי המערב (המגרב), יהודי צפון אפריקה.

סיבה אחרת היתה התחושה שהתנועות הלאומיות הפריביות בארצות אלה עלולות להוות איום על קיומן של קהילות ישראל שם, וההכרה שעם הגשמת הציונות הפכה יהודים אלה לבני ערובה וגורלם יהיה השמדה.

מסיבות אלו נשלחים השליחים הראשונים לתוניסיה עם שתדורה ב-1943. מהכיבוש הגרמני, וב-1944 יוצאת משלחת שניה המגיעה הפעם לשלוש ארצות צפון אפריקה הצרפתיות - תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו.

כפי שמגידתה של אירופה "פתחה" את צפון אפריקה לשליחות ציונית תלוזית, כן גורמת כאילו "פתיחתה" של אירופה ב-1945 לחיסול (ומני) בדיעבד של השליחות באפריקה הצפונית. לאחר חזרתנו ארצה ב-1945, לאחד נצחון בנות הבדית, ועד 1947, במשך קרוב לשנה וחצי, לא נשלח ולא נמצא אף שליח רשמי מטעם "המוסד" או המוכנות בכל דחבי צפון אפריקה הצרפתיות.¹² "פתיחתה"

11. שאל מאירוב (1899-1978), חבר קבוצת כנרת, ממגיני תלחי, חבר מרכז "ההנהגה" ראש המוסד לעליה ב', לאחר נפילת בנו גור במלחמת השחרור קרא לעצמו "אביגור" א.ה., פרוטוקול ישיבות בוועד הפועל, 20.6.1945.
12. יצחק לוזון ד"ל - ליד תוניסיה, חבר קיבוץ דן. הגיע לפני גמר מלחמת העולם השנייה כשליח השומר הצעיר לתוניסיה ושהה שם ב-1945-1947.

אומנם גם בתקופה זו ישנן תוכניות כלשהן ב"מוסד" כפאריס בקשר לצפון אפריקה. במברק ששאל אביגור שולח ארצה ב-23.4.46 נאמר:¹²

קיימת אפשרות להעברה רשמית של שלושה שליחים לצפון אפריקה דרך צרפת. עלינו לנצל אפשרות זו במשך ארבע-חמש ימים. תקבעו מידי אלו המועמדים הוללות אולם כוונות לצרפת. מתאים להדפיחם המיידית כדי לרוח מתן הותיות הצרפתיות. מציע את אפרים פרידמן.

אולם בארץ ישראל איש אינו שם לב. ב-2.6.46 נשלח מברק נוסף מצרפת ארצה, בנו הלשון:¹³

[...] כמו כן אין כל תשובה מכאן בעניין אפריקה הצפונית ואנו מנסים להזמין יקרות בדיוק באותה תקופה, באפריל-יוני 1946; באה ועדת תוך-לארץ של הקיבוץ המאוחד לבית אורן בכדי לגייס אותי לשליחות לאירופה. לא הסכמתי לצאת את המשך ואת הארץ לאחר זמן כה קצר, לאחר-שרק לפני 9 חודשים חזרתי משהי שליחות בצפון אפריקה. כשאזנרו ודרשו והעניין הגיע לאסיפה, הדעתי שאם בכל זאת יגייסו אותי, לא אצא לאירופה אלא לצפון אפריקה. הקיבוץ המאוחד לא ויתר גיוסתי לשליחות לאירופה. לאחר גיוסי באתי למזכירות הקיבוץ והודעתי מפרשנות שלא אצא לאירופה אלא לצפון אפריקה. לקיבוץ המאוחד היתה כבר תנועה נוער בתוניסיה וגרעין צפון אפריקאי של כמה עשרות חברים בבית השיטה, ואף-על-פי כן לא הבינו את חשיבותה של צפון אפריקה ועמדו על כך שאצא לאירופה. דיק לאחר שהתעקשתי, ויתרו והסכימו שאצא לצפון אפריקה.

מאחר שיצאתי פעמיים לצפון אפריקה בשליחות המוסד לעליה ב' והסוכנות היהודית, פניתי באופן טבעי ל"מוסד" והצעתי שישלחו אותי לעבודה בצפון אפריקה. שאול לא היה בארץ ועל כן דיברתי עם צבי יחיאל, איש גבעת חיים, שהחליף אז את שאול. צבי סירב. מה שקבע היה הניסוק המפלגתי. הייתי אז חבר כטיסה ב',¹⁴ ואין ספק שעובדה זו פסלה אותי כעניי צבי. אולם היה גם משקל רב לחוסר המודעות, חוסר "תודעה צפון אפריקה". "המוסד" רכז את כל כוחותיו באירופה ונתן את הפעילות בצפון אפריקה עם זאת, לאחר שנקבעה עובדה יציאתי לצפון אפריקה הודיע "המוסד" בארץ למרכז בפאריס שיש "להשתמש בו [באפרים פרידמן] כסוכן שלנו".

12. המברקיס של שאל אביגור, א.ת.ה. 14/4.
13. שם.
14. טיעה ב' - סיעת האופוזיציה בתוך מפא"י שהתפלגה ממנה ב-1944 והקימה את אחדות העבודה-פועלי ציון ב-1945.

ההחלטה לפתוח בפעולה בצפון אפריקה

23.10.42 - החליט הקרב היסטורי באלי-עלמין בין הגרמנים, המאיימים על מצרים ועל המזרח הקרוב, וארץ-ישראל בתוכו, לבין המחנה השמיני בפיקודו של מונטגומרי. הקרב הזה יכריע את גורל הישוב ובכך את גורל עם ישראל לדורות. ב-4.11 נגמר הקרב בניצחון היסטורי של בנות-הברית, והגרמנים נסוגים כשהמחנה השמיני בעקבותיהם. ב-8.11.42 נכבשת אלג'יר העיר על-ידי המתתרת - "השקונה בנובמבר" - יהודית בעיקרה.¹⁵ האמריקאים נותנים וכושרים תוך ימים את אלג'יריה ומרוקו. חוגיסיה אנמנס נכבשת על-ידי הגרמנים בנובמבר 1942, אולם נמצאת בצבת בין המחנה השמיני המחקרב ממזרח- לבין צבאות בנות-הברית ממערב, וברור ששחרורה הינו בעיה של זמן כלכך.

חודש ימים לאחר כיבושה החלקי של צפון אפריקה מתכנסת בירושלים ב-11.12.42, ישיבה של אנשי הסוכנות היהודית, ברית הארגונים התלוציים ונציגי תנועות הנוער בראשותו של אליהו דובקין. דובקין, הפותח את המפגש, מציין¹⁶:

עם גמר הכיבוש של ארצות צפון אפריקה, על-ידי מדינת הברית חפתח לפנינו אפשרות של קשר עם קיבוצים יהודיים המקיפים עד 400,000 נפש, מהם כ-200,000 במרוקו; 80,000 באלג'יר; 70,000 בתוניס; 40,000 בטריפולי. אם נוסף לארצות אלו את מצרים, סודיה, עיראק ואיראן, הרי לפנינו קיבוץ של קרוב ל-1/4 מיליון יהודים. לפנינו נפתח שטח פעולה נרחב, בעל חשיבות מרובה, בשים לב לכך שיהדות זאח היא הקרובה ביותר אלינו ועולה להצטרף אל מאמצינו עד לפני חום המלחמה. אלה הם קיבוצים יהודיים אשר היו הראשונים לשתרוב מעול משולות הציר, ומידח נסנותנו לכוא בקשר עמהם, לחונכם לקראת שיתופם בפפעל הציוני, קובעת כמידה לא מנעה גם את יכולת פעולתנו בשלבים הבאים, כאשר קיבוצים יהודיים נוספים ישוחררו בהדרגתו...]

אי אפשר לדבר על יחזת צפון אפריקה כעל נושא כולל, כשם שאי אפשר לדבר על יהדות אירופה כעל חטיבה אחידה. הקיבוץ החשוב ביותר נמצא במרוקו...] הגד השחה בכל הארצות הללו היא התרבות הצרפתית. קיימים שם יותר מ-200 כתיספר של כייה ובהם עשרות אלפי תלמידים. השפה הצרפתית היא השפה השגורה בפי הנוער. מוכן שיש חשיבות גם לידיעה השפה הערבית...]

הגישה אליהם ונובעת הכשרה מתאימה. לפנינו קרקע פוריה לפעולה מקיפה למען א) הרחבת התנועה; ב) חינוך הנוער בכתי-הספר ובתנועות הנוער; ג) ארגון הכשרה תלוצית.

15. אנשי "השמונה בנובמבר" נפגשו באולם התעמלות ששימש כסניף להתארגנות מחתרית בראשותו של ויזה אבולכר (José Aboulker), ראה א.צ.מ., 5, 9743-525. Rapport sur le rôle joué dans la préparation et l'exécution des opérations du 8 novembre par un groupe de combat d'Alger dit "Groupe de la salle Géo Ghas"; Michel-Ansky, Les Juifs d'Algérie, Paris 1950, chapitre 10, pp. 199-221; ראה כמו כן עזרת פול סכאון, דבישית על הוגנה בצפון אפריקה, יד שבנין, 1984; ג'יטה עמיפיו-זילכר, מחתרת יהודית באלג'יריה, 1942-1940, תל-אביב 1983.

16. א.צ.מ., 25/5217, מתוך פריטיכל 8561/70.

מחלקה העליוה של הנהלת הסוכנות היהודית, כשיתוּפ עם מחלקת הנוער ועם המחלקת הערבית, החליטו לגשת לפעולה רבת הנופה לשם חזירה לארצות אלו. בשורה הראשונה הוקלטו להקים סמינריון, לשם הכנת חבר מדריכים בסמפר של 40 איש בערך, אשר ישוגרו במרוצת הזמן כשליחים לכל שטחי הפעולה הניל כלרב הקיבוצים היהודיים בכל ארצות המזרח התיכון, וכיחד בקרב הנוער הסמינריון יקנה למשתתפים א) ידיעת הארצות הנונות; מצדן הביאוגרפיה, האתנוגרפיה וכר; ב) ידיעה מיוחדת על הקיבוצים היהודיים בארצות הניל; ג) הכשרה לשנתית.

השאלה האחרונה תובעת תשומת לב יתרה. קשה להניח שבסמינריון, גם אם ימשך 3-4 חודשים, תהא אפשרות להקנות ידיעה שפוח, אם אין למשתתפים מושג סוקרם מהן. הכרחי אפוא, לבחור מועמדים שיש להם ידיעה מינימלית כשפה הצרפתית, או כאלה המוכשרים במיוחד ללימוד שפות, הסמינריון יחן להם אה והדליפה הראשונה להשתלמט במשך הזמן.

אני מדבר על 40 איש, כי בכנתני להקיף את כל שטחי הפעולה הרב-גנית בחינוך הנוער, בארגון הכשרה החלוצית והמקצועית, בהשפעה על כתיספר, בארגון עליה וכר. בהתאם לכך הכרחי לעשות את בחירת המועמדים מתוך גישה קפדנית ביותר, לבחוק את התאמתו האישית של כל מועמד ולהבטיח את נכונותו לעמד לפקודה כרגע המתאים. ישנה, לכן, מחשבה לקשר את משותפי הסמינריון עם קבוצות פלמיה, כדי שיוכלו להיענות לקריאה, ככל רגע שהיא חבווא, את המועמדים עלינו לחפש בחוף מסגרת התנועות השונות וגם מחוצה להן, ולואוג כמידה שיהיה מועמדים מתאימים גם מתוך העדה הספרדית ועדות המזרח בכללן. חשיבות יתר נודעת לכך שנעד להפיע בתוך הקיבוצים היהודיים האלה: בהקטם, בתקופת מעבר ומשבר, כסרם תחיל יהדות זו, אשר נתשול קשה של אנטישמיות עבר עליה, ביחד בימי שלטון וישי, להסתגל אל התנאים החדשים אשר נוצרו עם כניסת צבאות-הברית למדינות הללו. נפילתה של צרפת, אשר לאורה נתחנכה היהדות במקומות ההם, עוררה מבוכה רבה. בתוך המבוכה הזאת עלינו לחשל את הרצון הציוני בתוכה. והעבודה שעלינו לעשות לא תהיה קלה. למרות השורשים העמוקים למדי בידיעת העברית אנקשר אל ארץ-ישראל, מספר כל היהודים הנצאי ארצות אלו אינו עולה כיום בארץ-ישראל על 10,000.

כן. כוללת תומניתנו מטרות הסברה ותעמולה מתאימה לארצות אלו כצרפתית, כערבית וכעברית, כהתחשב עם המסורת המיוחדת-ותולדות התפתחות הישובים היהודיים בארצות אלו.

ברגינסקי, איש הקיבוץ המאוחד, העיר:¹⁷

חבל שיוזמות אלו צפות ועולות אצלנו רק מתוך קוניונקטור...] "ההסתערות" צריכה להיות על כל הארצות במזרח ובדרום, לרבות קושסא, הודו, פרס וכר.

ואולי הדבר הכי חשוב והכי משקף את הלכי הרוח הינו דעתו של דובקין שיש שלוח את האנשים "להעלאת מספר יהודים גדול ככל האפשר לארץ".¹⁸

כתודשוים לפני צאת השליחים הראשונים לצפון אפריקה, ב-12.7.43, בישיבת הקו מפא"י, אומר דובקין דברים עזר יותר מפורשים. הוא מדבר על הקשיים ומציין

17. יהודה ברגינסקי - חבר גבעת השלושה ואחרי כן יגור. מפעילי העלילה הראשונים עוד ב-1934, חבר מרכז ב"פוסד", לאתר מבן חבר הנהלת הסוכנות והאש מחלקת הקליטה. שם.

18. ר' הערה 16.

את הזרות ההדדית בין קבוצות יהודים אלה לבין הישוב היהודי בארץ, הן בגלל הזרות התרבותית, הרבות צרפת, והן בגלל זריותנו אנו (הישוב).

לעומת הקשיים מצדן דרבקין את הדיאלוג שהציונות עומדת בפניה, הסכנות המאיימות על יהדות צפון אפריקה, והפתרון כפי שהוא רואה אותו.

עומדת בפנינו דילמה: או להציל את היהדות הזאת במהרה או להשתמש בהכנות כנשימה ארוכה, בחינוך ציוני המחויב להרבה שנים [...]. אותו יום זלוקא אשר יביא פדות וגאולה ליהודי אירופה יהיה היום המסוכן ביותר לגלויות ערב, כאשר הציונות חובסת לשלב של הגשמה ונעמדות במערכה הנחלה על הפתרון הציוני בארץ ישראל, תתרגש סכנה גדולה על היהדות זו, סכנת שחיטה איומה אשר לעומתה תיראה השתימה באירופה פחות נחמדה משהיא נראית כיום. משום כך התפקיד הראשון העומד לפנינו הוא להציל את היהדות הזו.¹⁹

הקורס (מארס 1943)

בעקבות ההחלטות שהתקבלו בהתייעצות ברית הארגונים התלוציים ונציגי הנהגות תנועות הנוער, הוחל בארגון הקורס. הוקמה ועדה לבחירת מועמדים, עבודת הגיוס נעשתה על-ידי אנשי מחלקת העלייה של ההסתדרות, והיתה מעין ועדת קבלה ששוחחה עם כל אחד מהמועמדים. רוב רובם של המשתתפים היו חברי קיבוץ, כ-20% היו יוצאי עדות המזרח.

בקורס היו, בעצם, שני חלקים. בחלק הראשון, בירושלים, עסקנו בעיקר בשפות - צרפתית וערבית - ובידיעת ארצות היעד השונות. בחלקו השני של הקורס, במקוה ישראל, עסקנו בדברים מעשיים כגון גידור, איגודין וכתב סתרים. מספר משתתפים, ביניהם יגאל כהן וד"ר²⁰ ואני, קיבלו גם שיעורי נהיגה.

לפי דעתי עסקנו מעט מדי ביהודי ארצות אלו, בתולדותיהם, תרבותם, מצבם והתווה שלהם. אני יכול להעיד, לפחות על עצמי, שבתום הקורס ולקראת היציאה היתה לי הרגשה שאני הולך אל מעבר להרי החושך, אל הבלתי נודע.

שתי השליחויות הראשונות

בספטמבר 1943 יוצאת המשלחת הראשונה מטעם המוסד לעלייה ב' והסוכנות לתוניסיה. חברים במשלחת יגאל כהן מבית אורן, נפתלי בר-גלורא משדה אליהו (היום תושב ירושלים) ואפרים פרידמן (בן-חיים) מבית אורן. נפתלי נאלץ, לאחר זמן קצר, לסגת לטריפולי מטעמי בטחון, ואילו יגאל ואני נקראים לחזור ארצה לאחר 9 חודשים בערך.

19. א.מ.ע. ישיבת מרכז מפא"י, 12.7.43.

20. יגאל כהן ד"ר - חבר בית אורן. חבר בשתי המשלחות הראשונות לצפון אפריקה.

עם בואנו לתוניסיה הננו פוגשים בתנועת נוער ציונית חלוצית שזה עתה התארגנה, "צעירי ציון". בסוף אוקטובר 1943 מוקם ארגון ההגנה. תנועת הנוער מתרחבת והולכת. קמה הכשרה חקלאית ראשונה, מתארגנים מחדש המוסדות הציוניים - הפדרציה, הקרן הקיימת, ויצ"ו וכו'. נוצר קאדר פעילים רציני, צעירים וקצת גם מבוגרים. שלושה חברי "צעירי ציון" - רחל כהן, יצחק אברהמי ואברהם צרפתי, עולים ארצה ב"סרטיפיקאטים" ביוני 1944 ומייסדים את הגרעין הצפון אפריקאי בבית אורן.

בשליחות זו חיפשנו דרך להעביר אנשים לטריפולי, כדי שמשם יועלו ארצה על-ידי התיילים הארצישראלים שחנו שם. עשינו שני נסיונות, אחד בסוף 1943 באמצעות חבר התנועה יגאל אלעל (היום ברעננה), והשני בראשית 1944 על-ידי גד שחר (היום בדג'ים). שני הנסיונות נכשלו. כשנפתלי, השליח השלישי, נאלץ לעזוב את תוניסיה, הוא אומנם הצליח להגיע לטריפולי, אולם התברר לנו סופית שלא ניתן להפוך את הדרך הזו לנתיב העפלה קבוע.

באוקטובר-נובמבר 1944 יוצאת משלחת שניה מטעם "המוסד" והסוכנות. אם המשלחת הראשונה היתה "בלתי לגאלית" לחלוטין, הרי הפעם אנו יוצאים (לפחות מקהיר) במדים צרפתיים כקציני ביון של צבא צרפת התופשית. המשלחת מורכבת מיגאל כהן, אפרים פרידמן (בן-חיים) וכלב קסטל מגבעת ברנר (היום בנצר סירני). בשליחות זו אנו מגיעים ועובדים בדרום תוניסיה באי ג'רבה, בתוניס, באלג'יריה ובמרקו. בדרום תוניס ובאלג'יריה קמים סניפים של "צעירי ציון", בג'רבה מתקמת הכשרה לחברים המקומיים. במרקו אנו מתקשרים עם קבוצות נוער ציוניות קיימות, כגון קבוצת "בריהודה" וקבוצת "טרומפלדור", ובחדים (כולם חברים בתנועת הנוער "שארל נטר"), ונותנים להם כמשך 3 שבועות קורס מרוכז של 4 שעות יותר יום-יום. כמו כן ניתן קורס קצר ומרוכז לשני בחורים בענייני לוגן.²¹ גם כאן מתארגנים המוסדות הציוניים מחדש ונוצרים קשרים הדוקים עם המנהיגות הציונית במקום.

כשתי השליחויות האלו יצרנו את הבסיס ואת הקאדרים, מצאנו והכנו את האנשים, צעירים כמבוגרים, איתם פעלנו בשליחות השלישית וארגנו את ראשית העפלה מצפון אפריקה.

מאמר
של יגאל כהן
מ-1943

21. באותה שליחות ארגנו הוצאת ספרים בשם "ספריית ברל כנצלסון" והוצאנו מספר ספרים בשטח הציונות וארץ-ישראל.
22. עדות אלי אוחיון, י.ט. המכון.
23. הדבר נעשה, בין היתר, על-פי דרישת מר קלמרו, מזכיר הפדרציה הציונית במרקו. שמות הבחורים לא זכורים לי. ראה דרי"ח מ-17.6.45, א.ת.ה. 14/3.

זכרונות העפלה

בשליחות זו (5-1944) ניסינו לארגן עליה ב' מחופי תוניסיה. להלן מכתב שנשלח בנדון:²⁴

ט' בשבט

צ.א. 23.1.45

נתקבל: 11.3.45

בעניין המחנה:

מצאנו שדבר שאפשר לסמוך עליו במאה אחוז ומיעוט לנו, שלא על מנת לקבל פרט. פעולה מיידית אי אפשר לעשות כי כל הדבר הזה תחת פיקוח המוד, לבן הגענו להצעה אחרת, היינו להבין את הכל לדגעי הנכון. לזה נחוצים לנו שדבר מומחה, לא, ברושורות ואנשים לחברה, כל הדברים האלה בידינו. הצעתנו: לרכוש את לאה היא תעבוד עבודה בת ישראל כשרה, תרדית טוב ותרלוש לה שם טוב ורכגעי הנכון תהיה בידינו. השדכן (נקרא לו הכל) מציע לנו שידור עם לאה אי או לאה ב' (300 טון) עם בית דפוס שיוציא מא ועד ה' מליון כרושורות בצרפתית. את הברושורות האלה אפשר להדפיס ברווח של חמישים אחוז ואחם חתשכו את זה שם למר ז.ג. גם אנשים לבנייה התורה מחדש יש לנו. רק הסכמתכם חסרה. ענו תיכף ומיד.

על התתום "התאומים", והכוונה היא ליגאל כהן ולי. שדכן מומחה פרושו מומחה ימי לרכישת אנויות; לאה פרושה אונייה, ברושורות - בסף. כוונתנו היתה לקנות אונייה, להפעיל אותה. עד תום המלחמה כאוניה רגילה באמצעות חברת אנויות פרטית השייכת למר לסרי (Lasny), השדכן) ולהשתמש בה לפעילות עליה ב' עם תום המלחמה. המכתב התקבל בארץ אחרי כ"ט שבועות וכנראה לא נענינו. לכל-זאת המשכנו בפעולות ההכנה, כפי שזה בא לידי ביטוי בדיקו וחשבון שכתבתי בנידון ביוני 1945, בדרכי יחודה ארצה:²⁵

ענייני עליה בלתי לגאלית:

הקו שלנו היה:

- א. חיפוש מומחים שאפשר לסמוך עליהם ושאפשר לפעול דרכם.
- ב. חיפוש אפוטרופוס (איש כיס) שנוכל לסמוך עליו והכל ייעשה על שמו.
- ג. חיפוש אונייה.
- ד. השתתפות כספית.

בנוגע ל(א):

מצאנו בעל אונייה יהודי, לסרי, יהודי אגלי מהבי מכובדים בעיר. סוכן אונייה, באיכות ערינס לייך מאז 1891, במלחמה הקדמת ובמלחמה הזו סוכן המיניסטרוין לסרנספורט צבאי, איש חרדי וכולו אצילות. הוא הבין את הכעיה לכל חשיבותה הדיקפה והעמיד את עצמו לרשותנו במאה אחוז. הוא גם היה הממונה למעשה על הכסף.

ב. מצאנו פרופסור לחוקה ימית, המומחה ב"ה' הדיעור" בענייני ימאות כתונים, איש שהתקשרנו איתו עוד בשנה שעברה בעניינים אחרים, היהודי החשוב ביותר בארץ, בא-כוח

24: א.פ.פ. צ.א. צפון אפריקה.

25: ר"ח מ"ז 17.6.45, א.ת.ה. 14/3.

החודים במרעצה העליונה, יד ימינו של המושל הערבי. גם הוא מכין את הכעיה לכל עומקה קיבל על עצמו להיות יועץ משפטי לכל עניינינו אלה.

בנוגע ל(ב):

מצאנו יהודי שהכירונו מהשנה שעברה, חבר הוועד הפועל של הפדרציה הציונית, סוחר גדול בעל-יחמה המוכן לתת את-שמו לכלי-עניין של קניית אוניות ולפעול לפי הוראות בעל האוניות שנתקלפי הוראותיה. טרם יכולנו לכתור אף הוא גם מוכן שבשעת המעשה ממש ייעשה הדבר כאוניה הרשומה על שמו, אולם לפי אפיו ולפי קשריו איתנו ורצונו לעזור לעניין, מותר לקחת

בדיון

בנוגע ל(ג):

כאמור יש הרבה סירות מפרש הנוסעות לטריפוליטנה, לאיטליה וכו', בסוואג. מרדע 90 עד 400-500 טון. תוכניהם היתה לקנות אוניה כזו למען שתהיה מוכנה לדגעי שנצטרך אותה. ב"מיתים חסוק במסחר רגיל - בפיקות בקל האוניות שלנו - למען תחזיר כמשך הזמן תלק המותר ולמען תהיה כשרה ב-100% בעיני העולם. התברר שעל פעולה ממש אי אפשר לחשוב כמשך המלחמה, כי הכל בפיקוח הממשלה וגם הקניה קשה מאד, כי עסקי הספנות הם בכי טוב אצל מוכרים כלל. במשך הזמן הפיסעו שתי הצעות. הצעה אחת על סירה מפרש של 300 טון בגודל של 1-1.5 מליון פראנק (אולם הסוחר חזר בו מהמכירה), ואחת צרוב נטיעתו, ביום מצאנו צריכה היתה להגיע לנמל והיהודי שלנו ביקש מאת מומחה, קצין הימיה התוניסאית, שישת אקספרטיות כשכילנו. בעיקר רצה להתעניין אם יש סיפון הסוואה ואם יש אפשרות לשום מוטור. האוניה הנו שייכת ליהודי ובעל האוניות שלנו מנהל איתו מ"מ, שטרם נגמר, כי בעל האוניה רבים כיום לבין עצמם וכו'. באחת זמן בעל האוניות שלנו מחפש גם אחרי אוניית

בדיון

בנוגע ל(ד):

כאמור מצאנו יהודי, שאילו עוד נחזור במשך הדו"ת, בשם ואנה. הוא מעוניין בהעברת כסף ארצה ונוסף לכך הפך לאיש משלנו. היות והאיש יוכל להיות לנו לתועלת גדולה בעבודה כליטות וכללל, ולכן היינו מעוניינים לעזור לו, מסרנו לו שאנו מוכנים להעביר כשבילו כסף בשני תנאים:

1) כשער חליפין של 300 פראנק = 1 לא"י.

2) שלא ידרוש מאיתנו לא אחימה ולא כלום.

הוא הסכים לכך.

תוכניהם היתה והינה, כפי האמור, קניית סירת מפרש, דהיינו: אחת חקנדע-שער-חליפין זה עלה ב"ל פחות. לשליש זה ולאמר שיזציה ע"י המסחר הרגיל קראנו "השתתפות כספית". אחת מוכן להעמיד לרשותנו בתנאים אלה עד 5 מליון פראנק באופן מידי, ביקשנו וחזרנו וביקשנו את הסכמתכם. היות ולא קיבלנו כל תשובה, והיות ובעל האוניה עמד על דעתו שאוניה תשלם את עצמה בעין יפה במסחר - ואפילו רק לזמן קצר - החלטנו לעשות את הקניה על דעת עצמנו השארנו גם הדאות בביוון זה. למותר להוסיף שכל האנשים האלה, בעל האוניה ועורך-הדיון והקונה לא יקחו אפילו פרוטה לכל סר'חלם ועבדחם. זה מין תערובת משונה של "אנשים משלנו" וגינטלמנים. השארנו גם מין החחלה של אפאראט, והצירוף של בעל האוניות ועורך-הדיון יסל ליהפך למרכז כללי לפעולתנו בשטח הזה.

בעל האוניות היה מר לסרי, הפרופסור לחוק ימי - עורך-דיון אלברט בסיס. איני

המעניין הוא - נכונות החברים לעלות מייד ללא הודעה מוקדמת להורים; ללא הכנה, ללא בגדים וחפצים אישיים. המדובר ב"חברים" יהודים צעירים לכל דבר, לנים לבתים בורגניים ומתבוללים. נכונות זו ומעשה זה היו אופייניים להלך-הרוח ששרר בתנועת "צעירי ציון" באותם הימים.

שנות בצרפת ובקונגרס בבאזל

בנובמבר 1946 יצאתי בשלישית את הארץ, הפעם לצרפת, בדרכי לצפון אפריקה. יצאתי כשליח "ההגנה", הסוכנות, הקרן הקיימת, "החלוץ", ההסתדרות, וחבל מ"מ ובל"ן. באמצעות מרק ירבלום, איש "פועלי ציון" בצרפת, אני מגיע לאנדרה ברוך, מי שהיה ראש לשכתו של לאון בלום בשנים שבלום היה ראש ממשלת צרפת. אנחנו מתיידדים ובלומל מבטיח לסדר ליזוה לאלג'יריה.

הפעם מטרהי היא עליה המונית מצפון אפריקה. כשתי שליחיותי הראשונות בשנים 1943-45 הגעתי למסקנה שצריך וניתן להעלות ארצה את יהדות צפון אפריקה כולה.

בפרסום של הקיבוץ המאוחד אני אומר:

ידוע מנסיוני שלבנו כיום באירופה כאשר נפתחים השערים, ושנחנו נחפרץ אליה, ולוואי שנחפרץ אליה בהמונים. אבל כל נעשה אותנו שגיאה שעשינו בשנים הקודמות, כל נעזוב את הארצות הללו [צפון אפריקה]. התחלנו בהן וצריך להמשיך. הקיבוץ צריך להיות זה שידחוף והמשך היות והוא היה זה שחחיל בשליחות האזרח. הוא צריך להתמיד בה. הוא צריך לשלוח הרבה שליחים לשם...

בהמשך:

הרעיון להוציא את היהודים מן הארץ יש מאגר עצום של קרוב לחצי מליון יהודים בעלי שורשיהם יהודיים יוצא מן הכלל, כעלי אהבה לציון, בעלי יכולת, יחזקת שלא עבדו בה, ושמתוך כל מיני נימוקים היא רוצה לעלות לארץ ישראל [...]. יש אפשרות של עליה המונית. זאתו: מורה, שאנחנו בעצמנו הופתענו, לא ידענו בעצמנו לאיזה מחדים הגענו. וכשיבולנו 30 הסרטיפיקאטים הראשונים לא ידענו פשוט מה לעשות. באו יהודים מכל הצדדים, זקנים וטף, עומים ומבוגרים.

החלטתי לקנות מספק פגישות בכדי לקהב חברים מקצועיים לענייני צפון אפריקה. מספרם הולך וגדל. עם יוסף פישר, מנהל הקרן הקיימת בצרפת, הסכמתי איתו שאמנם אליה אתראי לענייני הקרן הקיימת באלג'יריה, אולם בדור שזה אינו עיקר פעולתי ושפעולתי זו משמשת ביסודי לשליחות אחרת.

בקיץ 1947 פגישתי עם משה סנה. סנה, חבר האקדמיקה הציונית, נמלט מהארץ לאחר הקמת השטוריה. בזמנו הכרתיו בשעת הוויכוחים הגדולים באוהלי הפלמ"ח בקשר לבעיית החוקת חברי הפלמ"ח במשקים בעבודה ובאימונים, ובעניין פיקוד או גיוס לצבא הבריטי. סנה נחשב אז ל"אקטיביסט" בין חברי ההנהגה.

מקום של הקיבוץ המאוחד ב-21.7.45, י.ט. ארכיון.

וזכר היום מי היה הסוקר הגדול שהיה מוכן לקנות אוניה, אולם נראה לי שהיה זה מר גביון מתונים.²⁶

יתכן שלא היינו נשארים, היינו אומנם רוכשים את האוניה והעליה הבלתי לגאלית מצפון אפריקה היתה מתחילה כבר אז. אולם לאחר שנאלצנו לחזור ארצה על-פי דרישת יחידת הביון הצבאית הצרפתית אליה השתייכנו, קיבלנו פקודה משאול, עוד בהיותנו במצרים, לבטל את ההוראות שניתנו בקשר לרכישת האוניה ובכך לבטל את העסקה ואת כל העניין.

אולם גם לאחר חזרתנו ארצה באמצע 1945 נמשכים הנסיונות למצוא נתיב לעליה בלתי לגאלית. ב-1945 הוקמה הכשרה באלג'יריה שריכזה בעיקר את חברי "צעירי ציון" שיצאו את תוניסיה בדרכם ארצה. בהכשרה זו ישבו כמה עשרות חברים וחיוכו לסרטיפיקאטים. סבלנותם פקעה והוחלט על נסיון העפלה.²⁷

הרעיון היה להתקבל לעבודה על אחת האוניות הפוקדות את צמל אלג'יר בדרכן לאלכסנדריה או לחיפה, או לחילופין לקנות כרטיס נוסעים עד תוניס על אוניה כזו לא לרדת, ולנסות להמשיך באופן בלתי לגאלי. באחד הימים התברר שאונית הולנדית עוגנת בצמל אלג'יר בדרכה לחיפה. בעזרת הפרוצדורה הציונית נקנו כרטיסים וכ-8 איש עלו על האניה. בדרך לתוניס ניסו לשכנע את רב-התובל, אולם לשווא לכן הוחלט ש-4 ירדו והיתר יתחבאו. ניסו ולא הצליחו: בתוניס נערך חיפוש מוזיקה באוניה, כולם נמצאו והוכרחו לרדת מהאוניה, אם כי רב-התובל לא מסרם למשטרה. נסיון שני נעשה ללא תכנון מוקדם והצלחה. מספרת רות סבאון:²⁸

עליתי ארצה באוניה מדטונגיה בשם "לימה", אוניית נוסעים רגילה. היא הגיעה לאלג'יר ב-10 בספטמבר 1945 כשעל סיפונה הרבה עולים מאירופה שהפליגו ממרסיל. היה ציבור מאד מגוון. יהודים חרדים, פליטים מהמתנות, חלוצים מתנועתנו נערז מכל הזרמים. יחד איתי עלתה קבוצה גדולה של יהודים מדרום אלג'יריה. לנמל באו להיפרד ממני, חוץ ממשפחתי, כל חברי התנועה שלנו מאלג'יר, וכן הקבוצה הגדולה הראשונה של חברי התנועה מתוניס (כנייהם יושב ארנון, דן קריב, צבי וצביה, אורה ושושן), שחיכו לסרטיפיקאטים באלג'יר. כאשר עליתי על האוניה הודיעו לי מספר חברים מהתנועה של אירופה, שקיימה אפשרות להסתיר על האוניה כמה אנשים בלי ניירות. אתרי התייעצות קצרה בין החברים האחרים החלטנו לחתום את קשטתם של אילן ברנס ושל אחי הנרי, שרצו להישאר על האוניה, והחלטנו שגיא ירד ואלברט סעדון, המכונה כבר, יעלו וישארו על "לימה". הגענו לחיפה ב-11 בספטמבר ונמקח את כלולנו ישר למתנה עתלית. רק שם, בהדג תעוזות, וכעבור כמה ימים הוציאו אותנו מהמתנה לבית השיטה. רק כעבור כמה ימים נוספים אנשי הסוכנות הצליחו להזייד אח שני חברים ולהכריחם אל מתוך לנמל.

26. גבריאל גביון - יהודי תוניסאי, מעשירי המקום, בעל קשרים ענפים עם יהודים ועם גויים, קבלן וחואי; בחוזה שלו הוקמה ב-1944 ההכשרה השניה שלנו בתוניסיה.

27. על-פי עדותו של שמשון צרפתי, חבר התנועה בתוניס. ארכיון פרטי, ש' צרפתי.

28. רות סבאון-שחר - חברת רגבים. מראשונות תנועת "צעירי ציון" באלג'יריה. מכתב אלי משנת 1984.

קאיד היהודים
נסים שמאמה 1805-1873
ירחון תורני "אור תורה"
התשל"ה ח-ט עמי שפב

הקדש קאיד נסים שמאמה, ישיבת בית אל, ירושלים

בשיחה ארוכה אני שוטח בפניו את בעיית יהדות צפון אפריקה דורש ש'המוסד'
יתחיל בפעולה. תגובתו של סנה חיובית.

במידה מסוימת ניתן להגיד שבן-גוריון לעוה, ולוא מרחוק, את פעולתנו בצפון
אפריקה. הוא שגיית אותי אישית לקורס בירושלים, הוא שאמר לי לפני צאתי
לשליחות הראשונה: "תרכיב את יהודי צפון אפריקה על גמלים ותעביר אותם
שיירות שיירות דרך המדבר, וכשידפקו על שערי הארץ לא יהיה כוח בעולם שיוכל
לעצור בעדם." אליו הבאתי את כיסרי פעולתנו בתוניסיה, את רחל כהן, אברהם
צרפתי ויצחק אברהמי, מייסדי הגרעין, ולאחר מכן הקיבוץ הצפון אפריקאי.

בן-גוריון היה מעורב בכל המשאומתן עם אנשי צרפת החופשית, וקפיטן
בלאנשאר (Blanchard), ראש הביון הצרפתי במזרח התיכון, ששלח אותנו
בשליחות השניה במדים צרפתיים בקציני הביון הצרפתי לאלג'יריה ולתוניסיה, היה
מעריצו הגדול של בן-גוריון.

באוקטובר 1944 בא בן-גוריון לביירות כדי להיפגש עם גנרל ביינה (Beinet),
שליח הממשל הצרפתי בסוריה ובלבנון. הוא ביקש את עזרת הממשלה הצרפתית
בהעלאת יהודי צפון אפריקה לארץ-ישראל.³⁰ בישיבת הוועד הפועל הציוני
ב-11.12.45 מכריז בן-גוריון:

יש עכשיו חשיבות מיוחדת לצרפת השלטה כמדומי היהדות של צפון אפריקה, שחשיבותם
עלתה עכשיו לרגל הדולה של והצח אירופה.

"ב'שבת השחורה' היה בן-גוריון בחו"ל, ונשאר בחו"ל עד לקונגרס הציוני. על
אף היותו טרוד בעניינים שברומו של עולם, קיבל אותי, שמע את דברי והבטיח
לשקול בדבר ענייני עליה ב' מצפון אפריקה, במגמה חיובית.

לפני כן, בינואר או פברואר 1946, נפגשה נדיה עם בן-גוריון. היה כנס אירופאי
של "פועלי ציון" בבלגיה, ואני כתבתי לנדיה ולתנועה והצעתי שנדיה תיסע לבנס
הזה. לפגישתה עם אנשינו ולהסכרת עניין צפון אפריקה בכלל, והתנועה בפרט
מעידה נדיה:³¹

אני ניגשתי לבן-גוריון ושאלתי אותו ישירות מה עם העליה. סיפרתי לו שלמעשה קיבלנו מספר
מאוד מצומצם של מרטיפיקאטים, שניצלנו אותם ושהחברים שעלו עם המרטיפיקאטים האלה
נמצאים בקיבוץ, ושמו 1945 למעשה אף אחד לא יצא, ושכולם צמאים לעליה, ושנאחנו לא
יודעים איך לצאת מהמצור הזה, שמצד אחד אנו מחנכים לעליה ולהלשמה ומהצד השני אנחנו לא
נותנים לחניכים אפשרות להגשים. אז אני זוכרת שבן-גוריון, לפני שהוא נפרד ממני, אמר
משפט כזה:

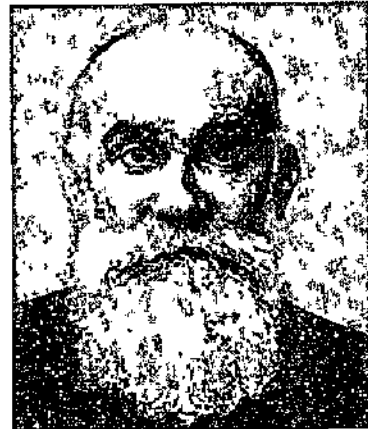
"תגידו ליהודים בצפון אפריקה ולתונים שאנחנו נעלה אותם עד האחרון."

את טבנקין הכרתי זה שנים, אולם לא הייתי מקורב אליו. בפאריס גם היו לי

³⁰ מיכאל בר, זוהר, בן-גוריון, ביוגרפיה, ירושלים 1980, כרך ג', עמ' 427.

³¹ נדיה פרנקרבוך - תברת רגבים. ילידת חוניס למדה באוניברסיטת אלג'יר. מראש
תנועת "צעירי ציון". גויסה לעבודה מרכזית בענייני התנועה וההעפלה בצפון אפריקה
ופעלה בשליחה לכל דבר עד עלייתה לארץ בסוף 1948. עזרת נדיה, י.ט. המכון.

למאמרו של אואט

מקימי רשת החינוך היהודי בימי גזרות וישי באלג'יריה
Maurice Eisenbeth הרב מוריס איזנבת
Aizer Cherqui עוזר שרקי
Prof. Robert Brunschvig פרופ' רובר ברנשויג

למאמרה של ג'אנין כרמי

ד"ר אלבר קטן

אלבר קטן בצעירותו

Joachim Durel
Duran Angliviel
Albert Cattan

המנהיגות הסוציאליסטית בתוניס
משמאל לימין: פרופ' יהויקים דורל
עוזר דוראן אנגליוויל
ד"ר אלבר קטן

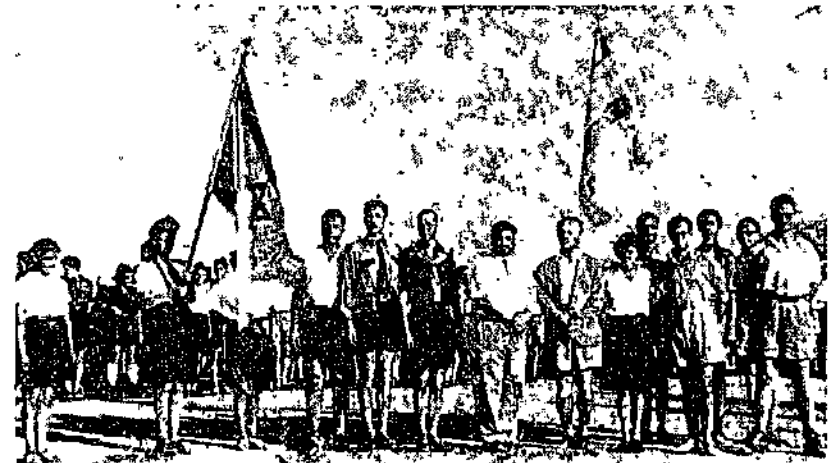

מוכירות צעירי ציון, תוניס, 1946
מימין לשמאל: דדה בלישע, מיה כהן, גילבר מערף

שיחה בסמינר בתנועה באלג'יר, 1948;
השליחים רבקה כשדן (כברי), אפרים צור (מענן מיכאל)

למאמרה של חנה אברהמי

מפקד תנועות הנוער בתוניס, 1946

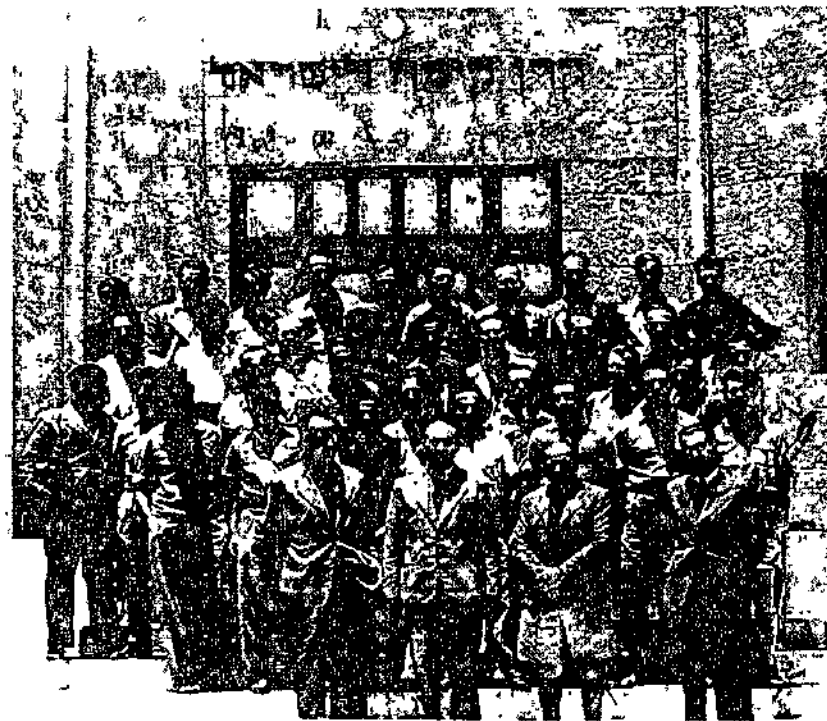
החוג הדרמטי של השעורים לעברית של נחום ירושלמי בקיץ 1942, שבעה מהצעירים היו בין מייסדי תנועת "צעירי ציון" ביולי 1943.

ועידת "דרור" העולמית
בגרמניה, יוני 1947
מימין לשמאל:
נדיה כהן
טבנקין
מומי כהן-כודאר-כלישע

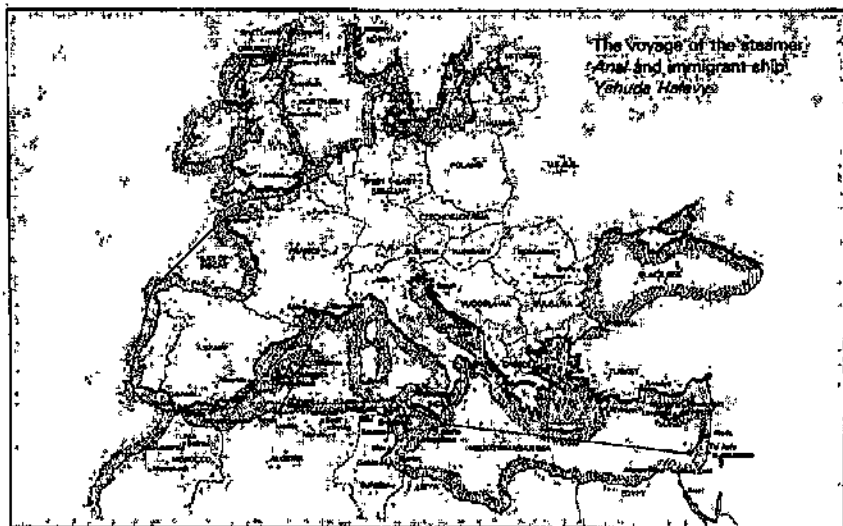

המונות ממחנה העפלה "טנס" (אלג'יר)

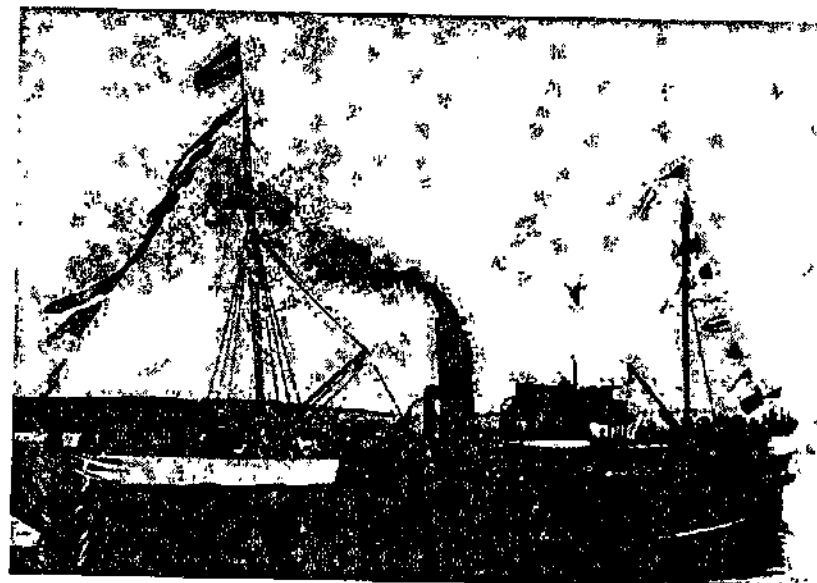
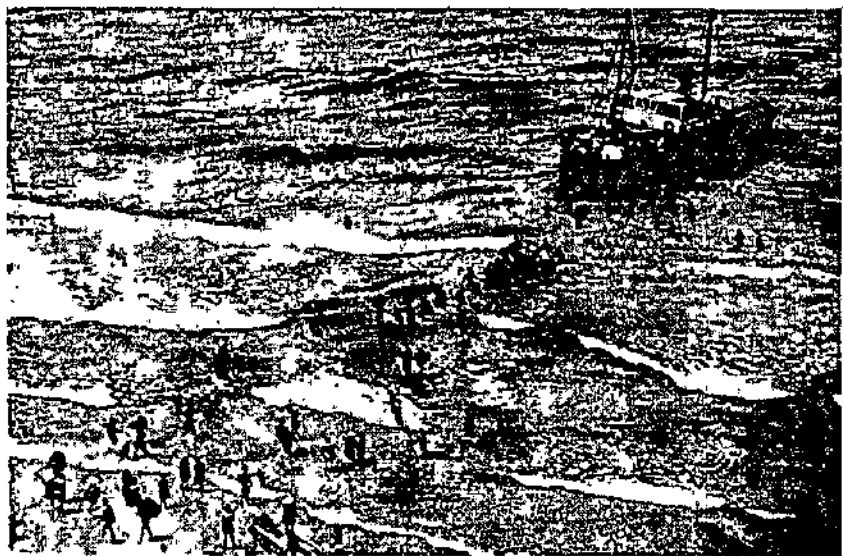

סמינר לשליחים לארצות המזרח התיכון, מארס-זוני, 1943

תוואי ההפלגה של יהודה הלוי Robson

הורדת מעפילי ספינת "הפורצים" לחוף תל-אביב;
מוציאון ההעפלה, חיפה

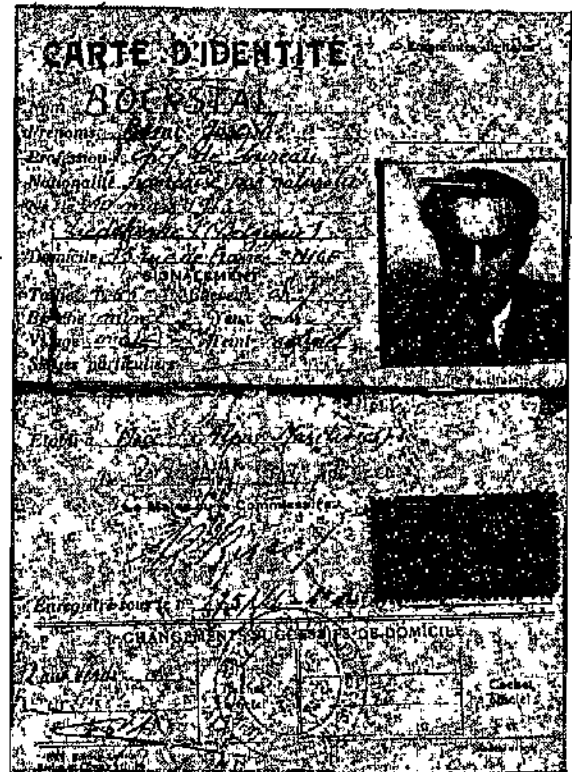

אוניית המעפילים "יהודה הלוי"; מונוך ספרו של
Adam Robson, *The Saga of a Ship*

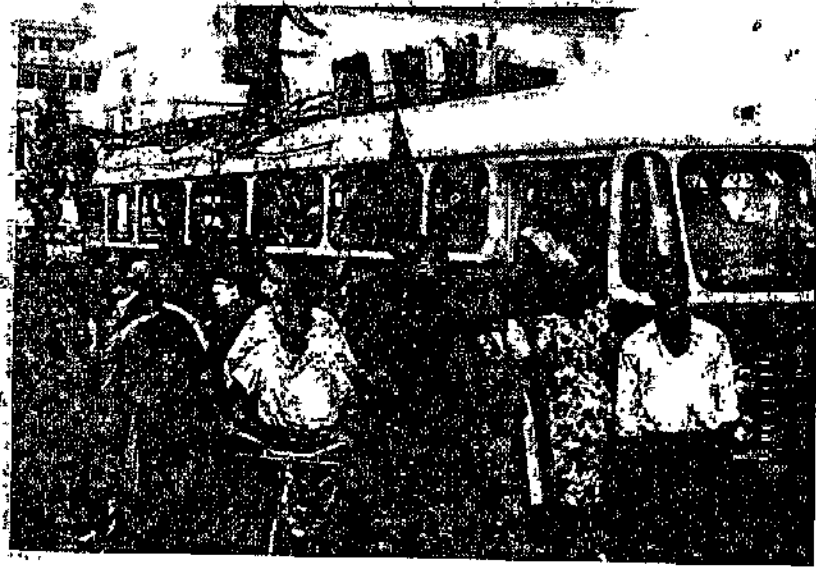
למאמריהם של דוד וגימל ליטמן

בדרך למחנה הנופש בשוויץ ביבשה ובים

תעודת זהות מזויפת של אפרים (מרדמן) ברחיים

הורד למחנה הרוחש פושטות הורד

באותו זמן, בנובמבר 1946, כמה שיחות ארוכות עם טבנקין. שהיו גורליות לגבי אישיה. סיפתי ארוכות על צפון אפריקה, יהדותה, בעיותיה, סיכויי העליה וכו'. את הגרעין הצפון-אפריקאי הכיר טבנקין, ודרכו גם שמע על צפון אפריקה:

הדגשתי את מצב התנועה, החלוצית, תנועתנו בצפון אפריקה, מצד אחד התפתחות מהירה, הכשרה ולחץ קשה לעליה, לקיבוץ, ומאידך חוסר סרטיפיקאטס וחוסר יכולת להעלות את הפעילים, דבר שמעמיד בסימן שאלה את בעיית ההגשמה ועשוי, חלילה, לעצור את התפתחות התנועה.³²

כשסיפרתי לו על אמנותי בעליה המונית משם, התלהב והבטיח לי את תמיכתו בדרישתי לפעילות המוסד לעליה ב' בצפון אפריקה.

פול, הוא אברהם פולנסקי, היה מפקד "הצבא היהודי", הארגון הלוחם של יהודי צרפת בשנות המלחמה. לאחר המלחמה הצטרף "הצבא היהודי" על חבריו, מנגונו ושלוחותיו המרוכות לארגון "ההגנה" באירופה, ופול חממה מפקד מטעם "ההגנה" לצרפת ולצפון אפריקה. בחפקידו זה מינה אותי למפקד "ההגנה" באלג'יריה, חוניסיה ומרוקו. ביקשתי ממנו שני דברים:

1. ניירות מזויפים. היה לי ברור שגם אם אשב באלג'יריה על ויזה רשמית ולגאלית, לא אקבל רשות כניסה לא לחוניסיה ולא למרוקו. ועל כן ביקשתי נייר שיאפשר לי תנועה חופשית. פול סיפק לי לא נייר אחד, אלא סט של ניירות על שם דמי יוסף בוקסטל (Remi Joseph Bockstal); תעודת זהות, תעודת חברות במחתרת הצרפתית, תעודת נישואין וכו'. תעודות אלה היו המושלמות בניירות שהיו לי אי פעם, והן שימשו אותי בנאמנות, אם כי לא בצורה בלעדית.

2. כמו כן ביקשתי ממנו אישור ותקציב למחנה הגנה בינארץ. בצפון אפריקה, שבו ישתתפו אנשים מכל אהת משלוש הארצות ושניים מהכשרה באלג'יריה. פול נתן את אישורו וגם תקציב צנוע.

הפגישה המכרעת בנתה עם שאול אביגור.

את שאול הכרתי בהיותי ילד בבית אבא. את דרכי בחיי קיבוץ התחלתי בקבוצת כנרת, כששרה ושאול הינם המאמצים שלנו. פעמיים בעבר גייס אותי לשליחות. שבנו בחדר במלון ולאחר מכן התהלכנו ברחובות פאריס. כשימה ארוכה אל תוך הלילה ניסיתי לשכנעו בהכרח להתחיל מיד בהעלאת יהודי צפון אפריקה ולשלוח שם כך שליחים לשם. סיפרתי לו על הנוצר הנפלא, על הפוטנציאל החלוצי הגדול ועל שורשיותה של יהדות צפון אפריקה בכלל, ושל יהודי מרוקו בפרט. דיברתי על מר והיפוכו: מחד גיסא טענתי שאין עתיד ליהודי צפון אפריקה ואם לא נעלה אותם לתחיל, חלילה, יהדות זו עלידי ההתפתחות ההיסטורית, דהיינו עליית הלאומיות הצרבת ונצחונה בעתיד הלא כליכך רחוק. מאידך גיסא הדגשתי שיש הווה ליהדות וישעל אף המצב הכלכלי-סוציאלי הירוד שלהם, הדי לטווח קצר, עם גמר הלאומה של שלטון גרמניה (בתוניסיה) ושלטון וישי, ולאחר גמר המלחמה, סחמנת התקדמות במעמדם וכמצבם, ואין "הכרח" אובייקטיבי לעלייתם המיידית:

פרופסור ז'אק בלוך מנהל O.S.E. בשוויץ ודעתו והגב. שירמן, המזכירה

ניזול דוד ודיאנה ליטמן בקזבלנקה

מתוך מכתב שלי לכרסה פרידמן (כךחייס) משנת 1946. ארכיון פרטי.

אלכן עליה מאסיבית של יהודים מאפריקה הצפונית בשעה זו תוכיח לעולם שאין הציונות עניין של פליטי הרב השואה בלבד, אלא עניין כלל-עולמי יהודי שאיפה סבעית, אורגאנית לשיבת ציון.

שוחחנו גם על אפשרות העלאת יהודים מצפון אפריקה ארצה דרך צרפת. התנגדתי לכך בכל תוקף, וזאת על אף מצוקת הבריגו שישובו וחיכו בהכשרה באלג'יריה. לא רציתי בהסתננות או בהתגנבות יחידים. כוונתי היתה לחולל מהפכה ביהדות צפון אפריקה. מראשית כואי לתוניסיה ב-1943 חשבנו במונחים של חיטול גולת צפון אפריקה עלידי העלאתה לארץ-ישראל. לכך הינכתי ולכף הכנתי את הקאדרים שהקמנו כשת השליחויות. כצינו להעלות את יהדות צפון אפריקה על מפת הציונות העולמית ועל מפת העליה, והייתי משוכנע שאם רוצים לפתח בשלב זה עליה (בלתי-לגאלית) המונית בארצות אלו ולהפוך את זה לעובדה קיימת, הדרך היחידה היא לעשות זאת ישירות מחופי צפון אפריקה.

לבסוף יצאתי מהשיחה עם הבטחה מצד שאול שאם וכאשר יהיו לי 500 איש שמוכנים לעלות ממש, אודיע לו והוא ישלח אותי. יצאתי בהרגשה שיש לי יז חופשית, דהיינו אור ירוק להתחיל בפעולה.

כל הפגישות האלו התקיימו בפאריס מנובמבר עד ראשית דצמבר 1946, כשיצאתי לקונגרס הציוני הכ"ב בבאול.³³

הקונגרס הציוני הפ"ב

לקונגרס התקיים בבאול ב-9-24 בדצמבר 1946. היה זה הקונגרס הראשון לאחת המלחמה, מאורע גדול וגורלי, המפגש עם שארית הפליטה ועם מורדי הגיטו, צביה ואנטק. הקונגרס כולו עמד בצל השואה ובצל המאבק בארץ. אולם היה בו ערך חידוש וטא - הצירים מצפון אפריקה. לקונגרס הזה נבחרו 11 צירים מצפון אפריקה, ונשקלו בה בסך-הכל 32,778 שקלים.³⁴ חלוקת המנדטים היתה כדלהלן: מרוקו - 4 מנדטים, אלג'יריה - 3 מנדטים ותוניסיה - 4 מנדטים.

33. ללא קשר ישיר עם הנושא שלנו, ברצוני לציין ולהדגיש את יחסם של צביה ואנטק צוקרמן לענייני צפון אפריקה בפגישה איתי בפאריס. את צביה הכרתי עם בואה ארצה במאי-יוני 1946, בנופשה אצלנו בבית ההכרזה. יחד עם כל היכוח המאוחד תוויתי את תווית עזותה הבלתי נשכחת בזעזעתי יגור. בדרכה לקונגרס הגיעה לפאריס, ולכאן הגיע גם אנטק שטרם היה בארץ. מתנעת "צעירי ציון" הגיע לקונגרס כמשקיף אנדרה בלישע, מראשי התנועה. לקחתי אותן לפגישה עם צביה ואנטק. שנחתנו ארוכות, ויהדות צפון אפריקה בכלל ועל-תנועת הנוער שלנו בפרט, וצביה ואנטק החליטו במקום בצורה ספונטנית לתרום סכום כסף (מאיון קרן שעמדה לרשותם) לפעילות "צעירי ציון" בתוניסיה.

34. ספר הקונגרס הציוני, 1946.

לבאול הגיעו הצירים הבאים:

מתוניסיה: ד"ר ברטוואס (אחדות העבודה), פרופ' בהגשוויג (רוניוניסטים), גב' א' רוסי (רוניוניסטים), ד' וויפה כהן (תורה ועבודה) מהאי ג'רבה, אנדרי בלישע, משקיף מטעם הנוער.

מאלג'יריה: ד"ר גנטיה (רוניוניסטים), רנה רובש (פועלי ציון), עריד א' נרבוני (ציונים כלליים), בנו של ד"ר ברטוואס, לואיג'י, כמשקיף מטעם הנוער.

ממרוקו: פרוספר כהן, פול קלמרן, יוסף לוימן (בלתי מפלגתיים); מ' טמטית (המזרחי). עד כמה שזכור לי הצטרף פרוספר כהן לרוניוניסטים.

פרט לפרופ' ברוגשוויג ולגברת רוסי הכרתי אישית את כל הצירים מצפון אפריקה. פעלתי למען הפיכתם למעין "שזולה" בענייני אפריקה הצפונית בכלל ובעניין העליה בפרט. הפגשתי אותם עם אישים שונים, ובמיוחד עם משה סנה, ו"שידכתי" בין כמה צירים לבין מנהיגי מפלגותיהם. את ד"ר ברטוואס ואת אנדרה בלישע הפגשתי עם טבנקין ועם יגאל אלון. הם הפכו לחלק אינטגרלי של סיעת אחדות העבודה. כל הפעולה הזאת היתה מכוונת להבאת צפון אפריקה היהודית לחודעת הקונגרס על מפלגותיו, תוך דרישה צמרצת לעליה. הוגשו גם הצעות בנידון לזעזע העליה של הקונגרס בראשותו של פנחס לוביאניקר (לבוני). ד"ר גנטיה, כנאומו לפני הקונגרס, הדגיש את חשיבותה של יהדות צפון אפריקה.³⁵

אפריקה הצפונית שגרתה אגמול עזיין, בהשוואה לאוכלוסיה היהודית שכאירופה, כחסיכה קטנה, נעשתה, בעטיים של המאורעות הטרגיים, מרכז גדול של היהדות העולמית; שכן צריך לדעת, כי יהודי צרפת ואפריקה הצפונית מייצגים כיום את החסיכה היהודית השניה בעולם.

ברברו על תוניס אמר:

הנוער הגלח שלה מבקש ככל לבו לשרת את האידיאל המשוחף לכולנו ומצפה להצטרף למשפחה הגדולה.

טבנקין הזכיר בדבריו את "היהודים הצפויים לסכנות בארצות האסלאם".

יצחק ורפל (רפאל), בהביאו את הצעות הוועדה לתרבות בפני המליאה, אמר:

הקונגרס קובע הצורך החופף והמיידי לפעולה דחופה ענפה באירופה וכצפון אפריקה.

לאחר שובי מהקונגרס לפאריס הודיעו לי ב"מוסד" שסוכם לשלוח בקרוב את יאני אבידוב³⁶ לאלג'יר ככדי לבדוק את אפשרות העליה משם ולדווח על כך למרכז בפאריס. נתבקשתי לעזור לו בנידון. פעולת השכנוע הענפה החלה לתת פרי.

בראשית ינואר 1947 יצאתי לאלג'יר.

הכנות ראשונות

ב-13.1.47 אני מגיע לאלג'יר. הפעם באופן לגאלי, כשליח הקרן הקיימת. לאחר ימים מספר אני נוסע לתוניסיה בתעודה מזויפת שקיבלתי מפול; על שם בוקסטל.

35. שם, עמ' 310-311.

36. יאני אוסטרובסקי (אבידוב), חבר נהלל, פעיל עליה ב' בסוריה, יוזן וצפון אפריקה. כינויו "ניסיר".

ב' 17.2.47 גפתח הקורס הבין-ארצי להגנה שנמשך עד 13.3.47, דהיינו 25 יום.⁴¹

משתתפים:

- מתוניסיה: נדיה כהן (פרנקו) ויצחק שיקלי (שקל): חנניה אלעל (חלקית).
- ממרוקו: אלי אוהיון וסם אבוטכול (אביטל).
- מההבשרה: קלמנט סטרוק ואשר סעדה (שדה).
- מאלג'יריה: אילן חג'אג' (הדם).

הקווים המנחים: פרימט התנועה וההגנה על חיי הפרט, ציונות מהפכנית קונסטרוקטיבית, שלילת הגולה, חיטול חיובי של גלות יהודי צפון אפריקה על-ידי עלייתה ההמונית לארץ-ישראל. החברים שהשתתפו במחנה היוו כידועין את הקאדר ואת הנושא לכל מפעל ההגנה והעליה. לפי תפישתנו, לא רק שלא היה חויץ בין עבודת ההגנה לבין עבודת העליה, אלא שההגנה וההעפלה משלימות אחת את השנייה ואנשי ההגנה עומדים לרשות העליה. בשכר האחרון למחנה שוחחנו על חלוקת העבודה. מי שטרם היה חבר רשמי ב"הגנה" הושבע על-ידי.⁴²

מרגע הגיעו לאלג'יריה אני למעשה עוסק בהכנות להעפלה, וזאת כידועתו של שאול. מחנה ההגנה הבין-ארצי משמש גם להכנת הקאדרים המרכזיים לענייני עליה, להכנת צופן, לעיבוד תוכנית גיוס של עוזרים ואנשי קשר במקומות השונים, לבדיקת נקודות המעבר בגבולות וכו'. נוסף לכך ונוסף לטיפול בהכשרות כנקודות ריכוז ומשען למחנה שיקום, אני מחדש את קשרי עם אנשי "השמונה בנובמבר" - אנשים בעלי יכולת, תושיה ואמצעים - במגמה לרתום אותם לעניינינו. תוך כדי פעולות אלו מתברר לי פתאום שבמקביל נעשית פעולה להעברת יהודים מתוניסיה לצרפת לצורכי עליה לארץ, ולא ברור לי באותו שלב אם מדובר בעבודת "הפורשים" או ב"מוסד". הדברים באים לביטוי במכתבי לשאול, ב' 27.2.47.⁴³

לפני שבת ימים יצאו כ-70 איש את תוניסיה למען עלות ארצה דרך צרפת, אנשי "המורח" ו"בית-ר". אמרו שזו עליה ל"הפורשים" מארגנים אותה. מה אמח בדבר? אם זה לא נכון והם עוזרים את מחנותינו בצרפת, אני חוזר ודורש לא לקבל יותר עוד אף אחד, באם היונכם רוצים לעבוד פה ברצינות. "המורח" הודיע למרוקו שיש לו 50 מקומות הכשרה (ועליה) בצרפת לאנשי מרוקו, והזמינו אותם. אי אפשר כך לעבוד.

בהמשך המכתב אני מספר על אנשים מכין אנשי "השמונה בנובמבר" שלהם שלוש סירות מזוטר קטנות היכולות להסיע כיוצא ב-40 איש מהחוף, וממכם אפשר בכלל לעשות פה עבודה גדולה כי יש כמה אנשים - אנשי קונטרפונדו (הברחה) וכו' - שמוכנים לעזור לנו ויש להם גם קשרים, אולם זה זורש כסף.

בשלב זה של התחלת פעולתנו לעליית יהודי צפון אפריקה אני מתנגד לכל העלאה של יהודים שלא ישירות מחופי אפריקה הצפונית. דעתי הנחרצת היתה שעליה בלתי-גאלית ישירות מחופי אלג'יריה תיצור תנועה גדולה וגדולה, מלווה

לפי דרישות מסכמים בתנועת "צעירי ציון" בתוניסיה על צאתה של נדיה למחנה "ההגנה" הבין-ארצי הראשון שיחייבים בפברואר באלג'יריה, ולגיוסה לעזרת בענייני העליה הבלתי-גאלית. עם חזרתי לאלג'יר מתחילה פעולה אינסנסיבית ב' 14.2.47 אני כותב לשאול אביגור:³⁷

לשאול שלום רב,

התמלתי מאוד על שלא קיבלתי תשובה לא על-ידי לאזארוס³⁸ ולא על-ידי פישר.³⁹
1. מה תשובת הג'וינט? אני כינתים לוחתי לי כסף והוצאתי כבר כ-100 אלף פראנק על ההכשרה (מטות, שמילות, בגדים וכו'). אני מודיע לכם שיהיו לי בעוד חודשיים המספר הדרוש (500 פוליס), אם תעבירו לי את הכסף הדרוש. העניין דחוף כי בקשות וחברים מתחילים לזרום מכל צד וכבר אין לי מקום להם. בינתיים מצאתי גם חוזה שאפשר לקחת כשכירות אם התשובה תהיה חיובית. אני חוזר ודורש, שהכסף יגיע אלי כבארכות "החלדן" ובשום אופן ופנים לא דרך אחר.⁴⁰

2. בכדי לעודד אמון בלב החברים בהכשרה, זאת אומרת למען ידעו שזו חננה לעליה, ממש הנני שולח (על אף החלטתנו) משלוח דריפעי ואחרון של 5-6 חברים למרסייל. חשוב מאד שיפליגו מיד עם בואם, כי אחרת לא יאמינו לנו פה שהכשרת אלג'יר היא פחה לעליה.
3. ומה נשמע בקשר עם התינות? הביתנו וכמה ומתו? מי יגיע ומתי? מה עם יאניז? האם ברסה [פרידמן (ברחיים)] קיבלה? לדעתי עליכם עכשיו להתחיל לדאוג למשלוח איש קשר הנה... שלום רב, אפרים

הג'וינט עבד עם "המוסד" בכל הנוגע לאירופה. עוד בעייתתי עם שאול בפאריס דרשתי שהג'וינט יתמוך גם בהעפלה מצפון אפריקה, ושאלו הבטיח לפעול בכיוון זה. כמנסכם בינינו אני מודיע לך בעקיפין שעליו להכין אוניה לאמצע אפריל. הטיפול בהכשרה ובחנות מהווה חלק מתוכנית הקמת מחנה עולים. לקראת ההעפלה.

37. f.f.a.

38. ז'אק לאזארוס (Jacques Lazarus) - כינרו במחתרת היהודית הצרפתית "קפיטן ג'אקל" (Capitaine Jacquel). יצא בשלהי 1946 לאלג'יריה מטעם "אורט" מיל (אברהם פולונסקי), מחוללה וראשה של המחתרת היהודית בצרפת, "הצבא היהודי" (Armée Juive - AJ), הטיל עליו לגשש בקשר להקמת ארגון הגנה באלג'יריה. עם מינוי על-ידי נחום שדמי ופול למפקד "ההגנה" בצפון אפריקה, העמיד לאזארוס את עצמו לרשותו ועזר לנו רבות במשך השנים. הוא ארגן מחדש את הוועד היהודי למחקר סוציאלי. הוא יסד את העיתון L'Information Juive באלג'יר ומשמש עורך כבוד של עיתון זה (היוצא עתה בצרפת) עד היום. חתבו של עיוור שרק

39. יוסף פישר (אריאל) - ראש הקרן הקיימת בצרפת, שכא לביקור באלג'יר. לאחר מכן שגריר ישראל בבלגיה.

40. אלי גולן - בארכות הג'וינט באלג'יר. אחד היהודים המרכזיים באלג'יריה. אוריכל המדיניות היהודית כלפי הצרבים. לא ידע עדיין בתאריך 14.2.47 על תוכניותינו בעניין העפלה.

- 41. f.f.a.
- 42. f.f.a. ת"א.
- 43. ש.מ.

סיון ה'תש"ז

אם פי לא היתה "שליח השמי מטעם", וחיים, הלא הוא דוד הורביץ, או חבר דגניה א, איש הפלמי"ח.

זימן קצר לאחר הפלגת "שיבת ציון" יצא יאני לאירופה בעקבות רצח בנו, ולא חזר לאלג'יר זלעבודה.

לקראת בוא האוניה השלישית ב-1.11.47 הגיע יעקב קראוס (כרוז), איש "המוסד".

לאורך כל התקופה הזו פעלו בסך-הכל 3-4 שליחים בענייני עליה ב, ובאוניה השלישית - 4-5 שליחים. בכלל יש לציין את חלקה של החנוכה הקיבוצית בשליחות בצפון אפריקה. בשליחות הראשונה, בשנת 44-1943, שלושת השליחים הם חברי קיבוץ. בשליחות השנייה, 45-1944, שלושת "הקצינים הצרפתיים" הינם חברי קיבוץ. ואילו בשנת 1947 עבדו בתקופות שונות בסך-הכל 7 שליחים בענייני עליה, מהם 5 חברי קיבוץ.

הבעיות הליגיסטיביות

הבעיה הראשונה הייתה משרד ואיש קשר, איש המקום. בהיותי באלג'יר ב-1944 הכיר לי יגאל כהן אדם ששמו הנרי מסגיש. מסגיש היה איש המקום מחבורת לוחמי "השמונה בנובמבר 1942". אדם זר, נעים הליכות, בעל קשרים בדרג הבינוני במטרה. הוא התפרנס מעסקי אוויר, אבל היה בעל מכונית ובעל דירה. התכונות הנ"ל, בתוספת היותו פנוי פחות או יותר, נדאו לי מתאימות לצרכיני, פנית אלי, כמכמוני על סכום חודשי שכעבורו מסר לנו תדל וטלפון בביתו, והעמיד את עצמו ואת מכוניתו לרשותנו.

הכעיה השנייה הייתה מציאת מקום מתאים להפלגה: מטבע הדברים חיפשנו מקום קרוק מישוכ, ומקום מים עמוקים קרוק לחוף. יצאנו ארבעה אנשים במכוניתו של מסגיש: מסגיש, קרוב משפחה שלו שעסק בדיג נהני לו קשרים בעולם התחתון, ואני ואני. נסענו בכיוון מערב. השקפנו מהכביש על הים ומדי פעם היינו נעמדים ונורדים לחוף ובודקים. כעוד שאנו בודקים, ישבו להם השניים הדגו דגים. היחה זו פעם ראשונה בחיי שראיתי יהודים ישובים עם חכה במשך שעות מבלי להוציא הגה מפורם, מדומים בדיג, והתפעלתי משלוות הנפש העילאית.

הבעיה השלישית הייתה מציאת מקום מתאים שנוכל להקים בו מחנה, מקום לריכוז המצומדים לעליה. בסיור הראשון לא הצלחנו. לאחר התרוצצות בין מכרי הרבים נודע לי שבסביבות העיירה פראנסיס גארנייה (Francis Garnier), כי-176 ק"מ מערב אלג'יר העיר, ישנה חלקת אדמה עזובה למעשה, השייכת ליהודי. הדבר נראה לנו ממש כאצבע אלוהים, ומייד יצאנו עם שני מלווינו לסיור שני. ואכן, כי-10 ק"מ אחרי העיירה מצאנו את החלקה, כי-66 הקטאר - 660 דתם - במעלה הכביש: סביבה ומעליה יער אורנים ומחחחיה מדרון תלול המשחפל ויורד לחוף. התרשמותו של רפאל חמל תיתן מושג מה על המקום והתאמתו:

כהגש. גאווה ובתודעת שליחות, של יהדות צפון אפריקה כולה כמשתתפת בפועל בשיבת ציון ובהקמת מדינת ישראל. מסתבר שהיו אלו הכנות להפלגת "בן הכט" האניה היחידה שהרומניונים ארגנו, באמצעות "הליגה האמריקאית למצפון ארץ-ישראל חופשית", שיצאה מחופי צרפת ב-22.2.47.

בעניין זה כותב רפאל חמל ז"ל בדו"ח שלו מ-8.6.47:

מדוע התחלנו לעבוד בתנאים אלה בלי להכטיח מספר יתר גדול של אנ"ש, בלי לחסות לבספים בלי להקים ארגון פעול נכר. היה זה בימי "בן הכט" הרומניונים ככשו את הרחוב שלטון גמור. הם שמנהלים את המאבק בארץ - ואח ההעפלה בחוף לארץ.

יתכן שתואר האווירה נכון. יתכן שזה השפיע על "המוסד" בפאריס ויזרז את מעורבותו, אולם אני חולק על הערכת חמל, בקשר להשפעות על התחלת עבודתנו. אנחנו התחלנו ולא חיכינו, מתוך התפישה שהיתה אז אופיינית לאקטיביזם של הקיבוץ המאוחד, תפישת הקפיצה הנזשנית מחז גיסא, ותפישת הדחיפות מאידך גיסא. האמנו שיש לעשות, לקבוע עובדות, תוך כדי מאבק מתמיד עם "המוסד" על הבנתו את עניין צפון אפריקה. יתר על כן, "בן הכט" יצאה ב-22 בפברואר מחופי צרפת. ממכתכי ברור שאני כלל לא יודע כאותו שלב על "בן הכט", ואפילו חשדתי שהדבר נעשה בתיאום עם "המוסד" בפאריס.

ארגון ההעפלה

השליחים

בשבוע השני של מארס 1947 הגיע יאני אבידוב, שהוטל עליו מטעם המוסד "לחקור את מצב היהדות בצפון אפריקה ולמסוד על כך דיווח שכונ". ליאני, לפי עדות עצמו, "חסרו המושגים הראשוניים" בשפה הצרפתית, והוא היה "כמעט אילם" וכזה גם נשאר. את יאני, איש נהלל, שפעל בסוריה וביוון, לא היה קשה לשכנע שאנו טעם ואין זמן לחקירות ולכתובת דוחות, אלא שיש לגשת ישר לעניין ולהתחיל לפעול בענייני עליה.

השליח השלישי שהגיע לאלג'יריה היה רפאל חמל, חבר בית הערבה. "חמלה" גויס עלי ידי הקיבוץ המאוחד לפעולה באירופה, וכעקבות שוחותי עם טבנקין, שהיה יעד פעולתו והוא נשלח לאלג'יריה. חמלה התחיל לפעול בהכשרות. בשיחות ארוכות בינינו הדבקתי אותו כ"שגעון צפון אפריקה". סיכמנו בינינו שבקום מחנה העליה הוא יהיה האחראי למחנה. חמלה חזר ארצה אחרי הפלגת האוניה הראשונה, כדי להגיע לקפריסין ולהיות עם היהודים שעלו ב"יהודה הלוי".

לקראת האוניה השנייה הגיע כלב קסטל מגבעת ברנר.

לאחר האוניה השנייה הגיעה ברטה פרידמן (בן-חיים) שעכזה כשליחה לכלל דבר.

44. רפאל חמל - חבר בית הערבה, היום בכבדי. שליח הקיבוץ המאוחד. א.ת.ה. 14/233/41 מ-8.6.47 ועדומו מ-5.1.67, י.ט. ארכיון.

המתנה כפי שהוא, הוקם לעיני רוחני היה כפי שהיה כסן דרום (Saint Jérôme) [אחד המתנות בצרפת]. ולכן היתה לי הפתעה מרובה מאוד כאשר אפרים לקח אותי יום אחד ואמר לי: "בוא ביסע למקום המתנה". ירדנו פתאום מאמצע הדרך כשמשמאלנו יער אורנים ומימינו סלעים שמרודים לים. כאמצע הכביש הוא מוריד אותי ואומר: "פה יהיה המתנה". אני שואל אותו: "איפה יהיה המתנה?" "אנחנו נקים אתה בין האורנים על מנת שיהיה בסתר מעין רואים". מה זה נקרא להקים מתנה? זה היה שיפוע גדול מאוד, אם אומר שיפוע של 30%, 40% זה לא יבטא אמרתי: "אין, בין האורנים האלה אפשר לשכן 1200-1300 אנשים, נשים וילדים פה חורף, סוף ינואר, אין אפשר פה לשכן את האנשים אין לנו אוהלים, אין לא להביא אותם". הוא אמר: "צריכים לעשות את זה, אין ברירה, הם בסך-הכל יהיו פה שמונה ימים."

רפאל אומנם טעה בתאריך - זה היה בחודש מארס - אבל התרשמותו נאמנה למציאות. כשהחלקה, מטע פרי, מהווה נקודת מוצא, התחלנו, יאני ואני, לחפש מקום להפלגה. ואכן, מספר קילומטרים מהחלקה מצאנו מפרץ עם מים עמוקים וכניסה די רחבה מצד הים, דרכה יכלה ספינה להיכנס ולעגון ממש בתוך המפרץ. דבר שהיה מאפשר להעביר את האנשים ישר מן היבשה לאונייה. בשפגשנו את שני ידידנו הנושבים כפסלים ודגים, הם סיפרו שבמרחק של קילומטר מהחלקה יש בית-קפה ערבי. אף-על-פי-כן החלטנו שזה המקום, בתנאי שנוכל לרכוש או לחכור את החלקה. המקום היה רחוק מלהיות אידיאלי, בסביבות 176 ק"מ מאלג'יר (בריחוק כ-30 ק"מ מזרחה מהעיר טנז (Ténès)). אבל בתנאים שלנו היה זה הרע במיעוטו.

בחורבן העירלה איתרתי את בעל החלקה, אמרתי לו, "אני רוצה לחכור את החלקה שלך". הוא היה מופתע מאוד, ודאי חשב שנפלת על הראש ושיש לנצל את הדבר, מבלי להתעניין לשם מה לי חלקה עזובה בסוף העולם, מיהר לגמור איתי את העסקה במחיר זול. השטח היה שייך ליהודי בשם מולכו, וגבל עם כביש החוף תיאורטית היו שם 50 דונם כרם, 50 דונם תבואה, והשאר שטח כרד ויער. היתה באר והיו כמה מבנים. למעשה היה כל השטח מוזנח, לא מעובד.

הכיסוי

הבעיה הבאה היתה "כיסוי" להקמת המתנה. החלטנו שהכיסוי הכי טוב הוא "מתנה מרגוע וכריאות", כשהכוונה המוצהרת היא לאפשר למשפחות יהודיות מעוטות יכולת לבלות זמן מסנים בתנאים טובים יותר. לשם הקמת המתנה היה צורך בהקמת חברה עם מעין מועצת מנהלים, כדי שהגוף הזה יירשם כדת וכדין. לא היתה ברירה אלא לכנס את נכבדי העדה ולגלות בפניהם את סודנו. את "פגני" הקהילה הכרתי עת משליחותי הקדמת בקצין צבא צרפתי ב-45-1944. החלטתי להיפגש עם כל אחד לחוד. המדובר היה בחמישה אנשים:

מר אלי גוזלן, זקן עסקני יהודי אלג'יריה, נציג הג'וינט, מזכיר "הוועד היהודי למתקדים סוציאליים" ומראשי ההנהגה המדינית של יהודי אלג'יריה; ירדנים של ראש הכהונה המוסלמית, המחווה למעשה את הפוליטיקה היהודית בלפי הערבים. מר יוסף חיון, נשיא הקהילה היהודית באלג'יר העיר, מאנשי "השמונה בנובמבר", אדם צעיר וציוני מוצהר.

עוד דוד, זקן ציוני אלג'יריה.

מר דוד זאגה, יהודי ממוצא סרבי. הוא ואחיו רפאל בעלי חנות העתיקות הגדולה באלג'יר. במשך שנת 1944 העביר כספים בדרך בלתי-רשאלית ארצה באמצעות טייס שהיה מוסר אותם ליעקב טשרנוביץ (צור) בקהיר. צור ביקש ממני ב-1944 לגשת למר זאגה, להודיע לו שכסף התקבל, לברר מי האיש ומה תוכניותיו. הייתי אז קצין ביון צרפתי. כשנכנסתי לתנתו, שאלתי אותו לזהותו ומסרתי שהכסף התקבל בקהיר. האיש נעשה לכן כסיד בחושבו שבאתי לעזור אותו. הרגעתי אותו, ומאז נעשינו ידידים. דוד זאגה היה אדם מעניין מאוד, בעל קשרים ענפים, קשור לבריטים עוד בטרם פלישת 8.11.42, כשחנותו מהווה מעין מרכז ביון פרטי. איש מסתורין, יוצא דופן מעט, בנוף האלג'ירי, זר ותשכ.

האיש החמישי היה עיזר שרקי. גם אח שרקי הכרתי מאז 1944, והייתי אצלו בן בית, אם לא יותר מזה. כותב יאני אבידוב:

אפרים הוא אשר הצליח למצוא את "הגשר הראשון". הוא הובילי למשפחת שרקי אשר ביתם היה בית ועד ליהודי המקום.⁴⁶

ביתו של שרקי היה כאוהלו של אברהם אבינו, פתוח לכל יהודי כאשר הוא יהודי. לא היה יהודי שעבר את אלג'יריה, שלא התארח בביתו של עיזר שרקי. עיזר היה יהודי בעל הדרת פנים, מעוטר זקן, וגברת שרקי הייתה אם יהודיה טיפוסית, שופעת חום וחו ודאגה למשפחה ולאורחיה. עיזר היה מעשירי המקום, יהודי דתי וציוני, הנוטיוניסט בהשקפותיו. כל דבר שהיה קשור בארץ-ישראל היה קדוש בעיניו.

השיחות עם כל אחד לחוד עלו יפה. הקושי הגדול הזה לאסוף את חמישתם יחד. הניסיון ביניהם לא היו טובים ביותר, בכל זאת הצלחת להביאם לשולחן משותף. ישבו שבעה איש באחד מחדרי בית הקהילה. מאחר שיאני לא דיבר צרפתית, הסברתי להם פחות או יותר את תוכניותנו. דיברנו על גדול השעה, סיפרנו להם שהיהדות העולמית כולה מאוחדת בנידון ושאלנו עובדים בשוחפוח עם הג'וינט, כדיעת מר יוסף שוורץ, מנהל הג'וינט, בהסכמה אנשים מרכזיים בצרפת ובעזרתם, בגון ג'יל מוק (Jules Moch),⁴⁷ ודניאל מאייר (Mayer),⁴⁸ חניכי ליאון בלום. האוירה היתה משונה: אולי חשו בחשיבותו המברעת של-המלמד, אולי שמות היהודים החשובים העומדים כביכול לצידנו השפיעו עליהם, יאולי היה זה הרגע של אמת. פתאום שם אלי גוזלן הוקן אח לז על השולחן, והציע שנישבע כלנו שנשתף פעולה ושנשמור על הסוד. שבע כפוח ידיים הונחו זו על גבי זו ונשבענו אמונים איש לרעהו ואיש למשימה הגדולה. לרגע נשכחו הכדלי הדעות והסכסוכים, ופרנסי הקהילה התעלו על עצמם והכתיחו את עזרתם. בו כמקום הקמנו את אגודת "מרגוע וכריאות" (Repos et santé) שנרשמה כדת וכדין.

י. אבידוב, נתיבים נעלמים, עמ' 122.

47 ג'יל מוק - יהודי, שר לעבודות ציבוריות ב-47-1945. שר הפנים וסגן ראש הממשלה מ-24.11.47 ועד 1950. שר הבטחון מ-1950 ושר הפנים ב-1958. סוציאליסט.

48 דניאל מאייר - יהודי. מזכיר כללי של המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית ב-46-1943, שר העבודה ב-49-1946, נשיא הליגה לזכויות האדם מ-1958.

יאני גשלה על מנת "למסור דון-וחשבון" על מצב היהודים, ואילו אני קיבלתי משאול הבטחה שכאשר יהיו לי 500 יהודים הוא ישלח לי אוניה, אולם לא היה בידינו כסף לפעולה: כותב רפאל המל⁴⁹

המקורות הכספיים היו קודם כל ידינו האישיים של אפרים שנתנו לו כסף על שמו. איך היה הצליח לשכנע אותם שיחזרו לו את הכסף ויאמינו שהוא יחזיר את זה, כשלא היה מאחורי שום דבר מלבד הקיבוץ המאוחד - זה מעשה כשפים שלו [...] סוף סוף לא נתנו את זה בריבית ולא ברוח.

הכל היה בגוי על יחסים אישיים ועל אמון. הייתי לוקח הלוואות, הייתי מקבל אותן ללא ריבית, ללא חתימה מצדו ואף ללא תאריך נרצון קבוע. הראשון אבן פניתי היה דוד זאגה, אותו הוכרנו, והוא תרם מכוננית משא. אולם לאחר מכן קיבלתי כספים מעייר שרקי וממשפחתו, נמר סבאון (Sebaoun) ומהודים אחרים.

אחד המקרים המעניינים ביותר היה מר יהונתן. פרב אחד, ברדתי מה"קסבה הרובע הערבי, וכעוברי את בית הכנסת ברחוב סקיפיו (Rue Scipion) תפס אותי פתאום ומשך אותי לפינה אפלה. בטרם התאוששתי אמר לי האיש: "אתה לא מבינה אותי, אבל אני מכיר אותך ואני יודע במה אתה עוסק. אני מודיע לך, שאני מעמיד את עצמי כל כולי לרשותך."

זו היתה פגישתי הראשונה עם מר יהונתן, מתחננם של משפחת סבאון, מלי צדיקים, שעבד איתנו בצנעה ושלא על מנת לקבל פרס במשך כל השנים, עד שעזר ארצה והצטרף לקבוצת רגבים והיה שם "זקן הכפר", דמות מרכזית מעודדת ומקרינה לכל הקיבוץ. כשהייתי זקוק לכסף הייתי בא אל תנותי. הוא מייד היה נפתח מלקוחותיו, סוגר את החנות, פותח את הקופה והכספת ומוסר לי את תוכנו. עזרה זו איפשרה לנו להתחיל בעבודה.

ארגון המתנה

פשטח שחברנו הגן שתי חנויות. הכשרת המקום והקמת המתנה הוטלו על הפועל המל. בעזרת כספו של זאגה קנינו כלי עבודה והבאתי אותם לדפאל. מספר רפאלים היו ימים מעטים ואפתי את כל החברים, שהיו לנו מההכשרה, 12 או 14 חברים. הקמנו אותם אחד גדול והתחלנו בתוך חורשת אורנים לנקות [מעצים] שאפשר היה להקים עליהם אורנים שהם אוהלים. עשינו חשבון שיבאו 500-600 איש. עם מכרשים ומעדרים. עברנו יום יום וניקונו שטחים מסוימים, לא העזנו לעקור. כעבור כמה ימים הביא אח האוהלים והקמנו אותם. אנחנו האוהלים האלה וככלל כל הצידו הזה ניחנו לנו כחשאלה עלידי אחד הציונים העשירים אלג'יר.

את המתנה מתאר רפאל להלן:

49. ר' הערה 44.

50. שם.

קשה לומר שהיחה לו צודה. אחה יכול לחאר לעצמן חורשה היורדת אל הכביש ומהחורשה הואת פנימה, כ-150 עד 200 מטר במעלה חלול מאוד, עם שבילים פה ושם, כלי שום סדר מסוים, מוקם איה אהל גדול שמייעד להכיל - בתחילה חשכו ל-8 אנשים, אבל נכנסו לעצמים 4-3 משפחות (30-40 נפש). אלה היו אוהלים גדולים, דוגמת האוהלים שנתגור להשתמש בפלמ"ח. ויתרנו על רציון של המיסות. הדבר היחיד שהיינו צריכים לחשוב עליו, זה שזה יהיה מספיק רחוק מן הכביש, שלא יראו את זה, ומספיק קרוב לים, שהמרחק יהיה קצר.

יום אנשים

את המתנה הקמנו. עתה הגיע המבחן המכריע. האם יבואו יהודים האם יהיו לנו יהודים לעליהו בשיחתי בפאריס עם שאול דיברתי בבסתון רב על עליה המונית, אולם לאמיתו של דבר לא היתה שום הוכחה שאומנם הצדק עמי. בין ההתלהבות שלי לבין עויבת בית ומקום עלידי המועמדים לעליה, ועליה בדרכים ממוקפקות לארץ ישראל, המרחק הוא רב. מה עוד שלא מדובר בפליטי חרב ולא בשאריח הפליטה, אלא ביהודים היושבים אלפי שנים בארצות אלו, שמאו הכיבוש הצרפתי מצבם הולך ומשפיר, ותקופת וישי נראית בעיניהם כאפיוודה חולפת.

החלטתי שאת הנסיון הראשון אעשה בעצמי. ביקשתי את נדיה להתלוות אלי וקענו לביסכרא (Biskra). בחרנו בעיר הזו כי מר גביוון, איש תוניס, ידידי מאז, וזמן עבדתי בשליחיותי הקודמות, היה קשור ליהודי העיר הזו בקשר משפחתי מסחרי גם יחד.

בנסכרא היא עיר של כ-12 אלף תושבים, ביניהם כ-800 יהודים. היא שוכנת במרכז נווה מדבר הכולל אלפי עצי פרי וכ-150,000 דקלים. חלק מיהודי ביסכרא השתייכו לאתח משתי החמולות: החולת טויטו וחמולת בליפא. היו גם יהודים עשירים, אך רוב רובם השתייכו למעמד הבינוני. עניים, אם היו, נתמך עלידי בני משפחותיהם האמידים יותר.

העיר זו הגענו בערב שבת. סעדנו על שולחנם של בני-טויטו באווירה חמה של קהילה שבת. למחרת הלכנו לבית-הכנסת, ונדיה דיברה שם באופן כללי על ארץ ישראל ועל עליה לארץ, והומנו את המעוניינים לבוא לבית טויטו. במשך כל היום היו שיחות ובערב ניסינו לסכם. הסברנו להם שמדובר בעליה בלתי-לגאלית, וכל אחד יוכל לקחת איתו מעט מאוד חפצים, מזוודה לאיש. סיפרנו להם על המתנה שבנינו אותם להגיע למחנה לקראת פסח. נשאלו שאלות הבנות, פרובן מעשיות, סבובו של דבר הקייעו על החלטתם לעלות. עם זאת אמרו שאה הפסח יחוגו במחנה ולמחרת החג יצאו לדרך. יצאנו בתקוות גדולות ובלב כבד. מי יודע מה עלול לקרות תוך חודש ימים עד לאחר הפסח. אולם ימים ספורים אחרי פסח הופיעו בני טויטו ובני כליפא על טפם ונשותיהם. סגרנו את בתיהם, געלו את עסקיהם וחזרו יחדיהם ובאר.

לפי הדגם הזה עבדנו גם כמקומות אחרים. אלי אנהיו, מבאי מהנה "ההגנה" הבין-ארצי, מספר על חזרתו מהקורס:⁵⁰

51. עדות אלי אנהיו, י.ס. ארכיון.

התעכבות בפאם בדרך לקובלנקה באחת תקופה הייתה מזכיר כללי של התנועה הציונית כקרוקו. היו לי כבר קשרים בכל מקום. הוועדים של התנועה הציונית בכל מקום איפשרו לגייס מתוכם 1-2 אנשים מחאמים מתוך כלל האנשים. התקשרתי עם האתראי בפאם. איתו אפשר היה לדבר גלויות.

מעידה נדיה:
הלכתי לבית-הכנסת, ידעתי ששם אני אפגוש יהודים. הלכתי לקהילה ולא דיברתי מיך על העליה. אמרתי שאני חברה בתנועה חלוצית ואני רוצה להיפגש עם צעירים יהודים ולדבר איתם.

כשפגשנו עם אנשים יותר מבוגרים והרגשנו שיש התעניינות, והם בעצמם שאלו האם אפשר לעלות לארץ-ישראל, נעו, אז גם אנחנו דיברנו ביותר גילוי-לב. אני זכרת, למשל, כשהייתי באוהא, שבה הייתה קהילה גדולה מאוד, הייתי שם ביום האחרון של פסח ושם נפגשתי עם אישה אחת, והיאש הוזהרפגיש אותי עם כל מיני משפחות. נתנו להם את הכתובת לאן להגיע באלג'יר, ומאלג'יר היו לוקחים אותם למחנה. זאת הייתה הפעולה. הלכתי לבית-הכנסת או לכתובת, אם היתה לי כוח, לקהילה, לפגישה עם צעירים וגם עם מבוגרים, כי אז אנו לא הגבלנו את העליה חלוצית, לצעירים, אלא גם למשפחות.

הלכתי למקומות רבים, בגארדאיה (Ghardaia), בדרום מערב אלג'יר, איזור של צרפתים עצמם הייתה שם שליטה די קלושה; עו שמגיעים לשם, קודם כל נעשים לבנים מחול. זה מדבר. משם מדבר, שם לא הכרתי אף אחד. הגעתי לשם, תיכף הסתכלו עלי. הלכתי לבית מלון. היו ציידות מזויפים. ושוב חזרתי על אותה פרשה. הלכתי קודם כל לבית-הכנסת, נפגשתי עם יהודים. כיקשתי אם יש צעירים, אם יש איזה חוג של יהודים שנפגשים, משחקים פינג-פון וכו', הלכתי אצלם. שם דיברתי ואו נתתי להם את הכתובת באלג'יר. "ואנחנו נכתוב לכם את תהיה אפשרות של עליה." הכתובת באלג'יר הייתה "בית-ספר אליאנס". אני אמרתי, "תכתוב לי, נדיה, או אני אכתוב לכם ואתם תענו לכתובת הזאת, או תגיעו לכתובת ומשם תלכו הלאה."

במדורקו מילאו בתי-הכנסת תפקיד מרכזי בהכשרת הלבבות לקראת הפעולה הציונית בכלל, ובקשר להעפלה בפרט. חברינו, חברי קבוצות הנוער, הכינו מעין "ידעון" בסטנסיל, כתוב בערבית מוגדלית בכתב רש"י. הידיעון כלל בעיקר חלשות מהעולם היהודי ובמיוחד חדשות מארץ-ישראל. פעילי התנועה היו מגיעים בשם כבוקר לבתי-הכנסת ועולים לחיבה. עלי-ידי ספר התורה הפתוח ובמסווה פעולה למען הקרנות הלאומיות, היה הפעיל מקליא את הידיעון והקהל היה שומע בחזרת קולות את הידיעות. פעולה זו הפכה למעין טקס פחות או יותר קבוע, והפכה את בית-הכנסת לאמצעי ולעיתים למרכז פעולותינו בקשר ולקראת העליה. כתוניתיה פעלנו באותן הדרכים, אם כי בהיקף הרבה יותר צנוע.

במחנה

המחנה נפתח לקראת סוף חודש אדר תשי"ז. היהודים החלו לנהור ממזרח ומדרום. ממרוקו, בהתלה בשירות שהובלו על-ידי אנשינו, אלי אוחיון וסם אביסכול, והאנשים שגויסו עליהם, ולאחר זמן החלו להגיע בכוחות עצמם. הם היו

והגיעו לבית-ספר אליאנס, והיינו לבית הקהילה, חבבה תנועת "דורך - צעורי ציון" באלג'יר חיכו בתחנה לכל רכבת. היה קל לאתר את "אנשינו" בהתחלה. קובלנו אותם והעברנו אותם בו כיום במכונית המשא שלנו למחנה. אולם תיש מהר לא המפקנו להשתלט על הזרם, הגדול והגדול. משפחות שלמות הבצו בבית הקהילה, בתורים, בחזר המדרגות וכחצר. עיזור שרקי נתן לנו מקום אלטקנטיב, סמוך לבית הקהילה, מודון "בית-ר" לשעבר, כרחוב המהפכה (Bue de la Révolution), וחיש מהר התמלאו שני המקומות גם יחד.

אילן גיאג, שהשתתף בזמנו במחנה "ההגנה" הבינ-ארצי, שימש כנהג ועבד במש יום ולילה. כיום היה מביא את הפרודוקטים מאלג'יר למחנה, חוזר, ובפליה לוקח את העולים שהגיעו, וכך עשה יום יום מעל-ל-700 ק"מ במשאית.

במחנה סידרו את האנשים משפחות-משפחות. בין עצי היער, על הימים הראשונים מעיד רפאל המל:⁵³

כימים הראשונים אפרים משוממה לא השיג פרודוקטים ואני יודע על מה התקיימו. אנחנו היינו כימים הראשונים רעבים! אני זוכר שלילה אחד הייתי כל-יך רעב שלא ישנתו כל הלילה... אני זוכר שכל הלילה הלכתי לחפש - אני לא מתבייש לספר את זה - כחוך פח האשפה... שמונה ימים היה לנו מינימום של אכיל.

לקראת הפסח קיבלנו מצות ותפוחי-אדמה עבור אנשינו ממוסדות הצדקה המקומיים, אולם לאתר הפסח היה עלינו להאכיל את כל הכבודה הזו - מאות אנשים. אם חשבנו בהתחלה, שזה סיפור של שבועיים לכל היותר, הרי התברר לנו לאתר שיחות טלפוניות עם "המוסד" בפאריס, שמדובר בזמן רב.

ואכן המחנה הראשון התקיים למעלה מ-6 שבועות. מספרת נדיה:⁵⁴

אני יכולה להעיד על עצמי שבמחנה הזה אני שקלתי 48 ק"ג. אף פעם לא הייתי שמנה, ואו עזר פחות. הפסחתי 6 ק"ג. ממש לא היה מה לאכול. היו ילדים, זקנים... היו משפחות שלמות עם סר, עם זקנים, כולם. ומה היה במחנה. היו אוהלים ומחצלות על הקרקע. זה הכל. לא מיטות ולא כלום. היה איזה מבנה שבו ביטלו כביכול. מרגזם להגיד שלא אכלנו כלום. אשר מעדה⁵⁵. הנה אקונום, קמצן, וטוב שהיה כזה. היינו מקבלים כמה תמרים, דבקים, מלאי תולעים, מרק ופרוסת לחם. זאת הייתה ארוחת הצהריים. בכורך תה עם פרוסת לחם וריבה. בערב תה ופרוסת לחם עם ריבה. האנשים היו "מתים" מרעב. וזה היה על-ידי כפר ערבי. האנשים הלכו להחליף מעיל נעו עבור כיכר לחם. ואו אנחנו התרגזנו מאח. היה איסור גמור לגשת לכפר הערבי. אכל הם יגשו. וכל היום זה היה ככה הנלך, יהודים שהולכים ומוכרים בגדים ומה שלא היה להם תמורת כיכר לחם, תמורת קצת משהו לילדים, ולא יכולנו לעזור. למרות הצעקות ולפעמים גם מכות - לא יכולנו, כי לא היה מה לאכול.

בהגיע מים עד נפש פנינו פעם נוספת לעיזור שרקי, וזה העמיד לרשותנו כמות

53. עדות רפאל המל, י.ט. ארכיון.

54. עדות נדיה, י.ט. המכון.

55. אשר מעדה - חבר "צעירי ציון" בתוניסיה, חבר בהכשרת רויגו. השתתף במחנה "ההגנה" הבינארצי. היום בקרית גת.

גדולה של קוסקוס - המאכל הלאומי היהודי הצפון אפריקאי - וזה איפשר לנו להחזיק מעמד.

כתוב יאני אבידוב: 56
ביתנים גם אנו היינו קרובים ליאוש. אפרים ואני כרענו תחת עול העבודה, שגם במצב נוח יותר דרשה החמסרות מצד עשרות אנשים נלהבים על מנת להצליח.
מעט האוכל לא היה טוב: ללא תנאי-בישול, האוכל על-פירוב היה שרוף, צלחות לא היו כמעט. היו קבוצות קבוצות של 12 נפשות. כשאלה גמרו, אלה התחילו לאכול באותן הצלחות. מים לא היו. לאחר הארוחות היו יורדים ירידה תלולה לים לרחוץ את הכלים ולהתרחץ. לבסוף הטלנו תפקיד נוסף על אילן: להביא מים בטמון המשאית שלו לשתייה ולצרכים המינימליים.

עם זאת ואף-על-פי-כן, מספרת נדיה.⁵⁷
ניסנו גם ליצור הווי, לספר קצת על הארץ. לספר קצת על הקיבוץ, ללמד שירים, לרקוד. גם לימדו קצת תרגילי סדר, גם שיתוק, גם שחז בים.
השתדלנו עד כמה שניתן בתנאים אלה ובכוחותינו הדלים להעסיק את האנשים. היו שיעורים לעברית, היו טיולים להכרת הסביבה, תרגלנו ירידה לחוף וחזרה. חלק מהצעירים אורגנו בקבוצות, לימדנו אותם מקל וג'ודו והם שימשו שומרים במחנה. למקום ההפלגה קבענו מלבתחילה מפרץ קטן, עמוק מים וסגור, שאיפשר גישה ישירה של המפעילים מהחוף אל האניה. "המוסד" בפאריס לא הסתפק בקביעתו ושלח מומחה לכדיקת המקום. האישה היה קפיטן וייל, יהודי אלזאסי שפיקד בזמנו על אחת האוניות הגדולות של צרפת. האישה פסל את תוכניתנו מכל וכל, וקבע חוף פתוח מזרחה מן המפרץ. קביעה זו חייבה שינוי קיצוני בתוכניתנו. היה צורך שבמקום החלש האניה תצטרך לעגון הרחק מהחוף ואת האנשים נצטרך להפיק בסירות קטנות מן החוף אל הספינה. דבר זה חייב אותנו לחפש ברגע-האחרון-הזה למבריחים מקצועיים. באמצעות הקשרים שהיו לנו עם העולם התחתון הגענו למשאיומתן עם המבריחים, וקבענו תוכנית, תנאים ומחיר.

מחכים לאוניה

חיכינו לאוניה והאוניה לא באה. אני כתב ב-14.2.47 לשאול ומדיע לו שבעת חודשיים, דהיינו באמצע אפריל, יהיה לי המספר הדרוש (500 עולים), אולם בפאריס כנראה לא מתייחסים להודעתי ברצינות. יאני אבידוב, עם כואו לאלג'יר, מביא אותי את הגישה הספקנית הזאת. ב-15.3.47 הוא מודיע למרכז בפאריס בשליחה טלפונית שהוא "מקווה להוציא ספינה בעוד כ-5 חודשיים". אולם לאחר 11 ימים בלבד מלפני אני, ב-26.3.47, ומדיע שייכול לשלוח אנשים חודש(!) לאחר קבלת הכסף שהוציא.

56 - אבידוב עם 122, 131.
57 - עדות נדיה, י.ט. המכון.
58 - כל השיחות הטלפוניות - מ"רישום טלפונים", א.5. ב"ש.

דודי. הוא מוסיף ואומר-באותה שיחה, שאנחנו באלג'יר "לא נוכל להוסיף שום דבר לכלי [האוניה], לא אוכל ולא מים. הכרחי שהכל יבוא לכמה שעות, יקח ויפליג. יוכל להכין כ-500 איש תוך חודש".

ופאן מחחילה דרך היסטורים שלנו. ב-26.3.47 מודיע רחל, הלא-הוא שמהיה צמרת מבית השיטה, באזכוח "המוסד" במרסיי: "הסכתא טרם נגמרה אינה באה לחשבון לשום תוכנית עם השומרת מפני שלא תהיה מוכנה כמה שבועות." ("הסכתא" - כינויה של האוניה "יהודה הלוי", וכן כל אוניה; "השומרת" - שם של אוניה). מריטת עצבים. מדי יום משתנים הדברים. על אף דרישותינו אין לנו מכשיר קשר קהל הולך במכתבים, מברקים וטלפונים. בשלפון מדברים על-פי צופן. זכר שגם מכבד, גם מסכן, ולא מעט מבלבל. ב-6.5.47 מודיע דודי על הבשורה הגואלת לפאריס: "הסכתא יצאה היום לנסיין. תהיה אצלנו במוצאי שבת." אולם פאריס טרם מודיעה לנו על כך, ולא בכדי. גם לאחר ההפלגה ממשיכה הבעיות. וב-8.5.47 מודיע רודי: "ביחס לסכתא טרם שחמשך למרות החוסר כדלק, במקרה של צורך נגיע עד רייס [קפריסין] או תשרוף עצים." פאריס מודיעה לנו שנחכונן לעבודה בסוף השבוע. אנחנו יוצאים לסידורים אחרונים, סוגרים את המשאומתן עם המבריחים, בעלי הסירות, שצריכים לצאת לדרך ולעבור כ-175 ק"מ. ברגע האחרון לפני יציאתם הם נותנים לנו אולטימטום דורשים סכום גדול מעבר למוסכם, ואנחנו, לאחר דין וחברים קשה, נכנעים להם כלית ברירה. ב-10.5.47 מודיע רודי: "הסכתא מתקדמת בסדר. תגיע כנראה הלילה לאטלס. רודי עושה סידורים לפחם בדרך."

אונית המפעילים הראשונה "יהודה הלוי"

את האניה "יהודה הלוי" קנה שמעון פילדס, יווני שעבד עם "המוסד", בסך 2000 ג'לד. שמה המקורי של האוניה היה "הרוון מטלנד" (The Earl of Zetland). האוניה נבנתה ב-1877 ושימשה ספינת חופים באיי שטלנד (אוזטלנד) כ-160 ק"מ צפונית מחופי סקוטלנד.

מטעמי כיסוי והסוואה נקנתה האוניה בשם חברה פאנאמית, נרשמה כדת וכדין כנמל פאנאמה, שמה שונה ל-Anel (שם החברה הפאנאמית), והדגל הפאנאמי הניוסס מעל תורנה. האוניה נקנתה ב-25 באוקטובר 1946 ו-7 שבועות לאחר מכן, ב-19 בדצמבר, יצאה את נמל אברדין (Aberdeen) שבסקוטלנד, בדרכה לדרום צרפת. בדרך, במפרץ ביסקאיה, גיווק התורן המרכזי בשעת סערה עזה. הנסיעה מסקוטלנד למרסיי ארכה למעלה מחודשיים, ורק ב-24.2.47 הגיעה האוניה למעונתה.

במרסיי החלו אנשינו בהכנת האוניה להסעת אנשים. בבטן האוניה הכניסו מקומות שכיבה בני שלוש קומות. הותקנו שני מאוהרים גדולים בחזית. הגשר במדי חלק על האנשים שיחיו מתחת לסיפון האוניה במרבית שעות היום. דגש הושם על

ענייני בטיחות: לשתי סירות ההצלה הקיימות הוסיפו עוד שתיים, וכן הפסודות
הצלה. הותקן גם מקום לאכסן פחם.

בדו"ח שלו כותב פורקה שבועה זו לקחה למעלה מחודשיים.⁵⁹
ב"ב 16 באוקטובר 1946 "בדק" מר פיליפס את "הרוון משטלנד" בסקוטלנד.
ב-10-11 במאי 1947 יצאה "יהודה הלוי" מחופי אלג'יריה. בין שני התאריכים עברה
כ-7 חודשים.

קביעת שם האניה

בדרך כלל קבע "המוסד" בפאריס את שמות אוניות המעפילים. במקרה דנן השאיר
את הקביעה ליאני ולי. ספונטנית הצעתי את השם "יהודה הלוי", האיש שסימל יותר
מכל יהודי אחר בגלות את הערגה ואת האהבה לארץ ישראל. הוא עלה בעצמו
ושילם על כך בחייו; המשורר הגדול ביותר של עם ישראל, ששד "ציון הלא תשאלי
לשלוט אסדייך", וכן את "שיר השירים" לארץ ישראל בספר הכוזרי; נציגה
המובהק של היהדות הספרדית - המעפיל הראשון. בימי מלחמת העולם מלאו 800
שנה למותו.

זוכרתי גם בדברי ברל כצנלסון בקונגרס הציוני ב-1939. בספרו על לילה על חוף
הים בארץ ישראל, כשראה צעירים וצעירות צועדים במים כשהם אוחזים זה ביד זה
לבד ינתק מישהו מן החבורה, אמר: "בעיני היתר זו שרשרת הנמשכת מר יהודה
הלוי ועד הנערים הנעדרות הללו."⁶⁰

יאני קיבל את הצעתי בשמחה ובו במקום הודענו ל"מוסד" בפאריס ששם האניה
הראשונה מחופי צפון אפריקה יהיה על שם האיש שכתב:
"ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתקקו אליה בני ישראל תבלית תשוקה עד
אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה."⁶¹

הכר העובדים

האנשים שלנו העובדים על האוניות התחלקו בדרך כלל לשלושה סוגים: המפקד
אחראי למבצע כולו: המלווה או המלווים - האחראים לעולים; הגדעוני - האחראי
על הקשר.

באניה "יהודה הלוי" התחלפו המפקדים לפחות פעמיים לפני ההפלגה, כך
ששלושה אנשים שונים היו אחראים להכנות, והדובר גרם לבלבול רב. הגדעוני היה
מעפיל בעצמו ולא שליח ארצישראלי.
גם רבי-החובל (הקפטן הלא-יהודי האחראי על תיפקוד האניה מבחינה מקצועית)

59. פורקה - כינויו של מפקד "יהודה הלוי", ישראל חרובסקי (חורב) משדות ים. א.ת.ה. 14/233.

60. ברל כצנלסון, כתבים, ט, עמ' 313.

61. יהודה הלוי, הכוזרי, תל-אביב, תשל"ג, עמ' רלו.

לעסק-בהכנת הכלי, התחלק ממש ברצו-האחרון, והקפטן שהפליג עלה על הספינה
בחצי שעה לפני ההפלגה.
99 הצוות היה ספרדי פרט לשני המכונאים, אחת איטלקי ואחת צרפתי. אחד מהם
חולה אסטמה ושניהם בטלנים, לפי הדיווח של פורטה.
100 ביציאה מנמל מרסיי הניפה "יהודה הלוי" דגל פאנאמי. גם לאחר חודשיים ומעלה
שלי הכנת הכלי לא חסרו בעיות טכניות. מדוח פורקה:⁶²
101 כוח הקיטור ירד. במקום לעשות 6 קשרים עשינו 3-3 1/2 קשר לשעה. בדרך צאלצנו לעמד
102 פעמיים בכדי להעלות את הקיטור; הגענו לסט (Sete) באיחור של שמונה שעות.
103 בנסט בדקו ותיקנו עוד כמה דברים. התברר שטיב הפחם גרוע, ולכן הכמות לא
104 תספיק עד הארץ. סוף סוף הפליגו לכיוון צפון אפריקה.

העלאת האנשים על האניה

הלפונות סוכם בנינו לבין "המוסד" בצרפת שהספינה תאתר את המחנה שלנו לפי
שימונים: עמוד עשן ביום ועמוד אש בלילה. כמו כן סוכם שהספינה תתקרב רק לאתר
רדת הלילה. יום יום נלילה לילה תרגלנו את הדבר, כדי להרגיל את הסביבה
הערבית והשלטונות גם יחד, כך שבלי העבודה האש לא תמשוך תשומת-לב.

בשבת, 10.5.47 אחרי-הצהריים, הופיעה הספינה מול המחנה. בבוקר אותו יום
קראנו בפרשת השבוע "כי תבוא אל הארץ אשר אני נותן לבם" (ויקרא, כה, 2).
הנה הופיעה האניה אשר תביא אותם "אל הארץ". המעפילים ממש יצאו מדעתם.
רקדו, שרו, נופפו בידיהם, אותנו לאוניה, צעקו, כקיצור עשו שמח. אנחנו, שלושת
השליחים, הצלטנו בקרשי - ממש באיום באקדחים - להחזיר את היהודים הטובים
שלנו אל החורשה ואל האוהלים. אולם אין ספק שההמולה-הזו עותרת, כפי-שהתברר
לאחר מכן, את סקרנותם וחשדם של השכנים הערכים, שדיווחו על כך לצרפתים.

"על-פי התופנית התחלקה העבודה-באותו לילה לשלושה חלקים: שילוח האנשים
מהמחנה, קבלתם בקילומטר ה-180 והורדתם לחוף, והעלאתם לאניה. האחראים
לשילוח האנשים מהמחנה: רפאל חמל, נדיה ואני. אך בשעה 18:00 הייתי צריך
לצאת עם אחת הקבוצות ברגל אל היער. גם את העניין הזה תרגלנו במשך ימים
ארוכים: טיילנו בשעות הערב, בכדי להרגיל את הסביבה. אני הייתי גם אחראי
לקבלת האנשים בקילומטר ה-180 והורדתם אל החוף, ואילו האחראיות לעבודה על
החוף היתה מוטלת על יאני ועל דובר שיאני יצא באחת הסירות לקראת הספינה.
כל אחד מאיתנו נעזר במספר עולים ובעיקר באנשי המקום (בעיקרם הנוער של
"דודר - צעירי ציון"). התוכנית היתה להעביר את הצעירים מבין העולים ברגל עד
למקום ההפלגה, ואת בעלי המשפחות והמטען להעביר במכונית המשא שלנו קצת
יותר מאוחר.

62. א.ת.ה. 14/233.

ההפלגה והנסיעה ארצה

מתוך עדותו של פורטה, מפקד האניה⁶⁵

לעת ערב התקבצה סירת משוטים ובה שני קצינים צרפתיים. הקצ'מ נסב על מספר הנוסעים ולא פנינו מוענות בין היגירות הישנים של האניה היחק השיקט. נוסעים מגלאזגו, ובוהו השחמשנו, ובכמה קופסות סיגריות שלחנו אותם. ב-2.00 התחללה רוח בלהות. נאלצנו להניע את המכונה ובקושי התקנו מעמר במקום. בינתיים ניהלנו מר'ע עם סיני (מסייל) על אפשרות של קבלת פחם, בים או באיזה שהוא נמל. לפי הוראותיהם נסענו לפאלארט, למחרת היום, עם שוך הסערה. כאן לא חיכה לנו איש; יתכן שבגלל זה שהקדמנו ביום. רק למחרת הגיע הסוכן שלטונות המקום סרבו לתת לנו פחם. לבסוף אישרו לנו 50 טון (עם חברת הפחם) גמרנו על 100 מבלו ידעת השלטונות). הצמיסו 50 טון ונתקבלה פקודה מרומא להפסיק. למחרת באה פקודה לפרוק בחורה. בינתיים הצלחנו להתקשר עם בנימין (איטליה). לפי הוראותיו עלינו לפרוק את הפחם ולהפליג, ובדרך נקבל פחם. בעזרת חברת הפחם פרקנו לערך 22 טון והשלטונות רשמו לנו כי קיבלנו 10 טון. לדעתם פחם זה מספיק להגיע לתוף אפריקה. הצטיידנו באוכל נוסף וכן אוכל למלחים. הפלגנו ואיחנו אנוייה משחית ק-633...

עד אלכסנדריה לא פנתה המשתיה אלינו. מתוף מצרים עד חיפה היינו מוקפים בארבע משחיתות, אשר הלכו במרחק 200 מסר מכל צד. אנויית המשחית ניסתה לשדל אותנו כי ניתן לה להעלות מלחים לשם בסחוננו וכניסתנו לנמל בסדר. היא נתנה לנו 10 דקות ואז החלה ההחשפה:

האנשים היו מצויים במקלות, בבקבוקים ובסמרטוטים דטובים, וקבוצה מחלקת מים. כל אחד ידע את מקומו ומה עליו לעשות. עוד לפני ההתקפה מספר לא קטן של אנשים ברח והתחבא במחסנים. האוניה סימינו נגחה אותנו. פקדתי על הגאי לפנות לשמאל ועל המכונה להגביר את המהירות למכסימום: בירכתיים שלנו התנגשו באנוייה המשחית. האוניה השמאלית ניגשה לארכנו והדהפה אותנו הצידה, כך שקיבלנו סטיה של 30 מעלות. התחלנו לשאוב מים מהתלונות והדופן. היתה סכנה שנטבע. כל האנשים השליכו את המקלות והרימו את הידיים וקראו 'שמע ישראל'. נזרקו כמה פצצות גז, שנתק, מתן זרק איתן חזרה. היה נסוח לתוף אנשים לקרב, אבל ללא כל הצלחה.

בחיפה, טרם שנתקבלה פקודת הגירוש, החלו לרדת אנשים למרות הפקודה שלנו לא לרדת. כל הדרך הנה קשה להשתלט על האנשים בגלל חוסר שפה משותפת. החנהגות האנשים באנויית הגבשוש היתה צייתנית מאוד. אף אחד לא דיבר צרפתית או אנגלית, רק עברית (זה התבטא בארבע מלים בלבד, כי יותר לא ידעו). קבענו מספר מתורגמנים שתרגמו מאנגלית לעברית, למרות שהאנשים לא יכלו להבין אותנו.

בפריסין לא היה שום דבר מוכן לקבלתנו. מצד אנשי המחנות היה יחס רע מאוד, בגלל היותם "שחורים" ותוסר שפה.⁶⁶

א.ת.ה. 14/233.

הדו"ח של פורטה הוא משנת 1947. כשראייתי אותו בראשית שנות ה-80 לא זכר את היחס של אנשי המחנות למפעילי "יהודה הלוי" כששאלתי אותו באופן ספציפי, הוא אמר שאיננו זוכר שום "קבלת פנים" מיוחדת; הזכרתי לו את הדריה שלו בכחב, והוא התפלא מאוד.

התוכנית בוצעה בהצלחה עד למשאית השניה שהגיעה עם המשפחות, ונתקלה בג'ונדרמריה על הכביש, ממש בקילומטר ה-180. הם כנראה קבלו מידע מפי ערבי הסביבה, ואולי הבחינו בעצמם. באוניה המשוטסת לאור היום לאורך התוף ולאחר מכן מתרחקת אל לב הים.

אילו חגיגי הוכיה מושיה רבה, השכיל להוריד את האנשים מהמשאית וגרם כמתכוון לאנדרלמוסיה. הוא הביג שהעיקר הוא בעת להרוויח זמן כדי לאפשר לנו לגמור את העלאת האנשים על האוניה. הוא התחיל להוריד את האנשים מהמשאית וכשאלה צוו על ידי הג'ונדרמריה לחזור ולעלות, ואג לכך שהדבר ייעשה בעצלתיים. הג'ונדרמריה לא ניסתה כלל לרדת לתוף ולבדוק מה נעשה שם. מכירורים שעשינו לאחר מעשה למדנו לדעת שהם לא הבינו מה בדיוק הולך, לא ידעו עם מי יש להם עסק, ובעיקר - פשוט פחדו לרדת במדרון התלול הסבוך ולהיתקל במבריחים שודדים חמושים. הם החליטו להוכיל את המפעילים למתנה שלהם כנסו ולחזור למקום עם תגבורת, וגם כאן השכיל אילו לעכב בעדם. באמצע הדרך רדש מהקצין שישב על ידו לעצור משום שעליו לעשות את צרכיו. משהקצין לא נשמע לדרישתו, הודיע לו שאם לא יעצור לא תהיה לו ברירה אלא לעשות את צרכיו במקום. הקצין נבנע, וכך הרווחנו עוד זמן יקר.

אני הספקתי להיעלם ולרדת לתוף. הודעתי לאנשינו שהתגלנו והתחלנו להעלות את שארית האנשים בקצב מסוּף - יאני, אנשי "צעירי ציון", כמה מאנשי המקום המבוגרים, ואני. עמדנו בתוף המים והעברנו את האנשים באמצעות סירות המבדחים ששכרנו ובאמצעות סירות "יהודה הלוי". הספקנו להעלות את כל אלה שהיו למטה בתוף.

להלן דיווחו של פורטה על העמסת המפעילים:⁶⁷

הגענו למקום העבודה בזמן לקראתנו יצאה סירת מוטור. יאני היה בתוכה... זרקנו עוגן במרחק 800 מטר מהתוף. עומק המים לא ירד. כמו כן הורדנו עוגן ירכתיים. התחריים במירות היו חבר המלחים שלנו בעירוף איתן.⁶⁸ גם סירת המוטור השתתפה בהעמסה (את הסירות על התוף איננו יודע). ההעמסה נמשכה מ-21.30 עד 04.00. סך הכל העמסנו 400 איש. שתי סירות יצאו מכלל שימוש (בגלל סלעים בתוף), כמו כן 4 תחריים.

התחריים איבדו את נעליהם ומלבושיהם חזרו פצועים ושרוטים. איתן עבד יתקי על הסירה באחת הסירות האחרונות נודע כי כמה אנשים נאסרו, התחלנו בהרמת הסירות, כך שהסירה האחרונה הגיעה מזר הרימונו אותה. התברר ש-200 איש נאסרו על התוף וכיניהם גם יצאו מהתחריים נקרע מהאנוייה. הרימונו את העוגן השני והפלגנו מזרחה. לדעתי נמלה כאן טעות בקשר לשעת גמר העבודה. נראה לי שזה נגמר הרבה יותר מוקדם. אנויית המפעילים הראשונה יצאה מחופי צפון אפריקה!

63. ש.ם.

64. איתן שפושניק ו"ל, מלווה האניה "יהודה הלוי". כינויו "מנוחיק".

הדו"ת של פורטה הינו תמציתי ומקצועי. הוא מציין את הקנשי הגדול להשתלט על האנשים בגלל חוסר שפה משותפת.

סיכום עדותם של מספר מעפילים מתאר נסיעה בתנאים קשים.⁶⁷ בשעה שפורטה מדווח ככלי ומנוחה בכגון אלה, למעפילים מצידם לו התנסות ראשונית. הצפיפות האוכל הול, התנאים הקשים, הדאגה לילדים ולתינוקות, ההרפתקה של נסיעה בלב ים סוער (לראשונה בחייהם) על ספינה רעועה, הפחד בפני המשחתות האנגליות המאיימות, חוסר הבטחון מה יהיה ומה יקרה, החרדה לבאות, כל זה בא לביטוי בדבריהם - בעד הלהט הפנימי, החוויה העצומה והבלתי נשכחת של חזרה הביתה לאחר אפסי שנות גלות.

יש גם הבדל בין תיאורי המעפילים לבין רשימת פורטה בעניין "ההתנגדות" בעית ההתנגדות היתה בעיה סבוכה. המדובר בהתנגדות בלב ים והתנגדות בגמל חיפה. בדרך כלל ניסו האנגלים לעלות על סיפון האוניות שלנו ו"לכבוש" אותן לפני הכניסה למים הטריטוריאליים הארצישראלים. בדרך כלל התנגדות המעפילים במה לכיבוש הזה. גם בגמל חיפה היתה בדרך כלל התנגדות בדרגה זו או אחרת מצד המעפילים להורדתם מהספינה ולהעברתם לאוניית הגירוש.

פורטה בותג שמספר לא קטן של אנשים ברחו עוד לפני ההתקפה ושהוא לי הצליח לחוץ את האנשים לקרב, ועם זאת הוא מציין שהיתה סכנה שהאונייה תטבע. תיאורם של המעפילים שונה בנקודה זו. לדבריהם התפתח קרב והיו נפגעים. יש להניח ששני התיאורים נכונים. באוניה היו הרבה נשים וטף, רובם אנשים שבימי חייהם לא עלו על אוניה ולא ראו ים. אלה ודאי לא היו מסוגלים לשום קרב. נראה לי מהתיאורים בכתיב ומהעדויות בעל-פה, שהיתה התנגדות והיה קרב קצר שנגמר חיש מהר, כשהאנגלים משתמשים במקלות, סילוני מים וגז מדמיע.

"עדות העולים נראית לי ביטוי אותנטי להרגשה ולחוויות המעפילים בהתקרבתם לארץ. היא מציגת את שיתוף הפעולה בין מפקד האוניה לבין קבוצת צעירים שעזרה בארגון החיים במשך שלושת השבועות שהאוניה עלתה את הרכה בלב ים מעניין שהאיש שלנו מצפון אפריקה מציין גם את היתוך שבעליה זו, שהיא אינה עליית מצוקה של אנשים שזקוקים למקלט מדיני או לבית לאומי של יהודים שלא סבלו מהגדמנים כפי שסבלו יהודי אירופה: "יהודים אשר רצונם עז להגשים את חלומותיהם לשוב לארץ, ארץ אבותינו."⁶⁸

ההדים בארץ

ביום 31.5.47, אחרי נסיעה של 21 ימים, נכנסה "יהודה הלוי" לגמל חיפה, בשעה 10:00 בבוקר. ההעברה לאוניית הגירוש בוצעה תוך שעות מספר ועוד באותו היום.

67: עדות ש' צרפת, מעפיל "יהודה הלוי", כתיבהו אצל. הפנת. שאלון, מפקד ב' עשרות עולי "יהודה הלוי" כמשך שנת 1984. התשובות שקיבלתי מאשרות את הלך הרוח הזה שבא לביטוי בעדותו של ש"צ.

יצאו העולים לקפריסין.

לבואם של מעפילי צפון אפריקה הראשונים היה גדול בארץ. העיתונות ציינה שהבאים באוניה "אינם ניצולי מחנות השמדה באירופה ולא פליטי סיביר, כי אם אחינו בני עדות המזרח היושבים בשלווה זה דורות בצל עמי האסלאם באפריקה הצפונית" (דברי "הצופה"). הכותרות ציינו ש"גם מארצות אפריקה פורצת ההעפלה" (דבר "כתב": "האוניה הזאת כאילו באה להעיד כי אך סילוף הוא לזהות את שאלת היהודים עם שאלת יהודי אירופה בלבד... ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך", אמר המשורר אשר שמו היה תקוק בדפנות האוניה. והאסירים הם לא באירופה בלבד. "הארץ" כתב: "האוניה... נשאה שמו של המעפיל הגדול והראשון מספרד, יהודה הלוי."

"יהודה הלוי" השיגה את מטרתו: הוכיחה לעולם היהודי, להסתדרות הציונית ולישוב בארץ שיהודי צפון אפריקה רוצים לעלות, הוכיחה לעולם שהציונות אינה רק גחלתה של שארית הפליטה שאין לה ברירה אחרת, עודדה את חברי הגרעין הצפון אפריקאי בארץ ואת התנועה בצפון אפריקה. השמעה הגיעה גם ליהודים ברחבי צפון אפריקה, גרמה להתלהבות עצומה והגבירה עוד את הרצון לעליה.

בין אוניה ראשונה לשניה

כאמור, הג'נדרמריה עלתה עלינו, אסרה את היהודים במחנה שלא הספיקו לצאת לדרך ולכדה גם את השליחים יאני אבידוב ורפאל חמל. אני נמלטתי, חזרתי וחדדתי למחנה, ויחד עם כמה מאנשי המקום שעבדו איתנו הגעתי לפנות בוקר לאלג'יר העיר.

פניתי למפקד משטרה אחד, ממוצא יהודי, איתו היינו בקשר, וגייסתי גם את הנכבדים היהודים, במגמה לשחרר מעצור את אנשינו, מקומיים כשג'יתים. ואכן עוד באותו יום, 12.5.47, מודיע רודי (שמריהו צמרת, איש "המוקד")⁶⁹:

אפרים טלפן שוב, המצב הוקל, כנראה השלטונות אינם חושדים שהכלי יצא מקומם כי בימים הקרובים ישחררו. פרז⁷⁰ בהתערבותו צריך לדבר על מחנה ולא על יציאה. ואכן, אחרי יומיים האנשים שוחררו וחזרו למחנה בקילומטר 176. במחנה נשארו אנשים שלא הספיקו לעלות, וכל יום המשיכו להגיע אנשים מכל רחבי צפון אפריקה הצרפתית. בשיתה טלפונית ללא תאריך, כנראה למחנה הפלגת "יהודה הלוי", מודיע רודי שהוא "מציע את החומה⁷¹ לאטלס".

69. רישום טלפונים, א. פ. כ"ש.

69א. ראה הערה 33 להלן.

70. "החומר" - שם אוניה, "Bruna" בלעז. לאחר מכן אוניית המעפילים "יד חללי גשר חייל". יצאה מאיטליה עם 685 מעפילים ב-16.7.47. ד"ר שערק צירוף קפריסין, עמ' 336.

כ"ט-15-16 במאי אנו מודיעים:

בטוח שאפשר יהיה להמשיך בעבודה מאטלס [צפון אפריקה]... חשוב מאד כי רפאל חמל יהיה עם אנשי אטלס בריס [קפריסין], כי הקבוצה הפעילה לא הצליחה לעלות על הכלי.
הייתה זו הפעם הראשונה שיהודים מצפון אפריקה עלו, יהודים לא מאורגנים, אחד מארץ ושניים מעיר. מאוד החשבנו את המגע הראשוני, החשבנו וחשבנו לפגישה זו עם יהודי אירופה, פגישה בין יודים ורמוקים, ולכן חשבנו שהכרחי שרפאל, שהכיר אותם והם הכירו אותו, כאחראי במחנה, יתלווה אליהם. התוכנית היתה מלכחחילה שהוא יעלה איתם על הכלי; אך הוא נתפס. הוא שוחרר ויצא שבע לאחר הפלגת האוניה לצרפת בדרכו אלצה, ואומנם הגיע לאחר מכן לקפריסין.

בשיחת טלפון מ-29.5.47 מודיע יאני: "המשטרה פיזרה את המחנה."
חיפשנו אלטרנטיבות למחנה שנסגר. השתמשנו בהכשרות של תנועת "דרור" ברומוגו (Rovigo), ריווה (Rivet); וליארבע (El-Arba) כבסיס, ופחות משובע לאחר סגירת המחנה בקילומטר 176 אנו מודיעים, ב-21.5.47, שכבר ריכזנו "מחנה ילדים ומחנה מבוגרים, סך הכל כ-500 נפש. חרץ מאלה מהכים מתוניסיה 100 נפש."
אלתרנו והקמנו על דעת עצמנו סניף אלג'יראי של "אופו" (OPEJ - Oeuvre de Protection des Enfants Juifs) בראשותו של מר מ' סבאון. זה איפשר לנו להקים מחנה רשמי בסידי פרוש (Sidi Ferruch), שבו ריכזנו כ-100 ילדים, וגם את האמהות שלהם. בנות "צעירי ציון - דרור" טיפלו בילדים. מנסיון זה צמח לאחר זמן מפעל עליית הנוער בצפון אפריקה.

למשפחות ולרווקים הקמנו מחנה בבאראקי (Baraki) (נוסף להכשרות בהן השתמשנו כמחנות עליה) - מקום שקיבלנו מציוני טוב בשם פיטוסי. כל המקומות האלה היו ברדיוס של 30-40 ק"מ מעיר הבירה אלג'יר; רויגו - 37 ק"מ; לארבע - 38; באראקי - 10, וסידי פרוש - כ-27 ק"מ.
המצב במחנה המשיך להיות קשה. הילדים חיו בתנאים קצת יותר טובים. המקום היה יפה. בנות "צעירי ציון - דרור" עזרו בטיפול, היו שולחנות עץ וספסלי עץ. אך גם כאן לא היה מספיק אוכל.

בינתיים ממשיכים היהודים לזרום. כ-29.5.47 מודיע יאני: "מוכן לקבל כלי אפילו של 1000..."

ההסכם עם הצרפתים

מראשית עבודתנו חיפשנו דרך לשלטונות הצרפתיים המקומיים. יהודי המקום, גם הידידים שבהם, לא העזו לנצל את קשריהם (במידה שהיו להם קשרים). היו לנו כמה קשרים בלתי אמצעיים, והיה קשר אישי עם מפקד משטרה בעל משקל כלשהו בעיר אלג'יר.
ממכתבי מ-11.5.47 יוצא שגם חיפשנו דרך בעצמנו וגם ביקשנו את התערבות המרכז, עוד לפני צאת "יהודה הלוי". אולם במכתב זה מופיעה דרישה מפורשת

להתערבות אצל פלאבון (Pelabon), המזכיר הכללי של הנציבות.⁷¹ אנשינו הבטוחו לפעול, אבל משעברו שבועיים וחצי טילפנו (כ-29.5.47) ובוקשנו "שעובדיה (הסוכנות היהודית) יתנו הוראה ליוניצ'מן שבאכוח יוניצ'מן אצל יאני יקשור את יאני עם הגויים שהוא קשור איתם."⁷²

אחרי מלחמת העולם השנייה חזרו הרוויזיוניסטים להסתדרות הציונית. יוניצ'מן היה אחד הרוויזיוניסטים הכי מקובלים על המימסד הציוני. זכור לי שהיה מנשהו מאנשיו שביקר אצל שרקי ושהיה לו קשר כלשהו עם ראש ה-D.S.T. (Défense et Sécurité du Territoire - הגנה ובטחון הטריטוריה) באלג'יר. לא מצאתי תגובה על הטלפון שלנו וגם לא זכור לי שיצא משהו מפנייתנו.

חזרנו על דרישתנו בקשר להתערבות אצל פלאבון וסוף סוף נשלח מר כאהן דברה (Kahn-Debré), יהודי צרפתי ממשפחה נחיקה ומפורסמת; כעל מוניטין ואיש הקונגרס היהודי העולמי. הוא הופיע מטעם אנדרה בלומל⁷³ וסיידרליאני ולי פגישה עם המזכיר הכללי. החברר שהמשותף בינינו לבין פלאבון היה היותו סוציאליסט ואיבתו לאנגלים. בשלחה סוכם בינינו שאנו יכולים להמשיך בעבודתנו, אולם חך שמירה מירכית על דיסקרטיות, וזאת בגלל האנגלים והערבים; הוא גם לא הסתיר בפנינו שבעניין זה יש לו "בעיה" עם הכוט שלו, הנציב העליון, שאטינו (Chataigneau). הוא הבטיח את עזרתו ואת עזרת הממונה על ענייני הבטחון ברינגאר (Bringard). קבענו קשר קבוע בינינו. כשאני אטלפן ואגיד שמר בן-סימון מבקש לדבר עם מר פלאבון, ידע שמדובר בי. ואומנם לא פעם ביקרתי בחודשים הבאים בשעות הבוקר המוקדמות בארמונו, כשאני נכנס בשער צדדי ומוסכם. גם כמר ברינגאר מצאתי אדם גלוי ופתוח, שהפך במשך הזמן לידיד אמת.

לפי דרישת פלאבון לא סיפרנו על דבר ההמנה שנוצרה עם הצרפתים אפילו לידידנו, יהודי המקום. העברת אנשים באופן בלתי לגאלי בגבול מרוקו-אלג'יר נגבול תוניסיה-אלג'יר, הסעחם לעיר הבירה, אכסונם בעיר עד להעברתם למחנות, פעיות אספקה כשעדיין קיים קיצוב רשמי, אירועים בתוך המתנות, פה ושם גם התפרעויות והיתקלות עם המשטרה - כל אלה יצרו בעיות שמדי פעם דרשו את התערבותם ואף עזרתם של פלאבון וברינגאר. לא פעם הלפתו אליהם ולא פעם קראתי עלידם. לשכחם ייאמר שמצאתי תמיד אחן קשבת, הגנה ועזרה.

אביא רק דוגמא אחת. לתוניסיה הגיעו יהודים מטרפולי במגמה לעלות ארצה. חבבינו בחתיס טידרו להם ניירות מזויפים תוניסאיים ושלחו אותם אלינו. הצרה היתה שיהודים אלה לא ידעו מלה צרפתית, בגבול לא הבינו מה מדברים אליהם, והם

71 - Pelabon - המזכיר הכללי של הממשל באלג'יריה, האיש השני באלג'יריה אחרי הנציב העליון שאטינו. סוציאליסט. בשנות ה-50 מנהל לשכתו של ראש הממשלה מגוס-פראנס.

72 רישום טלפונים, א.פ., כ"ש.

73 אנדרה בלומל - כינוי "פרח", ערד, לשעבר ראש לשכתו של ראש הממשלה ליאון בלום, כעל השפעה גדולה וקשרים ענפים בצרפת.

כמוכן נתפסה ברינגאר קרא לי, הראה לי את התעודות המזויפות שגם לא היו מלאכת מחשבת, ואמר לי: "אם הינך תרשב שאנשי אינם חכמים ביותר אהא אומנם צודק, אבל הפעם הפירות." הוא הסתפק בהערה זו, ושחרר את היהודים.

"העסקים כרגיל"

ב"6.47.2 נמסרים לנו "פרטי סידור הורעה" (הפלגה). אולם אין המשך לדבר. באותה שיחה טלפונית אנו דורשים "לפתוח חצי גדול [חצי מליון פראנקים] כי אין במה לקנות אוכל למתנה."

באותם הימים מבקרת אצלנו עודכת-הדין גב' בן-עטאר מקובלנקה, שהיא פקידה בכירה בג'וינט. מהתחלת העבודה נאבקנו על השתתפות הג'וינט בהוצאות המחנה. ב"6.47.6 מודיע רודי:⁷⁴

הגברת שנשלחה מטעם השחרור [ד"ר שורץ] הומר בראש הג'וינט באירופה] שלחה דרישה טובה מאוד. ניסין בטוח שנוכל לקבל על סמך הדרישה תקציב... דורשים כמפגיע כסף. אין לנו במה להאכיל את האנשים. מבקש להודיע סופית אם עליו לסגל כעולו ליכיסטין [לוב כנראה]. ב"10.6.47 מודיע רודי טלפונית:

אפרים מבקש לשלוח גדול אחד (מליון פראנק) מיד לתשלום החובות ולשכירת הבית (חצי גדול). יש הצעה של בית גוסף בעיר עצמה. יחליטו היום אם לשכר. האנשים נחלשו. מחלות פשטו במחנות. הוצקנו רופאים יהודים. היו כמה אנשים במצב כה מדולדל שהרופאים סירבו לתת להם וריקות מפאת חולשתם הגדולה. עברנו שבועיים קשים, היה חשש לטיפוס, אבל לכסף עברה הסכנה.

ההחלטה על הפסקת ההעפלה מצפון אפריקה

שוב היו לנו מאות אנשים במחנות. ובמצב זה החלט בפאריק על הפסקת ההעפלה מצפון אפריקה. לא מצאתי סימוכין בכתב להחלטה זו אלא בצורה עקיפה, במפתח שישיגרתו לשאול אביגור ביום 22.6.47. ההחלטה נחתה עלי כרעם ביום בהיר. הנה קטעים מתוך מכתבי הארודי:⁷⁵

לשאל שלום, אני כותב לך באופן אישי. אני יודע אם יש טעם בכתיבה זו, אולם אני רואה אפשרות לעבוד בשתיקה על דבר שהוא בעיני שגואה היסטוריה ופשע לא ינוצר בהשתמשו במלים אלו. אני שוקל את משמעותן המלאה... יהדות זו מהווה בך ערובה לכל הצלחה יהודית בארץ. קשר בני הארץ עם הליגה מתהדקים. רוח לאומית עזה נושבת בקונטיננט הזה. מרגישים את הפוגרומ

74. רישום טלפונים, א.פ. ב"ש.
75. א.פ. ת"א.

כאויתר והשחיטה הכללית מתקרכת בצעדי ענק.⁷⁶ היהודים מרגישים ככך, ומשהגיעה אליהם בשורת הפליה - איך הגיעה, לא אדע - קמו כפרים יהודים שלמים בכל פינות הארץ, קמו יהודים בכרכים, בעיריחו ובנאות המדבר, מהרי האטלס ועד האי-מהים וסוד לב המדבר, ממש קמו רילכו [...] בשנים האחרונות התקשדתי כלב זבנפול לגולה זו. ליהדות ולנוצרה: אלה מקורו לא אכזב, רדוזה חלוצית ויהודית כבירה. אם נרצה או לא, צפון אפריקה ירשה את פולין כמידה ואפשר בכלל לרשתה! מוטב לעבוד בתנאים שעבדנו עד היום מאשר לא לעבוד כלל. יש להילחם עם הג'וינט. מחר, לאחר האסון, ירוץ הגנה ויפור הון. והאסון מאחורי הקר. ואם לא דרך הג'וינט-אוי תן לנו לנסות. נתפש-מקוריות להעברות בצורת הלואות. כאם גם זה בלחי אפשרי אזי יש עוד דרך: סידור התקציב הנתון ע"י לקיחת כסף מהעולים עצמם. ישלם נא כל אחד את עלייתו הוא את עליית הפני ממנו. תן לנו לנסות. אני בטוח שאני מדבר גם בשמו של יאני... ואני בטוח שאפשר להצליח. מובן שביתר הדברים, כגון סבתה ועזרה פוליטית עליכם לעזור לנו, ובפרט יש לשלוח עוד מספר בחורים בכדי שיאני ואני נוהיה תופשיים לחיפוש דרכים ואמצעים. נסדר את המחבים כעת. נעשה הפסקה קצרה בכדי לנסות לארגן משקנו הכספי לקראת המשך, אבל אל תפסיקו את העבודה, אל תביאו כליה על יהדות זו. אין זכות לכך, ואין ברירה. מוכרח להיות המשך.

זה מכתב אישי. לא הייתי נוכח בדיוניכם. מתוך המעט ששמעתי הבינתי שהחלט בשלילה. מטעמי תקציב. אפשר אולי להחליט את המצב ובינתיים להתכונן ולהילחם עם הג'וינט ולשכנעו, אבל אי אפשר להפסיק. ואני בטוח שאנו נסתדר ונמצא את הנהיג. אני מבקש שתיתן לנו רשות להמשיך בעבודה ואת האנשים הדורשים. החלטתכם תחרוץ את דינם של חצי מליון יהודים.

שלום רב, אפרים

ההחלטה המצטיירת היא סוריאליסטית: מצב היהודים מהד גיסא ומאידך גיסא אהפתם העזה לארץ-ישראל עויפת היהודים את מקום מגוריהם, ורימתם לתופי אלג'יריה כנחשול-שאיין לפרצרו, ומאידך גיסא, המצב הקשה מנשוא-במחנות העליה שלנו. מעניין שאני כותב שאיני יודע כיצד הגיעה אליהם בשורת העליה. הרי אנתנו השליטים וחברי המקום העובדים-איתנו הנאנו את הכשורה: אולם מסתבר שהשמועה עשתה לה-כנפיים-ראגתנו איבהנו את-השלטה. להיות שהמחנות היו לעושים ואוניה און. ניסינו למתן ואף לעצור זמנית את הנחשול, ולא הצלחנו. במכתבי באה לביטוי גם מעין הרגשה אפוקליפטית: "הרכב מזכיר את הגידת היהודים מימי שפתאי צבא".

יתכן שהיו תלוקי דעת גם ב"מוסד" בפאריס בעניין המשך העבודה בצפון אפריקה. ב"26.6.47 מופיע אהוד אבהיאל, סגנו של שאול במרכז מפא"י. בדיון וחישובן שהוא מוסר מדובר בין היתר. בעליה מאפריקה הצפונית, ומסקנתו בנדון היא:

76. פחות משנה לאחר מכן, ב"7.6.48, היה פוגרום באוגדה ובדג'ראדה שבמרוקו על גבול אלג'יריה: נהרגו 44 יהודים (לפי גירסה אחרת 46) ונפצעו כ-155 (לפי גירסה אחרת - כ"190).

אני חושב שאנחנו מתייכים בכל תנאי להמשיך במפעל, לעשות כל מאמץ להגביר זרם העלייה ממקומות אלה.⁷⁷
אכןראה שהיה זה למכתבי לשאול. עובדה - המשכנו בעבודה ושלושה שבועות לאחר כתיבת המכתב יצאה האוניה השניה.

האנגלים

לאחר שעניין "יהודה הלוי" התפרסם הן בעיתונות האלג'יראית והן בארץ ישראל לאחר הפישתה, החלה פעולה נגדית אנגלית. האנגלים עדיין הרגישו עצמם "בעל בית" באלג'יריה. הנציגות שלהם פעלה בשני כיוונים. בצניור הרשמי העברו מתארת חריפות לשלסון הצרפתי ודרישה תקיפה למונע כל פעולה זומה בעתיד ומאידך גיסא איימו ישירות עלינו. פתאום החלו מתהלכות שמועות בעיר שמתכוונים להרוג את יאני ואותי, וכן החלו מסתובבים מסביבנו בריונים ערבים. כזונת אינמים אלה היתה בין היתר להרתיע את היהודים המקומיים מלשתף פעולה איתנו. ברור היה לנו שחוסר תגובה מצידנו לא יהיה מובן ליהודים, שראו ב"הגנה" כוח אדיב, יצרני את בטחונם ואת אמונתם, ויסכן את פעילותנו.

בלית ברירה החלטנו, יאני ואני, שאין דרך אלא להשיב להם באותו מטבע ראשית, דאגנו מצידנו שתתהלכנה שמועות בעיר שמי שמנסה לפגוע בנו דמי בראשו. יתר על כן, כאחד הימים צלצלתי ישירות לנציגות האנגלית וביקשתי את הממנה. במחבוון דיברתי איתו בצרפתית. הצגתי את עצמי כמי שמייצג את "ההגנה" הודעתי לו מפורשות שאם לא ירפו מאיתנו תיכף ומיד, לא ירנו נוח ונדן להשיב להם כגמולם. האיש בצד השני של קו הטלפון החל להתחמק ולגמגם. הרעתי לו שזו אזהרתנו האחרונה. האנגלים לא שיערו שיש להם עסק עם שני אנשים בלבד לפי היקף פעולתנו - ארגון היהודים העולים במרוקו, בתוניסיה ובאלג'יריה, גניבת הגבולות, החזקת המתנות, הכאת אוניה, העלאת האנשים וכו' - היה ברור להם שמדובר. כאן במשלחת מחתרית גדולה מארץ ישראל, שרק שניים מראשיה מוכרים ואילו כל האחרים במחתרת. האיום שלנו פעל, הבריונים "עלמו" כלא היו וכמו בן ההתלחשויות. המחאות הרשמיות מצד האנגלים נתקבלו עליי הממשל וטופלו "בהתאם" בצורה דיפלומטית עליי ידינו פלאבון.

ובכל זאת היו תוצאות ללחץ הדיפלומטי האנגלי על הנציגות הצרפתית באלג'יריה כיום כתיבת מכתבי לשאול, ב' 22.6.47, אני מודיע בשיחה טלפונית:

הגבוה מעל הגבוה נתן הוראה לעוזב את ההכשרות תיכף ומיד. ביקשנו לדחות את הגיון ל-10 ימים. מקקש לשלוח ממנו. תובע התערבות פרוי בעניין הגזירה. שבעות מספר עברו מאז השיחה הראשונה עם פלאבון. פחות מחודש לאחר שהגענו להסכם עם הצרפתים גוזר הנציב העליון של אלג'יריה על העליה, ואנחנו

77: אהוד אבריאלי, חבר נאות מרכזי, מחשבוני השליחים, פעל בענייני עליה ב', רכש ומשקל החץ. א.מ.ע. 23/47, מרכז מסא"י, 26.6.47.

הרשימים שוב את התערבותו של פלומל, הוא פרח.

ב' 27.6.47 בותב לנו איש "המוסד" פ.ב. מפאריס:

הבוקר בפגש ידענו עם ש. הוא הגדול שבגדולים הנמצא עכשיו כאן. ש' הסכים באופן עקרוני לעבודה, אולם לפי תנאים מסוימים אשר עליהם אנו צריכים לשמור בהקפדה הגדולה ביותר, אחרת כל המפעל ייכשל, גם הפעם וגם לעתיד.

1. קודם כל יש מייד להפסיק את הרעש וההמולה מסביב למתנות. קיום המתנות בולט יותר מן מעורר התעניינות מכל דבר המנוולים [האנגלים], וכן גם השכנים ממוח וממערב, הציגו שאלות לממשל של ש' על עניין המתנות האלה. לש' הבגיי ש' מציתים שם במקום מדידות, עורכים טיולים וכדומה, ואת אלה יש להפסיק מייד ובכל מתי. אסור בהחלט לפגוע כל השומח לב ולהתנהג כאילו לא היו קיימים כלל.

2. זוהי התדווש העיקרי. ש' דורש שניקח רק חומד מאלג'יריה ושכולם יהיו מצידים בתעודות זהות. בעניין זה הוא מחמיר מאוד. אולם מתוך ידיעת המצב אצלך, סיכמנו בינינו כי תיתן את החלק הגדול של החומר מארצך וחלק מארצות שכנות, כתנאי מפורש שלכולם תהיינה תעודות איוה שהן מארצך. אם תיערז איוו בקורת שהיא, וייוכחו ב' בין החומר ישנם מארצות השכנות, זה יכשיל את כל העניין. תקפיד אפוא על כך שתהיינה לכולם תעודות איוה שהן מארצך. אם תיערז איוו כקודת שהיא, וייוכחו כי בין החומר ישנם מארצות השכנות, זה יכשיל את כל העניין. תקפיד אפוא על כך שתהיינה לכולם תעודות ובלי ימצא איש בלי תעודה.

ש' - הלא הוא שאסיניו, הנציב העליון של אלג'יריה, אוהד מובהק של הערבים "הידיד" בערכו. מוגבל של ענייננו, אדם שלא היה מקובל על יהדות אלג'יריה, ללא כל קשר עם בעיות ארץ ישראל.

מטבע המצב, החומר האנושי ותוסד התקציב, לא יכולנו למעשה לעמוד בתנאים של ש'. לא בא בתשובו להפסיק את העליה ממרוקו. כל מה שיכולנו לעשות היה לזיף תעודות ולצייד את אנשינו במתנות ב"תעודות" כפי שנורש. בזיף תעודות עסקנו ממילא, אם כי בקנה מידה מצומצם. "המומחה" שלנו היה אילן הגיאג, שהיה גם נהג מבונית המשא שלנו, ועבד ממש יומם-לילה. זלכו, התעודות לקו. לפעמים בדוק. הממונה על כל עניין הזיף היתה ברטה פרידמן (בן-חיים). זיפנו ודאגנו לכך שלכל עולה תהיה תעודה "לגאלית". לנציב לא היתה ברירה אלא לקבל את הדיווח החיובי של ברניגאר, הממונה על הבטחון.

כסבך המומ"ם הזה עם השלטון הצרפתי באלג'יריה הועלתה תוכנית לשלוח את זיטו, בנו של הרב אשכנזי מאוראן, אחד האנשים המרכזיים בתנועת הצופים היהודית (E.I.F. - Eclaireurs Israélites de France) בצרפת, (היום הרב אשכנזי חי בירושלים), בכדי לעזור לנו בקשרינו עם הצרפתים. בראשית יולי אני מודיע בשיחת טלפון:

מניש אינו צריך לנסוע לצפון אפריקה, הגדול מתנגד לבואו. יש להודיע למניש שעליו לדחות נסיעתו. העיין בכללו בסדר. פ' [לבון] שלח שליח לשאסיניו כדי שיקבל או קיי. אחרת על

פ.ב. - כנראה פליקס ברנד, איש "המוסד" כפאריס. א.פ. ת"א.

יער [ירבלום]⁷⁹ לראות את ש' ולהכניח שוב את יחסו. (ממרהי זאת ליער והכניח לעשות זאת רח"י).

גם הפעם הועבר רוע הגזירה, אולם הנציב העליון נטר לנו ועשה לנו צרות צרורות לאחר ההפלגה השניה ולקראת השלישית.

יומיים לפני שהאוניה השניה עמדה להגיע נקראתי במפתיע לברינגאר, האחראי לבטחון באלג'יריה. קדם כל סיפר לי שזה עתה נפרד ממשלחת יהודית, מנכבדי העדה, שבאה להתלונן עלינו וביקשה שיפסיק את פעולתנו. הרגשתי כמה הוא בו להם והתמלאתי ב'בושה על אחי בני ישראל, פרנסי הקהילה. לאחר מכן שאל אותי פתאום: האם אתם "עובדים" בלמים הקרובים? היססתי אם לענות לו. אומנם ידעתי שהוא יודי, אולם מבאן ועד לגילוי פרטי העבודה המרחק רב. עם זאת היה לי ברור שהוא אינו שואל סתם כך בעלמא, ולא היתה לי ברירה, אמרתי לו: "כן, מחרתיים." "איפה תעגון האוניה?" כשראה שאני מהסס, אמר לי: "תראה, האנגלים הודיעו לנו שאוניה מתקרבת לחופינו. לא אוכל לעזור לך אקטיבית, אבל אם תגלה לי את כל הפרטים אעזור לכם ככל האפשר." גיליתי לו שהציאה תהיה מהחוף בגיוטוויל (Guyotville), 16 ק"מ מערבה מאלג'יר הקיר.

הוא לחץ על כפתור, הקיר התרומם ונתגלחה מפה פנקית של אלג'יריה, מפת מטכ"ל. ביקש שאראה לו באיזה צירים אנו חושבים להסיע את העולים. הסברתי לו שאנו ניסע בשלושה צירים מהמחנות השונים. ביקש לדעת פרטים מזויקים בקשר לדרך ולשעת היציאה. לאחר שפניתי אמר לי: "כאמור, לא אוכל לעזור לכם אקטיבית, אבל אדאג לך שבאותן שעות ובאותן דרכים לא יהיה באותו לילה את שוטר, ג'נדרם או איש צבא."

זמךמה ג'אחה הפלגת "יהודה הלוי" קרא לי ציור שרקי ושאל אותי מוזע שיחפתי בעבודתנו אנשים מפרפקים בעלי מגע עם העולם החתותן או אף גרוע מזה. עניתי לו בפשטות שעשיתי זאת כליח ברירה, בגלל הצורך במגע עם המבריחים ומשום שבדרך כלל רבנים לא צוסקים ככגון אלה. ואז הוא הציע את עצמו ואת חמולתו שבטן, בתנאי שאנתק מגע או לפחות אמנע מלשחף אנשים מסוימים בהפלגה הבאה. אמרתי לו שאנו מוכנים לבדוק את העניין.

בעיר מדיאה (Medéa), לא הרחק מאלג'יר, היה לשרקי קרוב רחוק בשם ישועה שרקי, יהודי עשיר בעל חברת תובלה. ישועה, בשונה מעיזר ושני אחיו, לא היה יהודי אדוק. היו לו קשרים מצוינים, ובין היתר התכבד שיש לו ידיד גוי, בעל בית-חרושת למרצפות ולמוצרי מלט, בית-החרושת שלו אממש על חוף הים בקירבת מקום לעיר גיוטוויל, בתוך מעין מפרץ. ישועה הפגיש אותנו עם ידידו, וזה הסכימ לאפשר לנו לעבוד ממש מתוך בית-החרושת שלו. כשהתברר שההפלגה יכולה להסתדר סמוך לחג' הלאומי הצהפתי, הסכים האיש לשחרר לאותו הלילה את כל הפעליו הערבים לחופשת חג. האיש עשה מה שעשה ללא כל תמורה, אף שהצענו לו

79. ירבלום - ממנהיגי "פעולי ציון" המרכזיים. תושב ואזרח צרפת, בעל השפעה גדולה כתוגי הסוציאליסטים הצרפתים.

כזו - פשוט מתוך ידידות אישית.

ישועה שרקי ועיזר שרקי גייסו את המשאיות שלהם, ושבת שרקי ושבת סבאון גייסו את כל הרכב הפרטי שלהם. עשינו תזרות, כשהתוכנית היא לצאת משלושה מקומות, ולהגיע יחד לצומת מסוים. משם נסעתי בראש השיירה והובלתי אותם למקום ההפלגה.

האוניה "שיבת ציון"

גם הפעם נקבע שם האוניה על-ידינו, וגם הפעם קבענו שם סמלי. ראינו בעליה מצפון אפריקה לא עליה רגילה ציונית-חלוצית או עליית מצוקה. לפי הרגשתנו היתה זו שיבת ציון.

לפי דו"ח של דרור על "שיבת ציון", אנו מביאים את הדברים הבאים:⁸⁰

"שיבת ציון" היתה ספינה איטלקית, בת 250-300 טון, כומן המלחמה היא שימשה ספינת משא לאורך חופי איטליה. היה לה מנוע דיזל איטלקי מלפני המלחמה. הוא עבד בסוד עד הרגע האחרון; מהירותה המרבית - 8 קשרים. חבר העובדים מנה 8 איש, מנוסים: הכלי יצא מאיטליה למרסיי שם עמד כחדש וחצי.

היא הותאמה להפלגה (גדע שוחט נוחם עמיד - שליחי "המוסד" - הכינו את האוניה); הותקנו כ-430 מקומות; האוכל הושב ל-20 יום הפלגה ל-500 איש. בעיית הונח התינוקות, הילדים, הגשים המניקות והחולים היתה קשה מחוסר חלב. נעורנו במין אשכוליות ותפחים שהיו לרשותנו ותילקנו לגשים הרות וילודים. היו לנו מים 2 ליטר ליום לאיש, 20 טון ל-20 יום ל-500 איש.

ליל ההפלגה

יום או יומיים לפני צאת "שיבת ציון" הגיע סוף-סוף ידיו כלב קסטל, אז איש גבעת הדרור.⁸¹

שניהת המעפילים הגיעה למקום ההפלגה.

תחילתו יצא עם סירה לפתח המפרץ ומשום-מה לא פגש באוניה. האנשים שכבו בשקט על שפת הים. פחאום הופיעה לעיניהם הספינה. וכאן קרה כמעט אסון. גשים שביימנו חזרו לא ראו ים הרימו את החינוקות על זרועותיהן וכדי השניה את הילדים, התנאל חוף הים. אין ספק שהיו טובעים. וכאן עמדנו, כלב ואני, צעקנו להם לחזור, ובפית ברירה התחלנו להרביץ בכל מי שרץ אל תוך הגלים. זה היה מחזה מתריד אבל עליידי כך הצלנו את האנשים ממוות בטוח.

הספינה עגנה והורידה סירה. אני חיכיתי בחוף וניגשתי לדוד מימון⁸² ברדתו

80. דרור - מיכאל הררי. "גדעוני", זאת אומרת אחראי על הקשר ב"שיבת ציון". א.ת.ה. 14/295.

81. ראה סיפור שליחותו בקובץ זה. היה איתי גם בשליחות השניה כקצין הכיף הצרפתי כ"1944-1945.

82. דוד מימון - חבר עין חרוד מאוחד, מפקד אוניית "שיבת ציון". כינויו "סנפיר".

מהסירה, התחלנו מייד בעבודה עם סירות משוטות שהיו לנו. נעם הסירה של "שיבת ציון" באמצע ההעמסה הנפיע ואנו, מיואש על שלא פגש באוניה. מופתע ושמן הצטרף לעבודה.

כתוב דרוור: 83.
התחלנו להעמיס בשעה 23.00 וגמרנו ב-02.00. עלו כ-125 תינוקות וילדים, כ-100 צעירים. היתר ראשי משפחות, נשים וגברים... אפשר לאמר שעם חומר זה אפשר להסתדר ביתר קלות מאשר עם אלה שבאירופה (כי הם רואים בך את המשיח).

מעירים מאיר ושושנה עידן: 84.
אמרו לנו רק ללבוש משהו על הגוף ותרמיל ותיק קטן של אולי שני קילו, והשארנו את הכל בלי להסס בכלל, כולל כל התמונות שלנו.

הם סידרו תאים כמו לסרדינים. בין המיטה עד התקרה היה ארוך 60 ס"מ, צרדי לחול כח לזיכנס, היו מסמרים של בניה; אם אתה מרים את הראש אתה מקבל את המסמר על הראש ואנחנו היינו בונאים די טובים; יש כאלה שהיו בתחתית של האוניה ולא היה להם כמעט אחי, לא היה כמעט אוכל. היינו אוכלים כל הזמן תפוחי-אדמה מבושלים במים וסרדינים, ביסקוויטים לא היה להם. זה היה במשך 19 יום.

מתוך דיווחו של דרוור: 85.
יום לפני קפ בון (Cap Bone) הופיע אנדרון. תג מעלינו וצילם אותנו מכל צד... למחרת מול כן

בון הופיעה המשחיתה; התקרבה אלינו, שאלה לשם וללאומיות, לא ענינו והמשכנו. מרגע שהחלה המשחיתה ללחוננו, התחלנו כארגון התנגדות. רבר ראשון על-ידי הסכרת הצורה בהתנגדות לאנשים, אחר-כך חלוקה לקבוצות התנגדות ותובנית הגנה. האנשים האלה לא כאנשי אירופה אשר עבדו מלחמה, ומוכנים לכל. בולם ידעו שהם נוסעים לקפריסין וחלק גדול גם ירצה כזאת, היות וחלק ממשפחתו כבר שם מהספינה הקודמת. חלק גדול לא היה מוכן לכך הן מפחד והנסף לכך הנשים וההורים התנגדו לכך והסיתו נגד, ואם הייתה התנגדות הרבה היה נמשך רק דקה ולא יותר. זה הוכח לנו תמיד בהתקרבות המשחיתה נבעשונה חמרוני הפחדה. רק חלק קטן היה מוכן לכל. ההגנה הטכנית שתוכננה הייתה על-ידי הצפת הסיפון במסגרות משולשי חץ עם תחורים למעלה, כך שזה יקשה על הקפיצה על הסיפון, נוסף לזה מריחת מקומות מסוימים במרגרינה, הגנה על-ידי כבלים וחבלים בירכתיים. כן אורגנו האנשים לקבוצות, לכל אחת נמסר תפקידה והוכנה גם רדודה. את הנשים הילדים העלינו לאלום העליון היותה מאוורר.

כל הזמן ניסו המשחיתות לשכנע ולפחות להסביר למפעילים בשלושת השפות אנגלית, צרפתית וגרמנית, על הטיפשות שבהתנגדות. ואנו תמיד בהסברה נגד. באותו ערב הודיעה אוניית הפיקוד, המשחיתה הכבדה, שהיא נותנת אוהרה אחרונה למציגי הספינה, ואם יש ברצון מישהו מאיתנו לדבר שיעשה סימן, ההכנות לעליה נעשו במשחיתות האחרות. סנפיר ניגש לדבר והודיע שהיות ועל ספוננו כ-100 תינוקות וילדים, וקנים הקנות אנשים הרות, אנו לא

83. א.ת.ה. 14/295.

84. חבר תנועת "דרור" - צעירי ציון - ומראשיה, ממפעילי "שיבת ציון", היום באילת. ראיון מ-30.3.81, י.ט. המכון.

85. א.ת.ה. 14/295.

בתנגד. אנו נוסעים הביתה, ולדי המים הטריטוריאליים נרשה לקבוצת היילים בלתי-מוזנים שיוליכונו לחיפה. המשחיתה יצתה שתעביך את הרכבים לשללונות והק הקצוץ בהפקיד יהיה מוזיק בן שאלה באם יש לנו חולים רציניים או פצועים, סנפיר ענה: "אחם נשארים עדיין האויב שלנו ומאויב אין אנו וקקים לעזורה. הם יענו שאנו טועים ואינם האויב שלנו. הם רק עוצרים את העליה הכלית לגאלית. המרמ' המסל' והמשחיתות החרמקו, ולדי חיפה; 45-5-5-מיל' מהחוף השחלטו עלינו, ולא כמו שסוכם, עלו עם נשק ומקלות. הנשטר חובל על-ידנו ונמשכנו לחיפה. ב-03.00 לאחר הקשר האחרון, בהיות האנגלים על הללי, ולאחר פרידה מנמפיר, נכנסתי יחד עם שני מלחים משלנו לסליק. לפי מה ששמענו מהסליק, ההתנגדות בשעת ההעברה היתה קצרה מאוד.

להלן תיאורים של שושנה ומאיר עידן: 86.
היו משני הצדדים שתי משחיתות בריטיות והן התקרבו עד כדי כך שאחת נחנה מכה לספינה שלנו שעמדה לטבור. לשלקתו אוחזו בין שניהם הרגשו שלל האוניה מתפרקת. אז מה עשו השליחים? נתנו הוראה לכל העולים לעלות על הסיפון ולשרוק לבריטים. אז הבריטים ביקשו סליחה, אמרו שזה טעות בנינוס, לא היתה כוונה לפגוע באוניה ושדעו שהם לא רוצים שיהיה רע. הם רוצים רק שנחזור.

בדרך היה סיפור קצת פיקנטי. המפקדים של האוניה החליטו, שלא ידעו מאיפה שאנחנו באים, לקחו את הבסוף שהיה לאנשים בכים, ונתנו שקיות מלאות-עם כסף. לקחתי את החדד והתחלתי לשרוף: זה לקח לפחות שעה שריפה של בסוף. אמרו: "אחם לא תדברו ואתלא יכולים לגלות מאיפה מאנו."

הגענו בערב. קדם הקמנו את המחסומים-האלה להתגונן על הספינה. אמרו היות שלא יתנו לכם לרדת, אנחנו צריכים להתגונן. אז הקימו על הסיפון את המחסומים האלה-כתוסי-תיל. ומה היתה התחמשת שלתו קופסאות של סרדינים ושל קונסרוים, היינו בלכך רעבים ולא אכלנו, וזה שימש בתור תזמנות.

הגענו בלילה וראינו את האויות של חיפה. כל הלילה שרנו שירים ישראלים, וכל ההכשרה היתה ביחד, וכל החברה. עלו ביחד והקמנו את הדגל. זה נגמר. אנחנו הנלכים לקטה. אחר-כך הם קפצו, הקומנדו של האנגלים. היו להם אלות, מסכות, הם היו ממש כמו במלחמה עם. כל הציוד המלא נשק חם, מסכות וחבל. היתה התגוננות סמלית ואספו אותנו כיתד בפיקוד של האוניה ואחר-כך התחילו לחפש. חיפשו את מכשיר האלוטס וחיפשו את הישראלים. אחד הישראלים באמת נתגלה וקיבל מכות, זה היה דוד מימון, הוא נתן להם מכות טובות והוא קיבל גם מכות טובות. אני הייתי בין אלה שנתנו הוראות לאנשים להתנגד, או הם שמו עין עלי, האנגלים. אז הקצין שלהם אמר, זה-עם הו'אקס הכחול-הם תפסו אותי; אני התנגדתי, נתנו לי אחת על הראש וההעלפתי כמעט, שושנה קפצה עליהם...

מספרת שושנה על התנגדותה בשעת ההורדה בנמל חיפה: 87.
הם פשוט באו, אני זוכרת הם היו עשה-מסביבי, ואני התגוננתי לפי כל הכללים. הם לא הצליחו לתפוס אותי, אני לא יודעת איך קרעתי להם את המעיל, כפי שכתבו אחר-כך בעיתון. אחר-כך תפסו אותי כמובן, חוק, והורידו אותי. מהאניה, אני קרעתי את הקנסיים, את הבגד של האנגלים, הם היו משוכנעים שיש לי נשק, שיש לי סכין, או הורידו אותי, ואת אמרת העבירו

86. י.ט. המכון.

87. שם.

אותי לתוך העבירו אותי לאוניית הגירוש...
אני חשבת שהעפיר אותה העשונה לאונייה עם, או לא רציתו לדעת, הם ממש נתנו לי מכות
מכה מאוד וקשה. החוקת את המעקה של המדרגות, הם נתנו לי מכה של הלהב על היד והורידו
אותי למטה. לבטן האניה, נשם אני חושבת שהתעלפתי משום שלא היה איתר, או העבירו אותי
אחריה, למרפאה. במרפאה הם הציעו לי, אם את רוצה שנוריד אותך לחוף, אמרו לי, אל
כגל זה שהתעלפתי הם היו מוכנים לעזור. אותי ולחודי אותי לחוף, אבל אמרתי: לא, פו
העל. אחרי זה כאמת במשך שבועיים אני לא יכולתי להרים את הידיים. שלחו אותי בקר-חיילת
לחפש אצלי איפה הסכין. אני לא ידעתי מה הם מחפשים. אני לא ידעתי מה שקרה בזמן שם
הם באו, חיפשו אצלי את הסכין המפורסם.
יש להוסיף את הרקע הכללי: ממש בשעת הפלגת "שיבת ציון" הועברו 4500
מעפילי "ציאת אירופה" לאוניות הגירוש בדהקן כחזרה לצרפת, "ארץ מוצאם"
היתה האגה רבה שמא יחזירו גם את עולי "שיבת ציון" לחופי צפון אפריקה. לפי
ניתנה הוראה מפורשת להשמיד תעודות וכסף כבדי שלא יוכלו בשום אופן ופנים
לגלות את ארץ המוצא ונתינותם של האנשים. ניתנה גם הוראה מהארץ שבמיקה
שהאויב יצליח בכל זאת להביא את האוניה לחוף אחר, יש להתנגד ולא לרדת
מהאוניה.

בבענין ההתנגדות היה ויכוח. היתה הוראה קבע להתנגד בלב ים. לנסינות כיבוש
מצד האנגלים. ב-25.7.47 נמקלה פקודה מ"המוסד" לא להתנגד בלב ים ולשמור את
הכוחות "להתנגדות נמרצת בזמן ההעברה לאוניית הגירוש, או בזמן שינסו
להורידכם בכוח בחוף אחר." מפקד הכלי צרער על הפקודה הזו.
כאן יש להעיר שהיתה מעין כפילות. המבצע בולו היה במיקודו ובאחליותו של
"המוסד" אולם הנאים שלנו היו אנשי הפלמ"ח, שראו עצמם כפיקודי הפלמ"ח
ומתוך כך נטלו לעצמם רשות לערער על פקודת "המוסד". במרחק 60 מייל מחופ
הארץ התקבל מברק בהול חתום על ידי יפוח, הלא הוא יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח
זכו הוראה מפורשת על ביסול ההתנגדות בלב ים, לרגל העובדה שיש ילדים ואין
תינוקות כאוניה. מאידך גיסא ניתנה פקודה להתנגדות נמרצת בשעת ההעברה
לאוניית הגירוש בנמל.

התגובות בארץ

האוניה הגיעה ב-28.7.47 לחיפה. העיתונות בארץ מציינת את שירת "התקנת"
האדירה הפורצת מפי המעפילים, וכמו כן שירים ארצישראליים אחרים "בנוסף
ספרדי". במיוחד מציינים העיתונים את טימני המאבק בין אנשי הספינה לבין המלחים
הבריטיים, את גשר הפיקוד שנהרס ומעקה הספינה שניזוק קשה. כל העיתונים
מציינים מחד גיסא את המאבק במלחים של נערה צעירה, הלא היא שושנה עידן
חברת "דרור" מאלג'יריה, ומאידך גיסא את המכות הקשות והשימוש בכוח מופרז
שכמוהו לא השתמשו האנגלים בפעולות הגירוש האחרונות.⁸⁸

אננות "שיבת ציון" בעיני האנגלים

בידינו שלושה דו"חות אנגליים:⁸⁹ דו"ח על העברת הנוסעים מהאוניה "לוציאנו"
(אנשיבת ציון) מ-24.8.47, דו"ח (Field Security Service) F.S.S. - "בטחון-שדה"
מקפריסין - מיום 12.8.47, דו"ח קצין האינטליגנס של הדיוויזיה השישית המוססת
על ענייני ההעפלה מ-30.7.47.

דו"ח קצין האינטליגנס מצטיין בנימה אנטישמית קיצונית. העולים מתוארים
כמוכי מתלות, כמצב מבחיל, קופים, פושטי יד, כולם מכתורים, וכר - "אפילו
השוטרות הערביות אשר דרך ידיהן עברו יהודיות מזהמות רבות. היו מזועזעות
ומלאות בחילה." הדו"ח גם מצטער על שלרוע המזל לא ניתנה הזמנות לצי
המלכותי להפגין את כוחו בעת לכידת הספינה, "והיהודים הגיעו לחיפה כשהם מלאי
בטחון וחשיבות עצמית". לכן לדעתו ניתן היה להציל מפייהם רק מידע מועט. אבל
מעניין שהוא מצייין שגם נוסעיה של Anal ("יהודה הלוי") "שמרו על השתיקה
בקפדנות". והוא מסיים פרק זה בציין שהיהודים "היו קנאים כפי שהיו מלוכלכים".
ישנה בדו"ח גם נימה של האשמת הצרפתים. הוא כותב שהעולים עלו לאור היום
על הספינה בנמל צרפתי אחד באפריקה הצפונית, לאחר ששיירת מכוניות קטנות
הסיעה אותם במשך שלוש שעות. כמוכן שבהעברה. התנהגו החיילים המוססים
כהתאפקות למופת, "אם כי היהודיה הנ"ל ניסתה לקטוע בשיניה את ידו של סרג'נט
מייג'ור אחד".

במסקנותיו, הדו"ח אינו מסוגל להסתיר את הנימה האנטישמית. ה"לוציאנו"
היתה אוניה של "מתלקה שלישית" מיועדת למעמד היהודים ה"סמאים" (כמתכונת
1947). כמו כן הוא מצייין אש"חלק גדול מהארגון [ארגון העליה] בעשה על-ידי יוזמה
פרטית.

דו"ח הראשון הינו ענייני זכללי וקובע: שקציני הבטחון שלי הסוכנות
הפעילים - לכל רחבי יבשת אירופה ומארגנים את ענייני ההעפלה. כמו כן הוא מצייין
שארגון ההעפלה באיטליה טוב יותר מאשר בצרפת. גם הדו"ח הזה מצייין כי "ענייני
הקונספירציה בין המעפילים היו טובים יותר ולא גילו דברים בנקל".

אוניית "יד תלמי גשר הזיר", ראה הערה 70.
א.ת.ה. 14/295. 90

88. כל עיתוני הבוקר מ-29.7.47. א.ת.ה. 14/295.

בדו"ח "כסחני שדה" יש הערה:

כשהגיעו המפעילים לקפסין לא שמחו לראותם כלל, כנראה בגלל היותם יהודים מצפון אפריקה.
כמו בן מציון הדו"ח שהפעם היו תלונות מועטות מצד המפעילים גדו הקומיסרים הפולטיים" (כלומר המלווים הישראלים באוניה).

לקראת האוניה האחרונה מצפון אפריקה

לא הספקנו לנשום. הימים אחרי הפלגת "שיבת ציון" היו ימים מטורפים. שוב נותנה הרבה אנשים במחנה, ושוב היו מקרים של הפרדה בין משפחות, אם כי הפעם מספר המקרים האלה היה מועט. יושבים הגיעו לאלג'יר קבוצות עולים חדשות, ומילאנא את המדעון ברחוב המהפכה, את החצר ואת הרחוב על-ידו, ואת בנייני הקהילה. אנשים התגלגלו על הרצפה. על הרצפה סימנו "תחומי חוקה" בגיר לבן; כאן קובלנקה מכאן ועד לסימן הבא מכנס, פה מראש ושם גרדיאאה, וכו'. הקהל הזה על מטלטלין ובעיוותיו יצר תהו ובהוה המשטרה העלימה עין ואף עורה. אבל המצב הלך והסתבר. קיוונו שהפעם נוכל להקים ולראגן מחנה ראוי לשמו, אולם גם הפעם התנפץ החלום על טלע המחסור המחריד באמצעים.

חובת כלב קסטל: 19

אפילו בתוך המסגרת של עליה כי היינו יבלתי-לגאליים, המרכזים בפאריס וכדומה לקצתנו לנו כספים. לכל היותר, הסכימו - בעל כורחם - לשלוח עוד אניות, אם יתאפשר. הדיבר... הג'ינט, שחלקו היה רב בהחזקת הפליטים באירופה; לא היה מסוגל בסנפן האלג'יראי המצומצם, למעשה בלתי צפוי וגדולה בליכך. מסודות הקהילה הביעו סירוב מחלט לבוא לעזרה.

בבליה ברירה המשכנו בגיוס בספנס פרטי על-ידי העברות והלוואות. בבסת... לכשנו אהלים מיה-שניה, קרועים ובלויים, הקמנו אותם סתם כך בשדה. היה לנו גם חדר קטן ועלוב על-ידי "ניכור העליה", ששימש לנו כמשרד. רשמנו את החדשים מקרוב באו, גויסנו למיין אותם, לקבוע ביניהם ראשי קבוצות זכרי. לשם הגיעו התלונות, הדרישות, הסכסוכים והבעיות שלא-חספנו-בפן ה"קטנות" האלה צריך היה לטפל יום-יום נשעה נשעה, כשיכולתנו להיענות לצרכים שאפה, כאמור, לאפס.

בינתיים הגיעו שני שליחים נוספים. שלוח אחד לא רשמי, אשתי בדטה עם בן-ההקטן. ברטה, ילידת צרפת, הצטרפה מהד מאונ לחבורה הקטנה שלנו ועזרה בשליחה לכל דבר. זאילו חיים מדגניה⁹¹ היה כמו יאני, אדם אולם, ללא ידענה מינימלית של שפת המקום.

91. סיפורו מופיע בקובץ זה.

92. חיים מדגניה - כינויו של דוד הורביץ, היום כראשון לציון. שליח "המוסד"

יאני יצא בינתיים את אלג'יריה לפנישה עם בנו איתן שהגיע לפראג בשלים "המוסד".

לפני צאתו הפקיד יאני חצי מליון פראנקים אצל שרקי. לא רק שלא ודעתי על כך, אלא שיאני מסר לשרקי שאסור שאני אדע שמופקה אצלו סכום כלשהו, ואח הכסף מותר לו למסור רק לחיים.

המצב במחנות היה ללא-נשוא. כסף לא היה לי. ל-S.O.S. שלי למרכו לא היה הד, כי הם ידעו שיש כסף.

להלן ציטוט מתוך מכתבו של חיים ליאני (מ-27.9.47):⁹³
דוד אגב, מהסכום שהשארתי אצל ש' אנתנו חייבים כי 300,000 ולא כפי שאשרת שכל החובות שולמו.

ועכשיו עוד דבר. היות וכמשך כל הזמן לא התקשרת איתנו ואף לא שמענו אף מלה ממך, והיות והמצב הכספי היה ידחוק בקשר עם העברת הנשים והילדים וההדגש הודיע שאין יותר כסף, מצאתי לנחוץ למסור לאפרים על הכסף הנמצא אצל ש'. עשיית זאת בזהירות אולם הדבר הזה פגע בו, ובצדק...

כשהגיעו מים עד נפש ועמדנו בפני אסון ממש, התוודה חיים בפני וסיפר הכל. יאני, חיים וכלב היו חברי מפא"י ואילו אני הייתי חבר אחיות העבודה. לכן לא מסר לי על הכסף הזה, ומסר אותו לשרקי פתנאים הנ"ל; זאת על אף העובדה שאני הוא שהכנסתי את יאני לכיתו של שרקי, ועבודתי עם שרקי מאז 1944 תוך אמון מלא, ולקחתי ממנו מליוני פרנקים לצורכי עליה; ועל אף העובדה שהיא ידע ששרקי לא היה יכול לראות כמעשה הזה אלא הכעת אי אמוך כי מצד יאני וחיים.

הייתי המום. ראיתי בעבודתנו עבודת קודש ולא העליתי על הדעת שיאני מסוגל למעשה כזה מתוך גימוקים מפלגתיים. כתבתי בנידון מכתב אישי חריף לשאול וירשתי "דין תורה". עד ששאל הספיק להגיב, גרצח' בנו של יאני בצ'כוסלובקיה. בתשובתו כתב לי שאול שאני אומנם צודק, אבל לאור האסון שקרה בינתיים ליאני הוא מבקש ממני שאוותר על הכירור. געניתי כמובן לבקשתו וכל תקופת הייתי בצפון אפריקה, עד סוף 1948, לא חזר יאני לאלג'יר.

במכתב שחיים שולח ב-27.9.47 הוא מתאר את המצב:⁹⁴
הגשם שכה חזינו לו החליל סוף-סוף. זה גרם לך שאין אנו יכולים להתחיל יחד את האגשים בבאראקי. בקשיים הבים הצלחנו לסדר לעת עתה בעיר את הנשים והילדים הגברים נמצאים עדיין בבאראקי. ברגע מסק הגשם, אולם כל רגע הוא עלול להתחדש ואז נהיה ללא כל מצא. זמזה תבין עד כמה דחוף הוא הפתרון הסופי, כי אנתנו בשום אופן לא יכולים להיכנס לחוף: (א) אין לאנשים לברוש (ב) המצב הכספי והכלכלי שאתה מכיר אותו כדיוק כמוני: (ג) שימון מתאים...

המצב הפך ללא-נשוא. כסף לא היה. על ה-S.O.S. שלי לפאריס, לא קיבלתי

93. א.פ. ת"א.
94. שם.

במשך שלושה ימים ירדו גשמי זעף. המחנה היה כמצב איום. בקושי רב הצלחתי להכניס את כל הילדים הנשנים למקומות כעיר. בחוף נשארו רק הגבילים. ילד אחד למת כהעברה זה. היום יום יפה, אולם אפילו אם מזג האוויר יהיה יפה במשך כמה ימים אין להתיר את הנשים והילדים למחנה, משום שהגשם יכול שוב לרדת ומחכים לו בכל רגע. כסף אין יותר. הרוינס נתן לנו עד סוף החודש, אולם החגים וההעברות גרמו לכך שמחר, 28 לחודש, אין יותר פרוטה... נודע לי אומנם הסוד (0) של החצי הגדול, אולם עליו כבר היינו חייבים כשיאני יצא 400 אלף. מובן שבכל זאת אקח מזה, אולם עליכם לדעת:

א. אין פרוטה להחזיקם והאנשים.

ב. הננו חייבים כבר קרוב לחצי גזל.

ג. אין פרנסה לעצם העבודה (שלתת) איש לקחת אח הסכתא, גוי מפה).

ד. זומה לי שהסכרתי לכם, כבר שיש גם בחינה פוליטית. הננו מתקרבים לבחינות. 96 האווירה מתחשמלת. כל חמה עלולה להעמיד את חברי פרחי הגויים בפני שתי אפשרויות קשות: א)

שלא יסכימו בכלל; ב) שמישהו מהם יהיה מעוניין ליצור תקיפת.

אני בטוח אם נחל להתחיל את האנשים יותר מימים מספר. המצב מאוד קשה. האנשים אינם מאמינים יותר כוציאה וכולם רוצים לחזור למקומות מגוריהם. על פן העניין מאוד מאוד דחוף.

באם יתכרר לכם שזה לא מסתדר תוך שבוע ימים אני דורש להעביר את האנשים לרחי. 97 אין הסיוור עם הגויים עליכם לסדר. נאמר לי הבוקר בטלפון שאצל רודי אין מקום. מקום זה דבר רלאיטיבי לגמרי, וכאם זה הנימוק אי אפשר לקבלו. אסור להרשות רפטריאציה של יהודים אלה למקומותיהם.

שלוש רב, אפרים שוחחתי באותו שבוע מלפניית עם שמריה צמרת בקשר להעברת אנשינו לצרפת וקיבלתי תשובה שלילית בטענה שהמחנות שם מלאים. היה זה לעג לרש. המחנות בצרפת. הנו לוקוס, מלון המגושה כוכבים, בהשוואה למחנות שלנו - ועונים לי שצפוף ואין מקום. לראשונה אני דורש חרישה אולטימטיבית, אם תוך שבוע ימים לא תגיע אוניה אלינו אני דורש את העברת האנשים למרסיי.

על רקע זה מספר כלב: 98

היום השחר מבוטל - ומי ימים שחורים לרוב, ובאתם ימים גם נודע לי על מותו של אבי ייל. הוא היום כאשר מצ חינוק מבני העולים, והוא מת כדעב, מתנחה, לא ממחלה, כפי שכולתי לראות כמו עיני. היה זה רגע נורא עבורי. בפעם הראשונה התחלתי לפקפק - לא בכוח ובבסיכויי (תמו, ידעתי מה דלים הם, אך חשבתי שהשעה הגדולה תוכעת מאיתנו לנסות הכל).

99 וניה פומרניץ, או חבר קיבוץ רמת רחל, היום פרופסור חיים הדרי באוניברסיטת באר שבע. איש מרכזי ב"מוסד" בפאריס, כמחליפו של אהוד אבריאל מאז מחצית 1947: A.S.P. ת"א.

100 בחירות מוניציפליות שהתקיימו כאלגיריה באוקטובר 1947: אגרון, אלגיריה, עם 610.

101 שמריה צמרת, האחראי ל"מוסד" במרסיי.

102 ראה הערה 91.

אלא בעצם ציזקת מעשינו. לימדו הרפאה של הוסיפו לדש האשמה אלה האמור לפל וללהבריא, גודם בעקיפין למוחשל חינוק.

הבישתי לא נענתה ואוניה לא הפיעה. לא שבוע. אחד חיכינו אלא חמשה שבועות, עד שהופיעה האוניה.

התקופה הזו זכורה לנו כחלום בלהות. פנינו לרופא יהודי ידוע, ד"ר מועטי (Moatti), וביקשנו את עזרתו על רקע הומניטרי. הוא אומנם נענה, ועזר לנו באופן יוצא מן הכלל: גייס גבירות מהקהילה בעלות ידע מתאים, גייס את בניו וממה בסודגטים והקים מעין מרפאה במחנה, ואוהל מיוחד לתינוקות. יחד איתם חפרנו מעלות ביוב והתקנו בתי שימוש.

ומכלב עשה עבודה עצומה. הוא גר במחנה יחד עם העולים ובאותם התנאים ממש.

זר באוהל וישב על האדמה. אם רק יכולתי, הצטרפתי אליו. כלב ראה את תפקידו המרכזי בשמירה על המוהל, במניעת התפוררותו בעבודת העם הגרעין החלוצי, אנשי "הדור", וקבוצת הנוער, ובגיבוש משפחות מסביב לגרעין הזה: מספר כלב.

התחייבתי בפני האנשים שעם בא התגיס, כטרם הגשמי הראשונים, המאנה אוניות ויבוא הקץ לתלאותיהם, דבר שהיה הימרי בשמי זממתי אצלם: ובאמת, מה גדולה היתה טעותי בא

ראש השנה, עבר יום הכיפורים, וגם סוכות הגיע; האנחנו עדין תקועים במחנה. בא גשמי זעף, והגבירות את סבלם של האנשים עשרת מונים.

ואף על פי כן היה גם אור במחנה. מספר כלב:

לא היו במחנה רק סבל ומחסור ואמנות תמלות ואש. היו גם להם סתר נעורים ושמחה...]

ואף על פי כן: הימים ההם נסדרים לי כשורה בלתי פסקת של תקלות.

ואם תקלות, ומצבים קשים ביותר. הוויכוחים מסביב לסטאטוס, הבחירות המתקרבות, חשמלו את האווירה, העלו חששות וגרמו לעצבנות רבה בכל השכבות, בכל דרגות השלטון ובכל העדות.

אבות מיהודים

מאצגר שימש בניין לקהילה מרכז ליהודים שהגיעו לאלג'יר. אם ידעו יאם לא ידעו, באופן טבעי פנו לקהילה. הקהילה לחצה להוציא את האנשים, ובחודשים אלה, שהגיעו מים עד נפש, קרא לי הרב הראשי, הרב-אייזנבת (Eisenbeth), ובנוכחות ראש הקהילה פקה עלו שאסלק. תיכף ומיד את היהודים "שלי" (!) וכאן פקעה האשונה גם סבלנותי. הרב הזה היה אומנם איש מדע מובהק, אבל לא דווקא מומחה גדול בש"ס ובפוסקים. הוא היה אנטי-ציוני מובהק, ארוסטוקרט, מרוחק מ"מורס" מעם. אמרתי לו, שלא רק שלא אסלק את היהודים, אלא שאם לא יפסיק לחוץ עלי ולא ירפה ממני, אסתלק אני ואשאיר אותו לבד פנים אל פנים עם היהודים "שלי". נוסף לכך אמרתי לו את דעתי על יחסו המתפיר ליהודים "שלי".

האיום פעל בו במקום. הרב פחד פחד מוות מהצימות עם "עמך", ומאחריות עליהם: לא הספקתי לנשום, והנה נקראתי אל עורך-דין אלבו, גיסו של מר דוויב (Doubé), "קורח" של אלג'יריה.

העצומה והסכסוך, בומצו שנפתח המשקחות ב'2-3 מחותיו. והוות היו עסק צדדי שלן ועם זאת היו אלה מהאדמות הפוריות ביותר במיסיג'יה (Mitidja), העמק הפורה ביותר באלג'יריה: הבחורים עבדו קשה תמורת השלום ועם, אך שדויים לא הפסידו עליהם ולא אגורה אחת. עם זאת הוקרתי בהחלט את הסכמתו לפתיחת ההבשלה באדמותיו: בליט ברירה מילאתי את ההכשרות באנשים שהמשיכו לזרום, וגם החנות הפלו מזמן למתנת זוטא: בהחלט רציתי להוציא את האנשים משם, אבל זה היה קשה מאוד, ומדי פעם ביקשתי ארבה.

זאתה ימים בהירי אחת שולח עורך הדין אלכו (שכיהן גם כיר"ד הקרן הקניימת) שליח ומודיע לי שבהיעדרו של מר דוייב הינו שולח לי אולימטוס: או שאסלק את הנהגים מתנותיו תוך 24 שעות או שהנא יקרא לג'נדרמריה וידרוש מהם שיפלקו את היהודים. רק זה היה חסר לנו. סלפנתי לו וסיפרתי לו את האמת, שאני במשא ומתן לרכישת מקום אלטרנטיבי שיפתור את הבעיות; ואני מבקש ממנו ארבה לשבועה עשרה ימים. הוא סירב בגסות והודיע לי ש'24 השעות נגמרות באותו יום ולמחרת היום יביא את הג'נדרמריה. ביאושי כי רב הלכתי אליו. לא רצו לחת לי להיכנס אליו. פרצתי לחדר העבודה שלו ואיימתי עליו שאם לא יתן לי את הארבה אהרוג אותו. באמצע דברי התפרצה לחזר אשתו ההרה והתחילה לצעוק, "הורגים את בעלני" אמרתי לה, "נכון, אם בעלך יקרא לג'נדרמריה ויעז לפגוע ביהודים הנמצאים בחווה, דמו בראשו." האיש נעשה לבן כסיד, האשה נבנסה להיסטריה, ואני קיבלתי את אשר רציתי.

למץ הצרפתים

ואז קרה דבר ממנו פחדנו כל הזמן. ידידנו הגדול, מר פלאבון, קרא לי והודיע לי שקיבל הוראה מהנציב העליון להחזיר מיד את כל היהודים הזרים (קרי המדוקאים והתוניסאים) לארצותיהם מטעמי בטחון. הנציב העליון, שאטיניו, היה מאז ומתמיד פרדערבי, ולא היה שותף להסכם עם פלאבון. הבחירות מחד גיסא, וההתענינות העולמית והערבית הגוברת בעניין פלשתינה מאידך גיסא, הביאו את הנציב, שעמך בפני סיום חפידו, להורות את אשר הורה. היתה לי שיקה נוקבת עם מר פלאבון אמרתי לו שלאנשים האלה אין לאן לחזור. הם עזבו בתים ועסקים שנתפסו בינתים על ידי הערבים במקום. התורתם פירושה פוגרום. אמרתי לו שהיהודים לא יסכימו בשום פנים ואופן לחזור, ושאני לא אתעסק בזה. אמרתי לו, "אם צרפת מוכנה להסתכן במוגרום, ויכולה לעמוד בזה מבחינה מוסרית, אזי תבצע אתה את הפקדה הזו, אבל דם היהודים יפול על ראשכם."

פלאבון לא היה מוכן למהלך בזה, אבל לא ידע איך לצאת מהעניין מבלי להפוך פקודה מפורשת: אמרתי לו שיש להרוויח זמן, כי האוניה צריכה להגיע. (סיפור זה על האוניה העומדת להגיע סיפרתי לו בל שבועיים). הוא קרא לראש שירות הבטחון, ידידנו ברינגאר, בכדי לטכס עצה. ברינגאר מצא את הפתרון. הוא הציע שפלאבון יודיע לנציב שהוא בודק את העניין מבחינה מעשית, ולאחר זמן מה יודי

שאני יכול לבצע את הדבר, כי אי אפשר לשחרר את קרונות הרבבת הנחוצים למבצע כזה. כך סוכם נכך היה.

ב'10.22 שולח חיים. מבטב לפורט ל"מוסק" בפאריס, שמחאר היטב את המצב: 99

שלום רב חברים

מתוך השתלשלות העניינים, אצלנו בשלוש החדשים האחרונים יש לנו הרגשה ברורה שיחסכם לצפון אפריקה נובע מחוסר ידיעה והבנת המצב אצלנו לאמיתו, ולכן, הרשו לי לתאר לכם, במידה שאוכל, את המצב אצלנו. ואני כותב "במידה שאוכל", כי להבין את המצב לאמיתו אפשר רק לאחד שרואים אותו ממש...

הכלכלה במתנות היא לא מספקת בהחלט, התקציב לנפש ליום הוא כרגע 60 פראנק, ואם כי זה 20 פראנק יותר מאשר היה לפני תודש, הרי החייקרו גם המוצרים, ואת דוב המצרכים אנתנו נאלצים להשיג בשוק השחור מתוך זה שאין כרטיסי מזון לאנשים. כך על לחם בלבד מוציאים כיום 25-30 פראנק לאדם ליום, ואין לשכוח שישנם כ'220 ילדים ובניהם הרבה יתקים הזקוקים לאוכל מיוחד, ונשים הדות הזקוקות לחוספת, אולם אנתנו נאלצים לצמצם בהקציב. מתוך מצבנו הכספי שהוא לגמרי לא ברור אין אני יודעים מה ילד יום. כל סכום שהגיינוט שולח עולה לנו בזמים ואיננו יודעים אם ישלח עוד אם לא.

אם בתחילה היה לאנשים מעט כסף שהביאו איתם בכדי לקנות להם תוספת לאוכל, הרי עתה לאחד מספר חודשים הולך הכסף הזה האזול, חוזק מזה ישנם הרבה בעיקר רוקים, שאין להם ולא היה להם כלל כסף.

מצב הלבוש הוא לא יותר טוב מצב הכלכלה, ורבים הם האנשים המתהלכים קרועים ובלויים, ואין לנו אפשרות להליכשם, ועזה עם התחלת ימי החורף פשוט קר להם. מתיאור זה חבינו עז כמה האנשים הם מרוגזים ועצבניים.

עכשיו לאחר שתיארת לי לכם מעט מעיר את מצבנו. תצרפו את הכלי יחד: מצב הבריאות, הכלכלה, המצב הפוליטי והכספי שלנו, נוסף לדרישות השלום "הנעימות" שאנו מקבלים מכם מדי פעם בפעם, ותקבלו איוו שהיא תמותה, אם כי לא מושלמת; מצבנו, ונשאלת השאלה האם באמת היינו הנוג' נאלצים לעבוד בתנאים כאלה? האם באמת אי אפשר היה להקים מתנות תקינים. דוגמת המחנות במקומות אחרים: עם בתים מסודרים, ומיטה לכל אדם וכלכלה יותר טובה, וטיפול טוב לילדים ועזרה מדיצינינה מסודרת; אפשר ואפשר היה, חברים, זקוקים היינו רק לאמצעים. אפשר היה להקים כאן הכל כדוגמת מקומות אחרים, ורק לא היתה הקבנה מספקת לעניין.

זכעת עוד שאלה חברים, האם כאמת אי אפשר היה להחיש את העבודה; שלא נחזיק אנשים למעלה מ'4 חודשים בתנאים איומים, מפקרים לקוד, לרעב ולמחלות, ועתה יתכן שגם לפרעותו בתחילה דבדי אמרתי שלהבין את המצב לאמיתו אפשר אך ורק כשרואים אותו, ומדוע לא יבוא הגה משהרמס לממה ימים לראות את מצבנו כמו שהוא?

חברי תיאר את מצבנו כ"בור של מכות" שאנתנו שקועים בו, וכשרק אנתנו מנסים להרים את הראש ממכה אחת מיד ניתכח מכה שניה ומשקיעה שוב את הראש - וזהו, חברים, מצבנו לאמיתו.

שלום וברכה, חיים

א.פ. ת"א. 99

כאן המקום לציין את עבודתה המסורה של ברטה פרידמן (בן-חיים). היא עשתה עבודה עצומה. את בנגו הקטן השאירה בטיפול של יהודיה מקומית, אצלה התגוררנו, והיא עצמה עשתה לילות כימים בעבודת ההעפלה. היא היתה אחראית על מלאכת הויוף שבוצעה מקצועית על-ידי אילן, כאמור. בשעת הצורך, כשלא יכולתי להתפנות, היא נסעה לביקורי עבודה בפנים הארץ, וכך הגיעה אף לגארדיה, נווה מדבר בלבנו של מדבר הסהרה. מאידך גיסא עזרה במחנות, טיפלה בנשים ובילדים, עצם נוכחותה של אשה, שליחה, השפיעה והרגיעה. ואין ספק שהיה לה חלק גדול בהרגעת הרוחות ובהחזקת האנשים.

בספטמבר 1947 פורסם המסאטוס המפורסם שקבע כביכול שוויון זכויות פוליטי בין המוסלמים לבין הצרפתים באלג'יר.¹⁰⁰ הבחירות הראשונות שעמדו בצל הקולטה, הן היו הבחירות המוניציפליות באלג'יריה באוקטובר 1947. נצחון הקיצונים המוסלמים הגביר את המתחות בארץ. עבודתנו נעשתה בצל המתחות העולה. את העצבנות של הצרפתים, ובתוכם ידידנו המובהקים, יש להמביר כתוצאה של האווירה הזו. האיזו בנו, ואנו מדי פעם הבטחנו תאביך הפלגה, ולא עמדנו בהבטחותינו. האווירה נעשתה מחושמלת וקשה ללא נשוא. לאט לאט הגענו למסקנה שאחד האנשים השלישי נצטרך לשנות כיוון, והיינו להפסיק את הפעולה הישירה של הוצאת אוניות מחופי צפון אפריקה, ולעבור ל"בריחה", להברית את האנשים ממרוקו ומתוניסיה לאלג'יר באמצעות זיופי תעודות וכו', כפי שעשינו עד כה, ולהעביר אותם מאלג'יר למחנות שלנו בצרפת. מהשבות אלו באו לביטוי במכתבי לווניה וגם במכתבו של יעקב כרם ("ענר") מיום 2.11.47.¹⁰¹

שלום רב,

הגעתי בשלום הנני כותב לכם במוצאי-היום השני לשבתי באלג'יר. ביומים אלה הספקת להרגיש במתנות הקדמת לתזונת אחים [הפלגת אוניה], וגם באכזבה הנוכעת מחייתה. המצב המשפחתי כיום, לדעת חברינו, הינו מסובך ביותר. האתעות בלתי נעימות אינן מן הנמנע. נוכח התמורות האחרונות עלולים ידידנו להפריע לטכס התזונה, למען הראות את אהבתם לבני דודינו. אף אם יעזבונו הפעם לנפשנו, זוהי אפשרות, אשר אין להחלים ממנה. מכאן הפנייה לבן יהודה [שאל אביגור] לבקש את מאנג'ין (Mangin) להשפיע על חבריו באשר ביחס ההכרעה בעניינים אלה, שימנעו כל התערבות כלתי רצויה.¹⁰² כאשר לימים נבואו ישנה נטיה להעביר את מקום המאורעות המשפחתיים, מסוג התזונה הנוכחית, לסידני [מרטין] אחינו יעזו לביתו של הלז וגם יערכו את כלולותיהם [עלייתם]. נסיעת אחינו לסידני לא היתה נתקלת בכל קושי.

אחינו יכול שלא לספר על הרושם המצויין שעשו עלי חברינו במקום. אני עושה זאת לאחר שנדמה לי כי על אף מסירותם הגדולה - הינם מחנחים כמקצת ואין הם מקבלים כל-עודה

100. ראה ג'אנסון, עמ' 77: 283-284; אג'רון, עמ' 608.

101. א.ת.ה. 119/24.

102. הכוונה למאנג'ין - סגן ראש ה-D.S.T., היה קשר בין "המוסד" ל-D.S.T. וכדון היה איש הקשר שלנו בנידון באלג'יר.

בשבתם בפינה נידחת זו. במיוחד יש לציין את "היתפסותו" של בן יוסף [אמזגם בן-חיים] לעניין אחינו כאן ואת חיבתו הרכה אליהם - דבר אשר, כנראה, נתן לו כוח לשאת קבל לא מעט כך, לדוגמא, זה תשעה חודשים לא קיבל את משכורתו מעובדיה [הסוכנות היהודית]. מכאכ לראוח כי אף לבוש ראוי לשמו אין לו. (הוא ביקש במפגעי לא להזכיר את עניין משכורתו, אולם חושבני שמחובתי לדבר עליו).

ביחס ללימודי אין עדיין יכולתי להגיד דבר. לאחר התנתה (אם ירצה ה' - מבחינה זו הפכו חברינו פה לכופרים בעיקר), בן יוסף מתעתד לבקר אצל תנתם [מדוקן], ולכונתי לגצל את ההודמנות ולנפוע איתו. אי לזאת אהיה אסיר תודה אם גיורא [יעקב אשכול], גובר "המוסד" [בפאריס] ידאג לי בהקדם האפשרי. טרם סיימי, ברצוני לבקשכם לעשות ככל אשר ידכם משגת למען קיים את החתונה ללא כל דיחוי, מאחר שהחמנו אליה שמונים ארדחים נוספים ואם הדבר לא ייעשה עלול להתהוות משבר משפחתי קשה.

בברכה ענר.

את השינוי בעמדותי לגבי בעיית ההעפלה הישירה מחופי אפריקה הצפונית ניתן להסביר בשני דברים:

א. המצב המדיני והבטחוני נעשה קשה יותר והיה לי ברור שגם ידידנו מבין הצרפתים לא יוכלו לעמוד במתח הזה לאורך ימים, בהתנגדות ההולבת וגוברת באקלים של לאומנות ערבית מיליטנטית מתגברת.

ב. ההעפלה מצפון אפריקה היתה לעובדה. צפון אפריקה "עלתה" על מפת הציונות הלוחמת וההעפלה. היה לי ברור שגם אם תהיה הפסקה כלשהי הרי זרם העליה ימשך ויגדל. על כן שוב לא ראיתי ביציאה הישירה מחופי אפריקה הצפונית חנאי בלי-עבור.

האנוניה השלישית

מד' עם הפלגת "שיבת ציון" מתחיל הטיפול באוניה השלישית. פחות משבוע ימים לאחר ההפלגה, ב-22.7.47, אנו מודיעים טלפונית למרכז, "בטוח שאפשר להמשיך לעבוד".

ב-2.8.47 אנו מודיעים שהננו מוכנים "לקבל כלי מיידית" ממש באותו היום מציעים חברינו באיטליה (אנשי "המוסד") שתי אוניות לעבודה באלג'יריה: את "הפולשת"¹⁰³ ואת "פטר"¹⁰⁴ יומיים לאחר מכן מודיע רודי, האחראי במרסיי,

103. "הפולשת" - Farida - בלעז - אוניית המעפילים "אף על פי כך" יצאה ב-15.9.47 מאיטליה וגורשה מחופי הארץ ב-27.9.47. שער, עמ' 336.

104. Pietro או "פטר" - אוניית מעפילים-קטנה שיצאה עם 182 מעפילים מבאנדול (דרום צרפת) ב-2.11.47 והגיעה ארצה ב-16.1.47. היתח גם "פטר-א" שיצאה עם 167 מעפילים ב-8.9.45 מאיטליה ו"פטר-ב" שיצאה מאיטליה ב-15.10.45 עם 173 מעפילים. "פטר" או "פטר-ה" עליה מדובר כאן היא אוניה בת 100-100 טון, בשעה של "פטר-א" וכי כיה קיבול של 150 טון. א.ת.ה., הכרסמת.

אני נשלחתי על-ידי אפרים למחנה "ההגנה" של סאטונה (Sathona) אשר בצרפת. אפרים שלח את מיגואל (נלח אלג'יריאן) עם אחי פול¹⁰⁶ למרסייל, לאנשי "המוסד". אפרים אמר לפול שאינו סומך על מיגואל אבל שאין לו איש אחר להפקיד. עם גמר החתונה נאמר לי שעלי לעבור לאיטליה עם מיגואל ולפנות על האוניה שפניה להופי אלג'יריה. גנבנו את הגבול הצרפתי-איטלקי בסירת דייגים ומשם עברנו למל להספציה. פאן עלינו על אוניה (הלוק). הקברניט היה איטלקי, היו שני ישראלים ביניהם חגי אבריאל, וקשרים. בלב ים נחקפנו לסערה איומה. האוניה יצאה מכלל שימוש ונשארו שבוע ימים ללא קשר. לבסוף באה אוניה ממרסייל, "החלוץ"¹⁰⁷ ולקחה את הספינה שיצאה מכלל שימוש לסרדיניה, ומיגואל ואני נאלצנו להתחבא במשך שעות. לאחר מכן עלינו על "החלוץ" ופנינו לחופי אלג'יריה.

סיפורו של הנרי סבאון מעיד על הבעייתיות ועל הסיבובים הקשורים באוניה השלישית. ואילו עדותם של קובה בצר ונמרוד אשל¹⁰⁸ לא רק מאשרת את סיפורו של הנקי אלא עוד מוסיפה עליו. מסתבר שבלהספציה עומדות אנויות: "החלוץ" הברק". מתוך עדותם:

"הברק" יצא יום אחד לפנינו לצפון אפריקה... "החלוץ" צריך היה להפליג לבאנדול (Bandol) נמל בצרפת, להעמיס פוליס. נסענו כעבור, אני חושב, הלילה השני, קיבלנו הוראה לשנות כיוון. מברק "חישו לעזרת הברק" [...] ברק נתקעה בסביבות סרדיניה. עמדה בלב ים. לא יכלה לזוז. גררנו אותה למפרץ שומם בסרדיניה השארנו אותה שם. לקחנו מהם סיגריות ואת מכשיר הקשר [...] והפילוט הצרפתי שהיה צריך להנחות אותנו באלג'יר לחוף גם כן העברנו. ואנחנו קיבלנו את המשימה שלהם. למנוע לצפון אפריקה [...] בדרך היתה סערה קשה מאוד [...] נגררנו כמעט עד מול קף בון [...] לא יכולנו להסתובב. המנוע כמעט לא עבד. מפרשים קרועים, נגררנו עוד פעם ועוד פעם [...] בעזרת השם הסתובבנו והסתלקנו [...] והגענו לצפון אפריקה בלילה בחוף שומם.

סוף-סוף קיבלנו הודעה על בוא האוניה "החלוץ". החלטתי לא להודיע על כך ידענו פלאבון וברדינגאר, כי מצאתי אותם מלילא לחוצים ביותר ועצבניים.

פעם העניינים היו יותר מסודרים. מספר כלב: מצבנו השתנה מן הקצה אל הקצה. סוף סוף היה לנו תאריך, יכולנו לדבר עם האנשים בשפה יותר ברורה, ולא בהבטחות מעורפלות, שהיו מיום ליום מאבדות מאמינות. כמובן לא הגדלנו את גילוי לבנו עד כדי לגלות את התאריך המדויק. זה היה עלול ליצור התרגשות ומתח, שהיו בוחאי מקשים על ניהול הדברים. אבל הם הרגישו יפה שהפעם משהו ממשי הולך וקרב, ומצב הרוח השתנה כליל.

הצולה הראשונה היתה חיסול המתנה. גם בלאו הבי אהלים ומתקנים כמעט לא היו שימושיים, אחר טופות הסחיו העוות. חוץ מזה, המיקום של המתנה לא התאים ליציאה מסודרת של מאות

¹⁰⁶ פול סבאון - פעיל בקבוצת "השמונה בנובמבר". מפקד "ההגנה" באלג'יריה במשך בחצי שנה מסוף 1947.

¹⁰⁷ "החלוץ", "סבונה" - "Maria Giovanna" בלעז; לאחר מכן "כ"ט בנובמבר" היוצאת מצרפת ב-14.12.47 ומגורשת מהארץ ב-28.12.47; שער, 337.

¹⁰⁸ קובה בצר - איש נהלל; מלווה ב"החלוץ". נמרוד אשל - מפקד "החלוץ". עדותם נמצאת במבון לחקר הציונות, אוניברסיטת תל-אביב.

"פסקו יצא לעבוד בצפון אפריקה" ושוב יומיים לאחר מכן, ב-6 באוגוסט, אנו מתעוררים. שיש לנו 600 מועמדים יבטוח שאפשר לעבוד."

כעבור שבוע, ב-13.8, אנו מודיעים שידידנו (הצרפתיים) מסרו לנו "כי כלי בליווי משחיתה נמצא בקירבתנו", והודיעו לנו "כי כלי זה בגלל הליווי לא בא בחשבון לעבודה". עם זאת "הידידים דרשים מניסין [יאני אבידוב] שיעבוק. שיבוא עם כלי ויקח אנשים. התנאי שהגלי לא יהיה מלווה על-ידי מגולים [האנגלים]."

כנראה ש"פטר" אומנם יצאה לצפון אפריקה, אוניה בריטית נספלה אליה ולבן כוסל כל-העניין. ומייד, באותו היום, ב-13.8 מחיע לנו המרכז על תוכנית "לגבי פטר שיגיע בעוד כ-3 שבועות", והיינו בסוף השבוע הראשון בספטמבר. על כך אנו מגיבים ב-19.8 בהודעה שידידנו ברינגאר, "שר הבטחון" של אלג'יריה, יוצא לחופשה ב-3 בספטמבר למשך חודש ואת מקומו ימלא שונא ישראל, ועל פן אנו דורשים שהכלי יגיע לפני ה-3 בספטמבר.

כרישום הטלפוני מופיעה הודעה ש"גאלה"¹⁰⁵ תפליג בעת יום-יומיים. אך אין לזק המשך. ישנם תלפונים טלפונים בדבר קניית אוניה כאמצעות אחד מתברנו קמפוקה. עד כמה שזכור לי (לא מצאתי לכך סימוכין) עלתה מחשבה לקנות אוניה על-שם יהודי מדוקאי, כדי שתוכל להפליג תחת דגל מרוקאי. אנו אף הצענו את אל-אוחיון בביסוי לעניין הזה, אבל משום-מה לא היה לכך המשך.

ב-25.8.47 אנחנו "מבקשים ידיעות על ה"פטר". רצוי מאוד שיגיע עד 3.9, אבל באין ברירה נעבוד גם אחרי 3.9. התנאי לא להיות מלווה. בראשית ספטמבר אנו תובעים את החשת צאתו של "פטר". בדברים בא לביטחון החשש שהשלטונות לא יאמינו לנו יותר אם "יתאחר לבוא".

הרישום האחרון שמצאתי הוא מ-4.9.47¹⁰⁶ פטרו לא היה מוכן בזמן הקרוב. יש צורך לעשות תיקון יסודי של הניול. רויד קבע לפניו יציאתו (שמדיה צמדת חור לקבוצה, החליף אותו אברהם אבישו, אף הוא מבית השוטה) שאין להביא את ה"פסקה" בחשבון לתובנית מיידית אצל אטלס כי לפי דברי ניסין המצב שם תמורת מאד. סמליצים לטפל בברק [אוניה] אשר מוכנה לגמדי ומתאימה כדיוק לחפקיד זה.

הצעות לא חסרו וגם לא נסיגות. היו-בעיות של הצטיידות גדלק, היו בעיות של עיקוב על-ידי האנגלים. לא ברור מדוע אף אחת מההצעות הנ"ל לא יצאה לפועל. העובדות הן ש"הפולשת" יצאה ב-15.9.47 מאיטליה ו"גאלה" יצאה ב-26.9.47 מבולגריה, ולא מצפון אפריקה.

ואילו "ברק" יצאה סוף-סוף, אי אז באוקטובר 1947 מלה-ספציה אשר באיטליה מספר הנרי סבאון¹⁰⁷

¹⁰⁵ "גאלה" - לשעבר "Padučah" - "גאלה", מכונה גם: "מלח" "גאלה" יוצאת מבולגריה ב-26.9.47 ומגורשת ב-2.10.47; שער, 336.

¹⁰⁶ רישום טלפוני, א.פ. ב"ש.

¹⁰⁷ הנרי סבאון, חבר "צעירי-ציון-דרור" באלג'יריה, תבר מפקדת "ההגנה" באלג'יריה. היום בתל-אביב. מסר לי עדות בעל-פה.

אנשים, הדיחוק ממעור ומתבנישם האנשים הכביר, מצאנו ושכרנו קיימת- ילדים גדולה, הרמה בעונה זו של השנה. היה שם בניין הנה, בעל שתי קומות חצר גדולה, ואפילו מים שירדותם. הכל היה כמצב של עזובה וכלוך, אולם ניצלנו עובדה זאת כדי להעסיק את האנשים ולמנוע ככל האפשר את העצבנות של המתנה באפם מעשה אמרנו שכדאי להם להכין תנאי יודו נעימים ואנושיים, אפילו אם רק לזמן קצר, וחד עם עכזות הנקיות, שמרנו על ציון מדיק של המקום של כל אחד ואחד: כל משפחה, כל קבוצת מכרים מאותה עיר, היו מרוכזים יחד.

העמסנו את האנשים על המשאיות וכלב מצייף: אני יצאתי אחרון, מגדתי את הקייסנה, לאחר שדאגתי לחדא שאיש לא נותר, שחלילה לא נשכחה.

לאחר שסיימנו, סגרנו את המתנה ומשנוכחתי לדעת שהכל בסדר חזרתי העירה כדי לקבוע סידורים אחרונים עם יעקב כרוז, שלפי התוכנית צריך היה להישאר במשרד. ברגע שעמדתי לצאת מהמשרד צלצל הטלפון. מזכיר המדינה, פלאמן, מבקש לדבר איתי. הוא ביקש שאבוא מיד למשרדו. במאי חיכה לי עם ברינגאר שאלו אחי אם אנחנו "עובדים" הלילה. אמרתי שאומנם כן. ואז סיפר לי שקיבל טלפון מהנציגות האנגלית ובו מודיעים לו שאוניה בשם כך וכך מתקרבת לחופי אלג'יר כדי לקחת עולים הלילה, והוא נדרש לעצור את האוניה ואת האנשים. שאם אני יכול לדחוק את העבודה, עניתי בשלילה והסברתי שהאנשים יצאו לדרך ואיני יכול עוד לעכב את הדבר. אמר שהוא מאוד מצטער, שהוא מקווה שנצליח אבל שהוא מצידו אין לו ברירה הפעם אלא להיענות לדרישת האנגלים. הוא לא שאל היכן מתבצעת העבודה ואני כמובן לא אמרתי שום דבר. הודיתי לו על אזהרתו ועל דבריו, וביקשתי ממנו דבר אחד: אם חלילה ניתפס, שהוא ידאג לכך שהאנשים לא ישארו במקום, אלא יועברו בהקדם האפשרי לאלג'יר העיר, לבית הקהילה, כדי שלא תהיה התלקחות יצרים מצד בני דודינו. שניהם הבטיחו שזה יהיה בסדר. נפרדנו ואני יצאתי עם כרטה ישר לתוף. לא סיפרתי לאף אחד על השיחה, כי היה טעם לרפות ידניים. גם הפעם עבדנו באותו מקום ממנו יצאה האוניה ושיבת ציון, עם אותו גוי ואותם האנשים, ולדעתי גם הפעם היינו מצליחים על אף הכל לולא התקלות שקרו עם האוניה. בצד מזרח של המפרץ שלנו היה מגדלור, בכ"ק קאקסין (Cap Caxine). אנחנו נתנו הוראה מפורשת שעל האוניה להגיע ממערב כדי לא להיתפס באותו מגדלור. ואכן, "שיבת ציון" הגיעה ממערב והכל עבה-בסת ואילו הפעם משום-מה באה האוניה מכיוון מזרח ונכנסה לתוף אור-המגדלור והתקדמה אל תוך המפרץ מלווה בתאורת המגדלור. זה עורר כמובן את תשומת-הלב של הג'נדרמריה.

כאן יש לציין עדויות שונות ומנגזזות בדבר כניסת האוניה אל תוף אור-המגדלור. בעדותו של הנרי סבאון מזכר הדבר מפורשות. גם אני זוכר שראיתי את האוניה מוארת, ואילו נמרוד, אשל, מפקד האוניה, מסר לי בעדותו שהאנשים נכנסו לאור המגדלור ושהוא הגיע ממערב אל תוך המפרץ. בשיחה עם ידידנו הצרפתיים לאחר המעשה אמרו לנו מפורשות שהמשטרה

הועקה עלינו בעלי חמת- שראן את האוניה "נכנסת" לאור המגדלור, הצטיידו בכרובים, קראו למשטרה ויצאו יחד איתה לחוף.

האוניה התקרבה, נתנו את סימני האור המקובלים, חגי אבריאל ירד מהאוניה, והתחלנו בעבודה. והנה הגיחה מהחשיכה הג'נדרמריה, מלווה בבעלי חוזה מהסכיבה, גם הם מצוידים בכרובים. ביקשתי את אנשי המקום, אנשי משפחות שרקי וסבאון, שיסובכו את הג'נדרמריה, ידברו איתם, בקיצור שיתנו לנו שהוזה להמשיך בעבודה. העלינו 44 איש אליהם הצטרף לפי התוכנית השליח חיים, ואז התפוצץ העניין. מפקד הג'נדרמריה נתן פקודה להפסיק, ומשלא נענה מידיה החל לירות. על החוף שכבו מאות נשים, ביניהם נשים וטף. משהחלו לירות הפסקתי מיד את העבודה ואותמי לאוניה להפליג לכדי שלא תיתפס גם היא. היה זה ב-6.11.1947.

לאחר שנתפסנו בולנו על החוף הרדעתי לאנשינו שאני עומד להסתלק כדי שהישראלים לא יפלו בידי המשטרה וכדי להגיע לאלג'יר ולהתקשר עם ידידנו. לקחתי את כרטה ואת חגי אבריאל וברחנו דרך הדינונה והשדות. את שניהם השארתי בביתנו אשר בגיוטוויל ואילו אני תפסתי טרמפ במשאית עוברת והגעתי באמצע הלילה לאלג'יר העיר. טלפנתי לפלאמן, מסרתי לו על מה שקרה, והוא הבטיח לעמוד בדיבורו. חזרתי מיד למקום ההפלה, ואכן כשהגעתי בהזרה החלה המשטרה להעמיס את כל האנשים שלנו והביאה אותם במוסכם, העירה לבית הקהילה.

מספר חיים מדגניה:¹¹¹

התחלנו להעלות את האנשים לאתיה. כסירה השניה עליתי אני לאתיה. שמעתי ידיות. הסירה חזרה. קיבלנו את האות המוסכם להפלה. הבנתי שהמשטרה הגיעה ולכן הופסקה העבודה. בעדותם של קובה בצר ונמרוד אשל נאמר:¹¹²

הגענו לצפון אפריקה בלילה בחוף שומם. עמדנו והיה שקט וגם ירח היה. הורדנו שתי סירות שלנו עם הפילוט הצרפתי ועם מלחים שלעו והם נסעו לחוף והיו סימני אורות. הגיעו שתי סירות עם בחורים צעירים, לא משפחות. היה גם סבא וקן עם נכד שלו ועוד ילד קטן שברה מההורים [...] 50 איש הספיקו לעלות [...] אנחנו שמענו איזה יריוח האורות. והאיטלקים נסעו אחרי שתדיר, חוזר לתוף ואמרו אין... אמרו שקט שם. הם לא החקרו לחוף יותר מדי, וחזרו ואמרו אין אנשים.

התרחקנו לים וקיבלנו הוראה [מפרטיין] לחכות ללילה הבא [...] ואולי אפילו יומיים המתוכננים [...] החקרנו ולא היה שום דבר [...] ביטלו את המשימה.

ממשיך ומספר חיים:¹¹³

מפקד האוניה היה נמרוד אשל. הרדענו על המצב באלחוט לצרפת. קיבלנו הוראה לצאת לים ולנסות למחרת. פעם נוספת להעלות את האנשים. למחרת שוב התקבצנו לחוף. היה זה בליל שבת. ירדתי לחוף, נקמתי לאיזו מסעדה, צלצלתי לשרקי, שאלתי אם יש סיכויים לעבודה באותו לילה. נעניתי בשלילה. הרדענו את זה לצרפת. משם ביקשנו שנהכה. התרחקנו מהחוף.

111. א.פ. ת"א.
112. א.פ. ב"ח.
113. א.פ. ת"א.

לאחר זמן מה קיבלנו הוראה מאנשינו בצרפת להפליג לכיוון צרפת. בדרך פקדה אותנו סערה קשה. נכנסנו לנמל מדלינה בצפון סרדיניה. המשטרה בדקה ואנו סיפרנו שהצלנו אנשים שנמצאו בסכנה בעקבות הסערה והעלינו אותם על ספינתנו. במדלינה נשארו כשכח ימים רבה וחבל שלנו, איטלקי, עלה לחוף, הסתבר עם אשה, כנראה פצע את מישהו מהמשפחה, לא חזר, נעלם; אחרי שבוע מצאו אותו ברחוב. הוא לא רצה לחזור לאוניה. החלטנו להסתלק בלעדיו, את המנועים היינו ממלא מדליקים ב-12 בלילה למען חימם. הסתלקו בלילה ללא כבהובל, ללא הדעה דשמית. [למעשה הפכו בכך לאניה פיראטית - אבי"ח]. יצאנו במלוא המיירות לכיוון צרפת, לאורך חוף קורסיקה, כאד יום. מצע אחד התקלקל האוניה התקדמה באיטיות רבה. הודיע לנו מצרפת שנישאר במקום, ושאוניה אקרת תכוא לקחת אותנו ב-23.11 הגיעה אוניית "הפורצים" ועבדנו אליה, 44 אנשי צפון אפריקה, רופא ואני. אוניית "הפורצים" (פינויה "מרים") בשמה הלועזי "מרי אניק", היתה אוניית עץ, בת קבולת של כ-50 טון, כמות המים הנדחים עליה כ-100 טון. אוניה קטנה, אורכה 27 מטר, רוחבה 8 מטר. מספר המקומות באוניה היה 158 והיא שטה תחת דגל צרפת. האוניה העמיסה 122 עולים עליה באנדול ויצאה למרכז קורסיקה כדי לתפוש עם "החלוצ". בהצגות בין 23 ו-24 בנובמבר נפגשו מול מפרץ דה פורטו ותוך 10 דקות הועברו אנשי צפון אפריקה, חיים והרופא מ"החלוצ".

ממשיך חיים את סיפורו:
 ב"הפורצים" היו סדרה, יחד איתנו, כ-167 איש. חילקנו את האנשים שלנו ל-3 קבוצות. הים היה שקט. לא היו בעיות עם האנשים. בלילה הסתוככו על הסיפון, כל פעם קבוצה אחרת. קבוצת אחת היו סדרנים. היתה משמעת חמורה. 3 ימים לפני שהגענו הנדעו לאנשים שישארו בבסן האוניה. כל מה שהיה על הסיפון נזרק לים, כולל בתי השימוש. את האוכל חילקנו מנה ל-3 ימים לכל אדם. מכנה קטן של איהל עם דליים שימש לעשיית הצרכים שנזרקו מדי פעם אל תוך הים. לא היה שום סימן. צבענו את האוניה מחדש, החליפו את השם לשם תורכי-קשהאגלים רצו לדבר עם האוניה ענו שאין דובר אנגלית. הצרפתים אמרו להם שאנו אוניה הנוסעת מסואץ לסריפולי או תודכיה. האויב הסתלק. נסענו יום שלם לאורך תופי הארץ. היו צרכים להזהר כדי מודכי. בארץ התל אי שקט לקראת ה-29 בנובמבר. התקרבו ונסענו לאורך החוף בכדי שהראדאר לא יתפוס אותנו. כערכ הולקנו את כל האדמות ונכנסנו ליד הירקון. לאורך המזח. תוך רבע שעה ירדו כל האנשים.¹¹⁴
 דווקא אוניה זו הגיעה בשלום לחופי הארץ ב-14.12.47!

ההדים בעיתונות אלג'יריה¹¹⁵

ביום ששי, 7.11.47, מפרסם העיתון L'Echo d'Alger בדף הראשון כותרת מאירת עיניים: "600 יהודים צפון אפריקאים מנסים להפליג בכיוון פלשתינה". כותרות המשנה: "נאספו בלילה על חוף ג'נטוויל... 200 הצליחו לעלות על ספינה שתיכתה להם אך הפליגה עם הופעת השלטונות... אחרים הוחזרו לאלג'יר". בגוף המאמר

114. שם.
 115. שם.

מסופר בצורה מאוד דרמטית על שלושה דייגים שכמעט טבעו כאשר ספינה ללא אורות כמעט עלתה עליהם. כשעלו לחוף שניים מהדייגים, מיהרו להזעיק את הג'נדרמריה של ג'נטוויל. ואילו השלישי נשאר להסתכל איך שסירות הולכות וחוזרות מהחוף עם אנשים. הג'נדרמריה התערבה אבל העבודה נמשכה עד שהג'נדרמריה ירדה באוויר כדי להפזיר את האנשים. או אז התקרב אליהם אדם צעיר והביע תרעומת והפתעה באומרו שיש לו רשיון מטעם הרשות. בשעה 20.15 הוזעקה המשטרה ובשעה 21.00 נעלמה הספינה בחשיכה. כ-400 נפש, גברים, נשים וילדים נשארו על החוף. המדוכר ביהודים שהגיעו מכל המקומות שבצפון אפריקה כדי להגיע לפלשתינה. הובילו אותם קודם לבית-החרושת ששימש להם בסיס ואחר-כך העבירו אותם לאלג'יר. בבית-ספר שברחוב סופרן (Suffren) שומרת המשטרה על 130 יהודים שהגיעו ממרוקו, תוניסיה ושלושת אזורי אלג'יריה [...] הכל נעשה בכדי לאסור את יציאתם של הנוסעים הבלתי לגאליים האלה."

גם עיתונים אחרים כתבו באותה רוח - Le Journal d'Alger מאותו יום דר-
 dernière heure. למחרת, ב-8 בנובמבר 1947, הם אף מוסרים פרטים, כידועי דבר.
 כך נכתב שהאנשים גויסו עלידי התנועה הציונית שבראשה עומד כנראה ד"ר סגל¹¹⁶ מאלג'יר.

בהתערבות המרכז בפאריס הוחלט להעביר את האנשים לצרפת. הטיפול הרשמי עבור לג'וינט באמצעות גב' בן-עטאר, שכאה במיוחד לאלג'יר. ואילו ספאנין (Spanien) מנהל HIAS¹¹⁷ באירופה, מתקשר עם השלטונות בצרפת מחד גיסא ועם פלאבון מאידך גיסא, ומסכם ביניהם שפלאבון יפנה רשמית במברק (בנראה לשר הפנים) ויודיע על "עולים יהודיים לפלשתינה ממצא מרוקאי שאינם יכולים, מפאת המצב הפוליטי, לא להישאר באלג'יריה ולא לחזור למרוקו. פתרון אפשרי יחיד המטרופולין. מבקש הסכמתך הדחופה."¹¹⁸

ההסכמה ניתנת והעולים יוצאים באוניה למרסיי בדרום ארצה. נכשלו. קרוב ל-4 חודשים חיכינו לשווא לאוניה. האנגלים עקבו אחרי "המוסד" ביבשה ובים, "עלו" על האוניה ודרשו מהשלטונות הצרפתיים פעולה נמרצת. המתח באוניה המדינית באלג'יריה היה גבוה ביותר בעקבות נצחונם הגדול של הקיצונים הערבים בבחירות המוניציפליות. היה חשש רב ומוצדק להתפרצות ערביות בכלל ובקשר אלינו בפרט. כל זה גרם לאקלים מאוד לא נוח לעבודתנו ולהמשכה. ועם זאת, אין לי ספק שגם הפעם היינו מצליחים לולא התגלתה האוניה בלניסטה למפרץ,

116. ד"ר סגל - היה מראשי הרוויזיוניסטים, אך לא זכור לי כלל כקשר לעבודתנו.
 117. Hebrew Sheltering and Immigrant Aid Society - HIAS - אגודת עזרה עברית למחסה ולהגירה. נוסדה בניו-יורק ב-1909; עסקה כעזרה לפליטים יהודים בעולם כולו. בימי מלחמת העולם פעלה גם בצפון אפריקה. ב-1945 שיחפו השליחים פעולה עם מר פלדמן האחראי ל-HIAS במרוקו. מר-ספניין היה מנהל HIAS לאירופה ולצפון אפריקה.
 118. S.S.A.

וללא נסעה זמן רב בתוך ארצות המגדלור...

כאמור, ללא קשר עם הצלחת או אי הצלחת האוניה השלישית, העליתי את המחשבה לשנות כיוון. עוד טרם כואה של האוניה השלישית הצעתי להביא את האנשים לאנג'יר, כמו קדם, ולהעבירם מבאן למרסיי. חצי שנה עברה מאז ההפלה הראשונה, ועליית יהודי צפון אפריקה היתה לעוכבה, הן לגבי יהדות צפון אפריקה והן לגבי המוסדות שלנו. ידעתי שצריך להמשיך להיאבק על תנאים ועל כסף ועל שליחים ועל הבנה, אבל שוב לא חששתי שעליית יהודי צפון אפריקה תרד מן הפרק ולכן לא ראיתי חשיבות עליונה בכך שהאוניות תצאנה מתופי אפריקה הצפונית הוקא.

קווים אופייניים ויתודיים של ההעפלה מצפון אפריקה

רבים הם הקווים המשותפים בין ההעפלה מצפון אפריקה לבין ההעפלה מאירופה בדברו בפני הכינוס השני של "ההגנה" באירופה בנובמבר 1947, מנה שאול אביגור ארבעה שלבים בהתפתחותה ההיסטורית של העליה הכלתילגאלית לארץ ישראל:¹¹⁹

ההעפלה תחלה מתוך הכרה של התנועה החלוצית בשנים 34-1933 והאנשים שטיפלו בכך. ראו כזאת יותר. אחר-כך בשעלה היטלר לשלטון היה הרבה להצלה. לפני אחרי הספר הזה ראינו כזאת לחץ על מצפון האנגלים והעולם. כרגע ההעפלה היא הדרך היחידה לעליה. עם זאת יש יתרון רב בהעפלה מצפון אפריקה, ונסה לתאר.

אין קשר ישיר לשואה

בשעה שההעפלה באירופה היתה פועל יוצא של השואה, ניתן לקבוע כוודאות שיש היה קשר ישיר בין ההעפלה מאפריקה הצפונית לבין שואת יהדות אירופה. הגרמנים אומנם כבשו את תוניסיה ושלטו בה 6 חודשים, עד מאי 1943. במשך ששת החודשים תחת המגף¹²⁰ הוקמו מחנות עבודה ואלפי יהודים עבדו שם עבודת כפייה. מספר יהודים, הוגלו לגרמניה ומתו שם. אין גם ספק שהגרמנים נמכרו להשמית את יהודי תוניסיה, ואין ספק שנגרם זעזוע נפשי לחלק מן הנוער היהודי אשר הביא להקמת תנועת נועד ציונית חלוצית, "צעירי ציון". מחד גיסא, ולגבי קומוניסטיות בקרב הנוער מאידך גיסא. אולם כאדם שהגיע לתוניסיה זמן קצר לאחר תום הכיבוש הגרמני, אני יכול להעיד שלכיבוש הגרמני לא היתה השפעה ממשית ועמוקה על המוני בית ישראל בתוניסיה.

119: שם.

120: Six mois sous la botte, שם ספרו של פול גו, ממנהיגי קהילת תוניס בזמן הכיבוש הגרמני. זהו יומנו מימי הכיבוש.

העפלה יהודי צפון אפריקה מתחוללת ברנוולוגיות לאחת השואה, אולם לא בעקבותיה ולא "בקשר" איתה, ובכך השוני הגדול בין עליה זו לבין עליית יהודי אירופה.

העפלה בלתי סלקטיבית

על אף השוני במוטיבציה ניתן לומר שההעפלה נעשתה ללא סלקציה הן באירופה והן באפריקה. כל זמן שהיו "אשרות עליה" שניתנו, עליידי הבריטים לסוכנות היהודית, היתה סלקציה. האשרות בצפון אפריקה כוננו מלכתחילה לתלוצים, אנשים צעירים, חכרי תנועות נועד חלוציות או אחרות. אולם לקראת יציאת המשלחת הראשונה לצפון אפריקה התקיים דין מעניין במרכז מפא"י ב-12.7.1943.¹²¹ דברי דובקין על הטיפות העליה הזו הוזכרו לעיל.

ואילו אנצו סירני¹²² מתייחס בעקיפין לבעיית הסלקציה ואומר:

רבים מאלה שיכואו לא יתאימו לקיבוצים, אפילו לא למושבים, אפילו פועלים לא יוכלו להיות זה מעמד בינוני, ואני חושב שחבר עשהיה שליח שם, יצטרך לספל בהם לא פחות מאשר בעליה שלנו, כי הם יהודים יקרים שרוצים לבוא לארץ ישראל. ובשעם מעשה, לאחר שהאוניה הראשונה "הנדה הלוי" מגיעה לחופי הארץ, מתייחס אהוד אבריאל, עוזרו של שאול אביגור אחרי אנצו סירני, לבעיה זו ואומר:¹²³

לא כירדנו ביותר, יתכן שלא העלינו את המוכתרים ביותר, העלינו אנשים שכואו בהתלהבות בלתי רגילה, וברצון כביר לעלות לארץ ישראל. אני חושב שאנחנו מחניכים בכל תנאי להמשיך כמפעל, לעשות כל מאמץ להגביח זדם העליה ממקומות אלה [צפון אפריקה]. האקלים בדיונים אלה כרוז: עליה המונית ללא סלקציה. אנחנו השליחים, לא היינו שותפים לדיונים אלה, אבל נדמה לי שרוב השליחים שלססו בהעפלה ובהוצאת אנגיות מפעילים מחנפי צפון אפריקה התנגדו התנגדות עזה לעצם רעיון הסלקציה, מעצמי השקפת עולם ומתוך תחושה כי זהו "כיבוש ציוני של הגלויות הללו למען חיסולן והעברתן לארץ ישראל."¹²⁴

לצערי, עלי לציין שמספר שנים לאחר מכן שינה אי דובקין את טעמו ואיתו המוסדות, והונהגה סלקציה קפדנית שמנעה, לדעתי, את העלאת כל זיהודי סרוקו, תוניסיה ודום אלג'יריה, בטרם נאסרה העליה עליידי השלטונות הערביים המקומיים שוב לעצמאות.

חוסר של חושבי המקומהלא יהודים

חושבי חופי אירופה, אם בצרפת, בלגיה, שוודיה, איטליה, ואם ביוון, רומניה ובולגריה, לא היו עוינים את העפלת היהודים לארץ ישראל ולא את עויבתם את

121: א.מ.ע., 1943.

122: אנצו סירני הל - היה עוזרו של שאול אביגור ב"מוסד".

123: א.מ.ע. 23/47, מרכז מפא"י, 26.6.47.

124: דברי דובקין, א.מ.ע., מרכז מפא"י, 12.7.48.

כשם סעידיה ומהצד האלגיראי פורט סיי (Port Say), כשהמעבר בבית הקברות בעיר אנגיה נתפס על ידי המשטרה הצרפתית. אולם לאחר זמן קצר "התארגנה" בריחה ספונטנית: היהודים עברו את הגבול מבלי לחכות לנו, אם בעזרת מבריחים מקומיים ואם בכוחות עצמם. לאחר שעברו את הגבול באוגייה היו פשוט עולים לרכבת במארניה (Marnia) ונוסעים לאלג'יר.

ההפלה מחוף אלג'יריה

האוגייה הראשונה הפליגה מחוף שומס, במרחק 180 ק"מ מערבית לעיר הבירה. המקום נבחר מטעמי חשאיות, והדבר מאוד הכביד מבחינת ארגון הסירות שצריכות היו להביא את המפעילים. מהחוף אל האוגייה, כי המבריחים בעלי הסירות היו בעיר אלג'יר. האוניות השניה והשלישית יצאו ממעין מפרץ על ידי בית החרושת בג'יטוויקל כ־19 ק"מ מזרחית לעיר אלג'יר. אם כי שתי הפלגות האחרונות כוצעו תוך העלמת עין מצד השלטונות הצרפתיים, לא יכולנו אף פעם לעבוד בתוך גמל. ככל מקרה האוגייה היתה מחקרבת לחוף ככל שיכלה, זורקת עוגן המפעילים הועברו בסירות קטנות מהחוף אל האוגייה.

החומר האנושי היקשה מאוד על העברת האנשים בליל ההפלה מהחוף אל הספינה. חלק גדול מהמפעילים היו אנשי הדרום - דרום אלג'יריה, תוניסיה ומרוקו. שבימי תיהם לא ראו ים. יתר על כן, בחלקם היו אלה משפחות מרובות ילדים. עובדות אלו - פגישתם הראשונה עם הים, ילדים קטנים במספר לא מבוטל והיותם נוף אמורפי, לא מארגן ולא ממושפע - היקשו מאוד על העלאת האנשים בליל ההפלה.

חוסר תקציב ומימון עצמי

אם כי ניתנה רשות להתחיל בעבודה ולאחר מכן אף גשלת שלוח "לבדיקת העניין", לא תוקצבה ההעפלה מצפון אפריקה על ידי "המוסד". יתכן שהדבר נבע בהתחלה מתוסר אמון שאומנם יהיו מועמדים להעפלה, ולאחר מכן משום הובס שהיה בגלל מכפי שנצפה. גם עניין הג'ינט שחשק כאן תפקיד רציני הג'ינט הכיר ביהודי אירופה כפליטים ולכן תקציב ספומים גדולים מאוד להחזמת האנשים במסגרת לקראת הפלגתם ארצה ולמטרות הקשורות בעניין ההעפלה. סוכם בין שאול לביני שהוא ינסה להשיג סיזור דומה עם הג'ינט לגבי צפון אפריקה. היה בעניין זה משא ומתן ממושך, וכנראה נוקב. הג'ינט טען, וטענתו מוצדקת מבחינה פורמלית, שיהודי צפון אפריקה הצרפתית אינם בגדר פליטים ולכן הוא אינו יכול לתמוך בפעולתנו.

כיון כה ובין כה נאלצנו לעבוד מן היד אל הפה. בהסכמת "המוסד" בפאריס לקחתי לזוואת אצל ידידי משכבר, למימון העבודה. עלי לציין שאנשי המקום נתנו לנו כספים גדולים בהלוואות ללא ריבית, ללא מועד קבוע לפרעון ועל פי רוב גם ללא חתימות מצידנו. רק נדיבותם של יהודים טובים אלה, ובראשם האדונים שרקי, הזנתו, סבאון וזאגה, איפשרו לנו להתחיל מעמד ולהמשיך בעבודה.

ארצות הים שלטונות ארצות אלו עמדו לעיתים תחת לחץ אנגלי כבד, ובעקבות לחץ זה היו עוינים ומפריעים בדרגות שונות. לא כן ההמונים, שלא התנגדו לביאת היהודים, אם מתוך סימפטיה ונימוקים חיוביים, ואם מתוך אנטישמיות ורצון להיפטר מהיהודים. לא כן באפריקה הצפונית. השלטון הצרפתי במרוקו ובתוניסיה התנגד לעליית יהודים לארץ-ישראל, אם מטעמי אנטישמיות פשוטה, אם מפחד אמיתי או מדומה. שמקורו ב"הפרד ומשול", דהיינו הסתייעות בצורה זו או אחרת בגורם היתרי להנצחת שלטונם הקולוניאלי. מאפריל ועד נובמבר 1947 הוחזרו מערבה בניגוד לרצונם 153 יהודים על ידי ורעות הבטחון האזוריים של עיר הגבול המרוקאית אוג'דה.¹²⁵ ואילו השלטונות הצרפתיים באלג'יריה אינם ידעים דבר עד לאחר צאת האוגייה הראשונה, "הודה הלוי", ולאחר מכן השלטון בחלקו אוהד, בחלקו מתנגד.

אולם אין ספק שתושביה הערביים של צפון אפריקה מתנגדים לעליה, וזאת מתוך סולידריות עם ערביי ארץ-ישראל והתנגדותם לצינונית להתנגדות זו היתה משמעות רבה הן בשקולינו והן בשיקולי השלטון הצרפתי, אף זה האוהד את פעולתנו. בכל מהלכי ההעפלה, אם בשלב הארגון הראשון, של הקריאה ליהודים לעלות, ואם בשלב גניבת הגבול, ובמחנה ובליל העבודה - בכל המהלכים האלה נאלצנו לקחת בחשבון את התנגדות הערבים: ומכאן הסודיות, הזהירות והנסיך (שלא תמיד הצליח) להימנע מכל פרסום מיותר ומכל תיכוף. ואכן, ב־7.6.48 התחולל פוגרום באוג'דה וכדג'ראדה (בגבול מרוקו-אלג'יר, נקודת המעבר הראשית של אנשינו) על ידי הערבים, בהסכמה שבשתיקה, אם לא בעידודם, של השלטונות הצרפתיים במרוקו. 44 יהודים מקומיים נרצחו במשך יומיים ורכוש יהודי נהרס ונשדד.¹²⁶ העוינות הנו הכתיבה לנו את המהלכים, פעלנו במחתרת וכמחתרת, בשלב ההתארגנות הראשונית, בשלב הבריחה ובשלב המחנה היציאה מן החוף באוג'דה הראשונה. באוניות השניה והשלישית היתה הקלה בקשר למחנה וליציאה, והחמרה בשלב הבריחה.

העפלה תוך כדי "בריחה"

נראה לי ש"הבריחה" היתה יותר מאורגנת באירופה; הבריחה, דהיינו הבריחה הגבול המרוקאית-אלג'יראית, והבריחה הגבול התוניסאית-אלג'יראית אורגנה מלכתחילה על ידי צעירי "ההגנה" המקומיים. בהיעדר שליחים הטלנו את המשימה הזו בעיקר על כתפיהם. זכורני שיצאתי לבדוק דרך אלטרנטיבית בחוף הים התיכון, מעבר בוואדי קיס, הגבול הטבעי בין מרוקו לאלג'יריה. מצד מרוקו היתה עיירה קטנה

125. מתוך דברים שנאמרו על ידי אלי בדרוש מאוניברסיטת אקס-אר-פרובאנס בכינוס הבינלאומי החמישי "מערכ-מורח" בירושלים (9-12 באפריל 1984), תחת הכותרת "צרפת והתנועה הציונית במרוקו 1956-1960".
126. ראה הערה 76 לעיל.

המצב במחנות

חוסר ההתקייב, אי השתתפות הגוינט בחקציו, זשיטה ההלואות גרמו לכהן שהמתנות שלנו היו פרימוטיביים, ללא סידורים מינימליים סניטריים ואחרים ושלש בהם דעב מחמד. יום האכללה היה 40 פראנק ליום, ובתקופה הכי טובה כשהיתה עזרה מינימלית מצד הגוינט, הגענו ל-60 פראנק ליום - סכומים שלא אפשרו קיום אלא בקושי. נראה לי שהמתנות שלנו היו גרועים בהרבה וקשים בהרבה מהמתנות באירופה.

חלקם של אנשי המקום

מיעוט השליחים גרם לשינוף פעולה הדוק עם אנשי המקום, צעירים כמבוגרים. ל"כריחה" ממדוק היו אתראים אלי אותיון זסם אביטבול, שהשתתפו במחנות "ההגנה" הבינארצי הראשון שהתקיים באלג'יריה בפברואר-מאוס 1947. אלי זסם קראו לחבריהם הצעירים בקזבלנקה (אנשי קבוצת "בן יהודה" ו"טרומפלדור") שדרכם השתתפו בסמינר אינטנסיבי שקיים בקזבלנקה בראשית 1945, ונזהל על-ידי זגאל כהן ועלידי) וכערי השדה לגיוס אנשים ארגונים והעברתם את הגבורה לאלג'יריה. "הבריחה" בתוניסיה היתה למעשה בידי הנהגת תנועת "צעירי ציון-דרור", שהפעילה לצורך זה רבים מחבריה. בעבודה באלג'יריה עבדו נחמ (פרינק) כהן, שהיתה ההמות המרכזית בין צעירי צפון אפריקה. היא גויסה לעבודה מרכזית מטעם תנועת "צעירי ציון-דרור", אשר לעבודה עם המעפילים, קבלתם ברכות, טיפול בזמן שהותם בעיר, העברתם למחנות, זבמחנות עצמם, לכך התגייסו חברי "צעירי ציון-דרור" באלג'יר ובהכשרות בסביבות אלג'יר, ובראשם אהן חגיגי, משה עמר, הנרי סבאון, אילן כרנס, שושנה ומאיר עידן, רפאל ואלצוק טויטו ועוד. על חלקם של צעירים אלה כותב יאני אבידוב:¹²⁷

במחנה החלום לטובה קומץ בחורי "דרור" שאפרים הספיק לארגנם עוד טרם הגעתי לצפון אפריקה, הוא פעל או כשליח לקיבוץ המאוחד וברכה רבה נדעה לעזרתו הראשונה, אשר זרעה זרעה בקרקע כדו זה המחנה מודותי פרי עבודתו לא איתר לשגשגו הניכיו אשר אחר נשאו עמשי על כתפיהם את מרבית הזאנה לקיבוץ הארגוני והרוחני של המחנה: הסאגה הטובים היפקידים, היוצאים המדריכים והשוטרים. ניתן לסכם ולומר ששלוש צעירים אלה ולולא שיתוף הפעולה ההדוק ביניהם השליחים המעטים, לכינף, לא היינו מצליחים לארגן את ההעפלה בצפון אפריקה. אך לא רק צעירים עזרו לנראלא גם מבוגרים. יהודים טובים שנתגייסו לעניינינו בסתר ומי בגלוי, מי במידע ומי בידע, מי בעצה ומי בפועל האיש המהמון בתוניסיה, אדם שפעל ממש יומיום ושעה ושעה, היה ר"ר ברטוואס,¹²⁸ שעזר הרבות

127
128

127. אבידוב, עמ' 130.
128. ד"ר לאופולד ברטוואס, ה'ולדה בהונגריה (1890). היה מעורב במהפכה הקומוניסטית של בלה קון בהונגריה (1918-19), רופא-עבר לפאלרמו. משם הגיע לתוניסיה בסוף 1933. מאז מנישתנו הראשונה בשנת 1943 הפך ר"ר ברטוואס לאיש סודני, והעמיד את

עלידי קשריו המסועפים הן עם גורמי חוץ, כגון משטרה ופקידות, והן עם אזרחים. ככל מקום ומקום היה גם מר גבריאל גביוון; אנשים שהגישו את עזרתם בצורות שונות היו ער"ד אלברט בסיס (Albert Bessis), ער"ד פול ג'זו (Paul Ghez), ד"ר נטף (Nataf), ד"ר לומברו (Lumbroso), גב' בוקארה (Boccaro), ואנשי הפדרציה הציונית. במרוקו עמדו לצידנו מר פול קלמרו (Calamaro), יו"ר הפדרציה הציונית המרוקאית, רפאל בנאסרף (Benasseraf), ש"ד לר, עו"ד קגן (Kagan), מר שולמן אלפונסו צבאח ועוד.

ואילו באלג'יריה עמדו לצידנו מספר אנשים מכובדים ופחות מכובדים, שעבדו במסירות נפש גדולה. ללא האוזנים שרק, יהונתן סבאון זואגה, שהעמידו לרשותנו הלוואות גדולות ואף תרומות, פשוט לא היינו מחזיקים מעמד ולא היינו יכולים לפעול. אולם להפתעתי הגדולה לא הסתפקו "בורגנים" אלה בנתינת כסף, אלא דרשו את שיתופם בעבודה הממשית: וכל משפחת שרקי, כולל ג'יסו ג'ק לורוס, מר יהונתן, אבא סבאון ובנו בכורו פול סבאון (שכיהן לאחר מכן כמשך שנת 1948 כמפקד "ההגנה" באלג'יריה) השתתפו בעבודה הממשית. לא אוכל למנות את כל אלה שעבדו איתנו אלא את המרכזיים שבהם, וביניהם מר ש"י אלג'רבל (Aigrabli), מר מסגיש (Mesguiche) ומר סמאג'ה (Smadja), ומספר אנשים אחרים מארגון "השמונה בנובמבר".

גם לגבי אנשים אלה ניתן לסכם שבלעדיהם וללא עזרתם והתמסרותם לא היה ניתן לקיים את מפעל ההעפלה באפריקה הצפונית.

מדיניות המוסדות לגבי בעיות ההעפלה מצפון אפריקה

לאורך כל השנים עמדו בחיכוך עם המוסדות בקשר לפעולה ולהעפלה מצפון אפריקה. כל עניין ההעפלה היה זה שנים נושא לוויכוח נוקב בתמציה הציונית. היה מי שראו בהעפלה אמצעי פסיכולוגי ומוסרי במאבק הפוליטי נגד אנגליה על דעת הקהל העולמית. היו מינימלוסטים שהציעו שיקום יהודי אירופה בארצות מוצאם והעלאתם ארצה בצורה מתוכננת, מחושבת ומאורגנת, בהתחשב בכוח הקליטה הנפשי והממשי של הארץ והיו גם כאלה, כמו בן גוריון, שדחקו את הקץ, דרשו עליה לגאלות המונות והקמת מדינה יהודית, וראו בהעפלה אמצעי ולא מטרה; אמצעי במאבק המדיני נגד אנגליה ולכן היו מוכנים להסתפק בהעפלה מצומצמת, סמלית. והיה המתנה האחר, מתנה האקטיביסטים, הקיבוץ המאוחד, אחרות העבודה, חלקים גדולים במפא"י, אנשי "המוסד" ושאלו בראשם, שראו בהעפלה את העיקר.¹²⁹

עצמו ואת ביתו לרשות פעולתנו הכללית-לאומית והלאומית-באחה. היה מזכיר כללי של הפדרציה הציונית המתארגנת מחדש ב-1944, ציר לקונגרס הציוני ב-1946, חבר במסודות אחרות העבודה. עלה ארצה ב-1956 ונפטר בשנת 1978.
129. א.ע.מ. מרכז מפא"י - 10.8.45.

הא-תומכנית אחת אלא ארגון אחת אלפים יהודים שהם עלולים כתנאים מסוימים להכריע את הכף... אשה רצונם ונכונותם דעלייתם ממש, יכולים להכריע את הכף עליה היא קודם כל עליית יהודים, אבל היא גם ארגומנט פוליטי... יש בכוחנו להכניא לידי הכרעה על-ידי פעולה - לא רק ריכוז יהודים וארגונם על מנת שיהיו לחץ, כי אם כהעברתם הממשית לארץ מבלי לחכות.

המסר בדור: ההעפלה ההמונית כדרך המלך של הציונות האקטיביסטית, העפלה כמטרה בפני עצמה לקביעת עובדות ולמען הכרעת הכף במאבק על הארץ. המאבק הפנימי עוד הוחזק, משהתברר שהאוניות נתפסות על-ידי האנגלים והאנשים מועדים ככות לקפריסין - ממחנות אירופה למחנות קפריסין. להלכה לא הוכרעה הוויכוח הזה מעולם, וזה איפשר ל"מוסד" ולשליחים להכריעו למעשה. ומכאן אפשרות ההשפעה ולעיתים אף ההכרעה שהיתה לשליחים, ולעיתים אף לשליח הכובד, להיאבק על דעתם.

יצחק טבנקין הטיל מעין אחריות אישית על כל שליח ושליח¹³⁰. כל שליח צריך לשאת איתו בצאתו את תעשת הקטסטופה היהודית הנאימת. היא היתה האימה הקפריה לגולה, לכל ארץ בגולה, אותה נשווה לנגד עינינו תמיד. אין בטחון כשוק יציבות לגולה. דברים אלה היו נר לדגליהם של רבים מהשליחים ובוודאי ובוודאי לשליחי הקיבוץ המאוחד. ולכן כל אחד מאיתנו ראה עצמו אחראי לגולה בה פעל, לגורל ולעתיד היהודים, וכל אחד נאבק על-פי הבנתו להעלאת היהודים מהארץ בה פעל ולא פעם הכריע "האיש במקום" את הכף.

לויכוח הזה החוסף ויכוח לא פתוח נוקב, הוויכוח על הקדימות, על הבכורה בתוך אירופה פנימה ובין אירופה וצפון אפריקה. אירופה התחלקה למעשה לשתי שוכבש על-ידי האנגלואמריקאים ושתי שוכבש על-ידי הרוסים. ב-1946 קבע ציר צ'רלס בדברו בפולטון שבאמריקה את המונח "מסך הברזל". היתה הרגשה שמסך הברזל הרוסי עלול לדדת על חלק ממזרח אירופה, ובעקבות הרגשה זו התעורר הוויכוח אם צריך להקדים ולהעלות את יושבי המחנות, או שמא יש להעדיף את היהודים בשטח הרוסי בטרם ירד עליהם מסך הברזל. מחוסר יכולת לעמוד בשתי משימות באותו זמן, הוחלט לשים את הדגש על העלאת יהודי רומניה ופולניה. היה זה ויכוח קשה ונוקב. רעם זאת לגיטימי, שהיה גם עקרוני-אידיאולוגי וגם מעשי-בטחוני, ובכל מקרה גורלי. בוויכוח זה משתכח גם הוויכוח על ההעפלה מצפון אפריקה.

כוכר התלה השליחות לצפון אפריקה "כשנסגרו דאריצות האחרות". האתגר דילמה, האם זו שליחות לטוח ארון, דהיינו שליחות חינוכית, בניית תנועת נוער, "החלוצי" וכו', או שליחות הצלה. בליט ברירה הלכנו בשנים 1943-1947 בדפך הראשונה, אם כי חיפשנו גם דרכים לעליה. ב-7-1946 החלטנו, השליחים במקום ש"ניתן לחסל את גלות צפון אפריקה על-ידי העלאתה ארצה". וכאן התנגשנו כבעיית הבכורה והקדימויות. יהודי אירופה היו אחרי השואה. שארית הפליטה

130. י. טבנקין, "השליחות", דברים, כרך 4, עמ' 279.

יהודי המתנות ויהודי "מסך הברזל", יחכן ש"קדמו" מבחינה אובייקטיבית ליהודי צפון אפריקה, שאחרי הכל לא היו אחרי שואה וגם לא לפני שואה קרובה. אנחנו השליחים בצפון אפריקה, שהתאהבנו ביהדות הזאת, טענו כנגד ההזנחה שהזנחה יהדות זו במשך עשרות בשנים מצד המוסדות הציוניים. תיינו בהרגשת אשמה והאמנו כ"אימה הצפויה לגולה, לכל ארץ בגולה". חשנו בעליית האומנות הערבית, ראינו בעיני רוחנו את יהודי צפון אפריקה ככני ערובה לכל הצלחה יהודית בארץ-ישראל, ותרדנו לאפשרות של שואה גם באפריקה הצפונית. ולכן נאבקנו בקיצוניות על זכותם של יהודי צפון אפריקה לעליה.

כאמור, הוויכוח הזה השתכח גם בוויכוח על הבכורה בתוך אירופה. אולם לאמיתו של דבר הוויכוח בינינו השליחים לבין שולחינו, בין תנועת הנוער החלוצית בצפון אפריקה ולאחר מכן בין המוני היהודים בצפון אפריקה לבין המוסדות בארץ, קדם לויכוח באירופה ונמשך גם לאחר שבעיית עליית יהודי אירופה כבר מצאה את פתרונה המלא. היו כאן תחושת קיפוח והרגשת אשמה מצד רוב השליחים. איתרנו לבוא לצפון אפריקה (השליחות לאירופה קדמה לשליחות בצפון אפריקה ב-20 שנה), בקרשי שכנענו את "המוסד" להתחיל בהעפלה, תמיד קופחנו כמספר השליחים ובחזקציב, מדי פעם התחדש האיום להפסיק את ההעפלה, ופעם אחת - כפי שנכתב לעיל - אף הוחלט על הפסקתה. וגם כאשר בוטלה הגיירה הרגשנו שצפון אפריקה היא האחרונה בתור.

סוף דבר

הם נכתבו תולדות עלייתה של יהדות צפון אפריקה וחולדות השליחות הארץ-ישראלית לשם, המשתלבות זו בזו. ניתן להבחין בתקופות שונות, החל מ"גילוי" צפון אפריקה ועד ל"חיסולה של הבעיה היהודית" שם, ולכל תקופה מאפייניה ומאורעותיה שלה.

הסיפור הזה אינו אלא שלב אחד באפופיאה של "יצאת צפון אפריקה", המתחילה ב-1943 ונמשכת עד אמצע שנות ה-60.

בחיבורי עסקתי בתקופת ההעפלה הראשונה, מראשית 1947 ועד לזמנך אותה שנה - סיפור שלוש אוניות ההעפלה שיצאו ישירות מתופ צפון אפריקה.

לא יכולתי לתאר במסגרת זו את העיירה והעיר היהודיות, את ההוי הסגוני והווי חמימות ושורשיות יהודית ואהבה עזה לארץ-ישראל. לא יכולתי אלא לרמוז על התעוררות הנוער, התארגנותו והתמסרותו, ועל הנכונות הגדולה והציפיה גדולה של המון ביח ישראל "לעלות לירושלים".

יתכן שאנסה למסור משהו מכל זה בצורה אחרת - בסיפור שליחותי. בצפון

אפריקה.

משתתפי הסמינר לשליחים לארצות המזרח התיכון כירושלים ביום 16.5.1943 עם סיום הקורס

1. רחל ניצני (השמונאי), כפר חיים
2. בצלאל נאור, נאות מרזבי
- 3.
4. קורט דניאל לוי, כפר המכבי
5. צבי הרשקוביץ, ניצנים
- 6.
7. צבי כספי, עין הנציב
8. יעקב גורדון, עין כרמל
9. דן גלברט, אלונים
10. שורה אילנאה, אפיקים
11. אפרים ארני, הקרן הקיימת
12. אלהן גפני, כפר רועין
13. משה מנדיל, חצור
- 14.
15. יונה כהן, ירושלים
16. עזריאל זמוש, קבוצת יבנה
17. אברהם באייר, כפר החורש
18. משה נובופרוצקי, עין כזמל
19. מרדכי סרקק (בר לב), דן
20. נהג הסמינר
21. חיים נוסכובים (אגוזי), מעברות
22. מנחם ירדן, כפר המכבי
23. אפרים פרידמן (בר חיים), בית אורן
24. ד"ר פכט, טבריה
25. אליהו כהן, שורבה, הולתא
26. בלב קסטל, גבעת ברנר
27. אוריאל לוי, בית ורע
28. יחיאל זינגר, חיפה
29. יגאל כהן, בית אורן
30. הפאל רקנאטי, פלמ"ח בית אלפא
31. גרשון בן עזר, מצובה
- 32.
33. יאיר דואר, רמת יוחנן

34. יצחק כלינקל, כפר יחזקאל
35. מנשה בבירף (הראל), מפני חיים
36. יעקב צור
37. אליהו דובקין
38. ישראל כרמי
39. ד"ר בן-ציון בן-שלום

השתתפו בסמינר ללא מופיעים כתמונה: צבי וולף, תל יצחק; עליבא איגה, נען.
נודה לכל מי שיעיר וישלים את החסר.

המורים בסמינר:

ערבית - ד"ר פיאמנטה, י" בן זאב, יצחק לבון, מר-שוסטר.
צרפתית - פרופ' דוה, רחל טנן, אסתר קרביאל-קראצקי, יעקב צור-טשדנוביץ, מר גינס, איש צרפת התופשית.
ספורט מגן - יהודה מרכוס.
הקורסים בסמינר: ד"ר פרינס, מיכאל אסף, ד"ר בונה, אליהו ששק (המזרח הקרוב והערבים), ד"ר ברוור.

בן הירצו בסמינר:

פרופ' ב' שלוש, אליהו אפשטיין-אילת, דנטה לטס (היהודים במישבות איטליה), אברהם הרצפלד, קלינוב (המפלגה הקומוניסטית בארצות-ערב), יצחק גבינבויס, יוסף שפרינצק, אבא אבן, לסיה גלילי, פרופ' אסף גייטין, א' אלמליח, יצחק בן-צבי, א"ד גאון, א' גרנובסקי-גרנות, אוריאל הד (חורכיה), משה שרת, השל פרוסקין, וולמן (על תנועת נוער), אנצו סירני.

נספח 2

לת האכילים

- 8.11.1942: שחרור אלג'יר משלטון ג'ישי-על-יד, המתחרת, ברובה יהודית.
- 7.5.1943-11.1942: הכיבוש הגרמני-בתוניס.
- 11.12.1942: ישיבת הארגונים החלוציים עם א' דובקין. התלטה על קורס שליחים לארצות המזרח וצפון אפריקה.
- מארס-יוני 1943: הקורס בירושלים ובמקווה ישראל - 40 משתתפים.

17.10.1943 שלושת השליחים הראשונים מגיעים לתונס: יגאל כהן אפרים פרידמן (בן-חיים), גפתלי ברגנורא.

29.6.1944 עליית שלושת חברי החנוכה הראשונים, תנועת "צעירי ציון", הגרעין הצפון אפריקאי בבית אורן. ואחר כך בבית השיטה.

אוקטובר 1944 - יוני 1945 יגאל כהן, קלב קסטל ואפרים פרידמן (בן-חיים) בשליחות לצפון אפריקה כקציני ביון צרפתיים.

ינואר 1945 ביקור ראשון במרוקו של יגאל ואפרים.

גבר 1946 - אוקטובר 1948 שליחות שלישית של אפרים.

13.3.1947-17.2.1947 מחנה "ההגנה" הבינ-ארצי הראשון ברודגו (אלג'יריה) מתנה התעפלה הראשון ליד פראנסיס גראניה.

29.3.1947 אוניית המפעלים הראשונה "יהודה הלוי" מפליגה מצפון אפריקה.

10-11.5.1947 "יהודה הלוי" מגיעה לחיפה: מפעליה מגורשים לקפריסין.

31.5.1947 "שיבח ציון": גירוש קפריסין.

28.7.1947-16.7.1947 יציאת "החלוץ": עולי צפון אפריקה מועברים ל"הפורצים" אשר מגיעה ארצה, ומפעליה יורדים בשלום בחוף תל-אביב.

נספח 3

אהבת ציון של יהודי צפון אפריקה
עדות של שליחים

ד"ר על צפון אפריקה של רפאל זמל, 8.6.47 - א.ת.ה. 233/41

... והנה מיד עם התחלת העבודה נובחנו שהלהט והרצון לעליה גדול מאוד וניכר אלפים ועשרות אלפים המוכנים לעזוב את עסקיהם וענייניהם ולעלות ארצה... התבטא בערים ובעיקר בעיירות על גבול המדבר - בדתם אלג'יריה ובדרום תונס - ששם עיירות שלמות ממש של 3000-5000 גפשות המוכנים למכור את הכל מידי בתים, עסקים וכו', לקחת מקל ביד ושק על שכבם ולעלות ארצה. נחרדנו ממש לתנועה המשיחית שתקום. ר"מסע התעמולה לרכישת אנשים ומעט הארגון שהיה הפך כולו במשך ימים אחדים ל"מסע עצידה" שלא ימכרו ולא יעזבו כי אין מקום לכולם יחד...

דברי אהוד אבריאלי, מרכז מפא"י, 26.6.47 - א.ת.ה. ע: 23/47

יש מדינה שבה פעלנו ואני מקווה שנפעל, זו היא אפריקה הצפונית... ששמוקרה דבר גדול מאוד, ודבר שיש לייחס לו ערך מסוים מבחינה יהודית כללית ומבחינה ציונית. כאשר נודע במקומות בצפון אפריקה על מקומותיה השונים ומדינותיה הנידחות, שקיימת תקווה לעלות לארץ ישראל, התחילו זורמים ממקומות מרוחקים מאוד, ממקומות נידחים מאוד, יהודים והגיעו למקום שמשם נבעה הידיעה שאפשר לעלות לארץ ישראל. לא ביררנו כיומה, יתכן שלא העלינו את המוכרחים ביותר, העלינו אנשים שבאו בהתלהבות בלתי רגילה וברצון כביר לעלות לארץ ישראל! אני חושב שאנחנו מחויבים בכל תנאי להמשיך במפעל, לעשות כל מאמץ להגביר את זרם העליה ממקומות אלה...

... יכולנו להוציא משם את כל היהודים שעבור עלייתם הציונות יכולה לשלם... חלק ניכר נוכל להביא לארץ ישראל בזמן קצר אם לא תהיינה הפרעות תוצניות.

מכתב של י.ב. סער [מנחם יצחקי, ראש שיהוט הקשך], 20.7.47 - א.ת.ה. 14/331 (כרססח השמות).

6. אטלס: אפשרויות העבודה והכרת בעבודה קיימים. ההעמסה היא שתורה. אך השלטונות הקסוטיים (הצרפתיים) מביטים דרך האצבעות כל זמן שאיננו נופלים כפת. לפי תפישתנו אפשר להוציא משם מדי חודש 400-500 איש, ואולי קצת יותר (אבל לא הרבה). מועמדים יש כלי גבול. קמה תנועה כמעט משיחית ואין אפשרות לכבלה גם אילו ניסה מישהו לעשות זאת.

ואני אבידוב, תשס"ו - נתיבים נעלמים, עמ' 126

אפרים קיבל על עצמו לצאת ברחבי הארץ ולעורר בחשאי את היהודים עליה... [שמועות בוא המשיח ונדידת המונים לתוף: פעולתו של אפרים עשתה לה כנפיים ונתפרסמה ברחבי הארץ, על אף התשאיות המצננה בפעולתו, בבתי יהודים התהלכו שמועות, שהמשיח הגיע לאלג'יר וקורא לעלות לארץ ישראל, וכמו רוח עברה ביניהם, טלטלה ועוררה אותם. בחיפושיהם אחר המשיח הגיעו רבים לאלג'יר באי-ידיעה העיירות הקטנות, אחריהם זרם העם...

קלב קסטל (ראה חיבורו בקבץ זה):

אם נחוצה היתה איזו הוכחה על נכונות תצפיתנו כאשר להיענות היהודים הצפון אפריקאיים לכל קריאה ציונית - הרי עובדה זאת לבדה - התשובה המיידית המונית להזמנה סודית ונלחשת, היתה הטובה שבהוכחות. השמועה פרשה כנפיים, החפשטה במהירות עצומה, הגיעה עד מרגלות האטלס, עד מרחבי הסהרה. המונים החלו לזוז, ממרוקו, מתוניסיה הדרומית, מגארדאיה שבגבולות המדבר, לפני כולם קמה של אלג'יר, ל"ירושלים"... מודה אני שגם היום, כשאני חושב על הנחשול

האזרח שנאסף בקול דממה זקה, אין לי בל הספר הגיוני, מתקבל על הדעת, על אופן
ההחלטה, לא יוכלנו להבטיח תנאים סינימליים, והנדים אלה לא יתנו כאנוחה
באחרונה, שריהם בודדים של עם רב, נטולי בית, חסרי תקווה: מצבם היה קשה
אומלל, אך לא שונה ממצבם במשך דורות, ומה, איפוא גרם להתעוררות כבירה
זאת? אין זאת אלא שכתמורם הגדולות של מלחמת העולם נוצרה אווירה של ציפייה
משיחית, קיומנו הנתה כהינת קטליוטור; אשר פעל מעבר לכל התחיות, משום
שמצא אחיזים קשובות.

רבקה כשדן (שליחה באלג'יריה ב-1948), "יהדות צפון אפריקה" מכפנים י"א,
אוגוסט 1950, עמ' 669-673

דבר הארץ הגיע וכן דבר העליה והימים ימי העפלה... ערב תקומת מדינת
ישראל... התחילה נהירה ויהודים עברו גבולות, נשתרכו בתנאים איומים בדרך
המלבר... הבשורה על הארץ החדה והגיעה לפינות הגידחות היה בה משהו מבשורת
משיחית...

נספח מס' 4

תנועת "צעירי ציון-דרור" ב-1947

יש לנו 4 קיבוצי הכשרה המתקיימים על משכורת החברים העובדים כפועלים כחנות
גדולות...

- קיבוץ הכשרה בריונה, אלג'יריה - 30 חברים.
- קיבוץ הכשרה בריונה, אלג'יריה - 20 חברים.
- קיבוץ הכשרה בליאב, אלג'יריה - 10 חברים.
- קיבוץ הכשרה בבליאונה, תוניסיה - 10 חברים.

סניפים

- תוניסיה: תוניס - 100 חברים; גאבס - 50; סוסה - 50; באג'ה - 40; ביורט - 20.
- אלג'יריה: אלג'יר, קונסטנטין, ביסברה, מוסטג'מ.
- מרוקו: קובלנקה, פאס, צ'פרו.

מתוך דוח ייחודי - צעירי ציון, 16.9.47, על יחיד אגודה בלישע - א.פ. ת"א

נספח מס' 5

דוח אפרים פרידמן על העפלת "יהודה הלל" א.פ. ת"א

יום א' בלילה
11.5.47
נתקבל: 17.5.47
לחברים שלום

הכלי יצא ביום א' בבוקר בשעה 01:30 לאחר 5 שעות עבודה עם 430 נפש
בערך, מהם קרוב ל-350 צעירים היתר הורים וילדים.
השאירו ל-130 נפש. הג'נדרמריה הופיעה באמצע העבודה, שמה מארב
למכוניות שהעבירו את המשפחות ותפסו כ-50 נפש. הובילו אותם לסנס.
כינתיים גמרנו את העבודה אבל לא יכלנו להעביר אחיזה-80 שעות בשאר
כמחנה.
בדרך חזרה נתפש יאני. הפרטים אינם חשובים ובמלחה שיעניינו אתכם תוכלו
לשאול אותי.
המצב:

א. כ-40-50 איש יושבים בג'נדרמריה בטנס, בתוכם יאני. לאף אחד אין ניירות.
כל הניירות רוכזו באלג'יר, ואצלנו יאני בעצמו אחרי הכל לא עשה כלום.
תפסו אותם על הכביש בג'נדרמריה אבל זה ששלעצמו אינו עושה. אולם אם
הדבר לא יושק מיד זה יכול להפוך לעניין שלם שאחר-כך יהיה בלתי
אפשרי לסדרו, כי סוף-סוף יודעים כמה דברים אמורים, גם אם אין הוכחות.
הג'נדרמריה עשתה דוח ואם ניתן לזה ללכת לפי השגרה הרי ייהפך הדבר
לכדור שלג ויקבל ממדים רציניים ביותר. הפתרון הוא לדעת אחד ולדעת.
מוכרחה להיות התערבות מיידית מצד פרחי [אנדרה בלוקל]:

- (1) לשחרר את יאני
- (2) דמו להשתיק את העניין.

ההתערבות הזו צריכה להיעשות על ידי פרחי אצל פלאבון זה דבר שצריך
להיעשות מיד. באם יש לפרחי צורך בפרטים על התפתחות הדברים וכו' הרי
יוכל לקבל אותם מווייל. הוא יספר לכם את הכל ואתם כבר תרגישו בעצמכם
מה העיקר ומה ציונות. אני דורש מכם בכל תוקף שלא תקלו בשאלה זו, ואם
אתם חושבים להמשיך פה בעבודה עליכם לפעול מיד.

עד כמה שיכולתי לברר עד עתה רוב האנשים האלה דווקא לגאליים. אצל
יאני יש היתר שהיה שלו.

- ב. כל האנשים שנשארו במחנה בסדר מכינת הניירות, כך שלא יכולים לנגוע
בהם.
- ג. לדעתי היתה יפה הלשנה.
- ד. שלחתי יהודי חשוב שבנו נתפס וישוב בטנס לשם בכדי לנסות להתקשר עם
יאני. אדע מחר תשובה.

ביבליוגרפיה

ארכיונים

- ארכיון ההסתדרות
- ארכיון יד טבנקין, אפעל
- ארכיון יד טבנקין, המכון לחקר התנועה הציונית וההלווצית בארצות המזרח, אפעל
- ארכיון מפלגת העבודה, בית מיל
- ארכיון פולונסקי, אוניברסיטת באר-שבע
- ארכיון פולונסקי פרטי, בביתו בתל-אביב
- ארכיון פולונסקי תל-אביב, בארכיון תולדות ההגנה
- ארכיון פרטי בן חיים
- ארכיון ציוני מרכזי, ירושלים
- ארכיון תולדות ההגנה, בית גולומב, תל-אביב

חיבורים ומחקרים

עברית

- נתיבים נעלמים. עם עובד. ת"א תשט"ו.
- בן גוריון, ליוגרפיה. ירושלים 1980.
- דברים. 6 כרכים. ת"א 1967-1981.
- כתבים. ת"א תש"ז.
- מחתרת יהודית באלג'יר, 1942-1940. ת"א 1983.
- גירוש קפריסין. ירושלים תשמ"א.
- הגנה והעפלה מצפון אפריקה. יד טבנקין אפעל תשמ"ד.

- א. אבידוב
- פ. באל בר זוהר
- צחק טבנקין
- כרל כצנלסון
- ג. עמינוזילבר
- דן שפרי
- רב שיח

לועזית

- אנסקי
- אג'ירון
- פול גז
- מז'רין
- אנסון
- רוברסון

- Michiel Ahsky. Les Juifs d'Algérie. Paris 1950.
- Charles-Robert Ageron. Histoire de l'Algérie Contemporaine 1871-1954. Paris 1979.
- Paul Ghez. Six mois sous la botte. Tunis 1943.
- Guides Bleus Maroc, Paris 1948. Algérie, Tunisie. Paris 1955.
- Colette et Francic Jeanson. L'Algérie hors-la loi. Paris 1955.
- Adam Robson. The Saga of a ship. Lerwick 1982.

ה. אחד מראשי המשטרה, איש הקשר שלנו, מסר לי שמושל אלג'יר אמר שהיה נסיון הגירה בלתי חוקית, והיינו שלא ברור להם שיצאה באמת אוניה עם אנשים או שאינם רוצים לדעת. הוא אמר שהעניין יסתדר בימים הקרובים. אף אחד מהיהודים המוכוזים פה העובדים איתנו כנאמנות אינו מרגיש בכוחו ללכת לשלטונות הגבוהים. במכתבו של קפיטן אל פאיי, אינם רוצים להשתמש, כי פאי פרז-ערבי. אותו הדבר בקשר עם הנציב העליון, שהיינו דוקא יכולים להגיע אליו בנקל.

דעתי היא שבסטודיה-הנוכחית קל להשתיק את העניין: הוכחות אין להם, ולא תפסו את האנשים בדבב-צבירה.

ה. המצב הכספי קיבלנו את החצי הגדול. מצבנו הכספי לא היה קבלתו מסתכם בדפיצ'ט של חצי גדול, מבלי לקחת בחשבון שיש לנו עוד 80 איש במחנה שצריכים לאכול 300 שאנו צהובים להעביר אותם מיד למחנה, הן מבחינת המשך העבודה והן מבחינת המצב העובדתי (אנשים שעזבו את הכל ומכרו את הכל, עזבו את עבודותיהם ונגשבים בבירה ומחכים).

ההסבר למצבנו הכספי הוא פשוט. כרגע האחרון הוכרחנו לקחת סידת מוטור לעבודת הלילה והעסק עלה ביותר מחצי גדול (ואת זה טרם שילמנו במלואו) עליכם, מייד לשלוח לנו עוד חצי גדול.

החברים תסלחו לי אם המכתב יצא מקוטע. לא ישנתי זה 48 שעות ופשוט אין לי יכולת לכתוב לכם דו"ח מפורט והגון. בדגע האחרון מתברר שרפאל איננו. לא ידוע אם עלה על הספינה או שנושב גם כן בג'נדרמריה. מילא!

ענו ופפרט פעלה מהר.
נ.ב: לא הידלתי פה כסף בכוף לתת לו-לנסיעה. לידעתכם.

שלום, אפרים

- René Capitant (1901-70). ב-1944 שר החינוך, ב-1946 מייסד את ה-Union Gaulliste pour la Quatrième République, שר המשפטים ב-1968.
- Lucien Paye (1907-72) - פקיד גבוה בממשל האלג'יראי של דף שנות ה-40, שר החינוך בצרפת ב-1961-62.

שליחותי באפריקה הצפונית

ופעמים רבות במשך השנים התעוררה בי המחשבה להעלות על הכתב את זכרונותי משליחותי באפריקה הצפונית. עד כה דחיתי, מסיבות שונות, את מגווש הרציון. קיוויתי שיקום ימישהו ובכשרון כתיבה, בגישב היסטורית ובכניית מחקר – סגולות שחסרות לי יקום יד לפרשנות, היתודה במינה, הבת הפתעות והלקחים. סוף מר שקרה למעשה, הוא ההיפך, במעט שום דבר לא פורסם במשא עלייתם של המונגי יהודים מארצות המגרב יחד עם המונים מארצות אחרות, הגבוהה את משטוש המושגים: השם הכולל "עזות המזרח" גורם להכללת מסוכנת ולעיוותים מצערנים בתודעת הציבור בארץ. אין נזכר לדורש מהאיש ברחוב להביר בתכונותיו הספציפיות של יהודי תוניסאי, כאשר לרוב אין מבדילים בין יהודי כורדיסטיני למרוקאי יתר על כן: לא היתה שתיקה מוחלטת בנושא כולו: מד פעם הופגז מאמר או קטע מספר (לרוב, על העליה הבלתי לגאלית) – או שנודד בדין או בעלווייה – הממיד המד הם היו לא רק קניינים בהסתם אלא הניקום סילופים ממש או בוטויים העשויים להגביר את הכלכול השומר בנושא כלאו הפי. קוננו איננה למכלול דהבעיות הקיסטוריות והתברתיות של אותם היהודים: קטונות ממשית בקזאת, וכוונתי לתמודות ישחלו בתורכם בשלהי מלהמת העולם השנייה ועד קום המדינה, והביאן ולעליהם ההמונית.

הידוגמה של משטוש הזכרון אצל מהשקרה אז הקשבתי פעם לזכרונותהם של יהודים ממוצא מרוקאי בתוכנית "חיים שכאלה" ולא יכולתי להאמין למשמע אוזני: אקסולטאן אהב את היהודים, היה לגן טוב ונחמד, צאמר בהתפקות ובעגוננים, הכלי כל כוונה ומדעת ליפות את העבר צאיתו תמונה מסולפת ואמסורית לשכך אם כך היה, אין להסביר את העליה ההמונית והמבוהלת ואת ההגיינה לצפת ולארצות אחרות? קמנוגדת בתכלית לכל מה שאני זמכרי השליטים ידענו וזכרנו.

ההגשת ליותה ויותר שהרציון להשום את שארית זכרונותי מן השלמות הרחוקה והאת, הוא בעצם מוכה. במהוצת הזמנים הזכרונות מתעבליים והולכים אנשים עלמים בןהאתר זה, ולנו עצמנו אין האות שהחיקה נוספת תתאפשר על כל פנים, לא צמח ממנה הכול תועלת.

בהאשית הזה הסמינר, לא הסמינר הראשון לשליחים של הסוכנות היהודית זה כבר היה בהתהוות או שהתחילו לזכר עליו באותם החודשים (קיץ 1942), אבל טרם נולד, כוונתי לסמונה

י.ט. המכון
א.ת.ה.
י.ט. המכון
י.ט. המכון
י.ט. המכון
א.ת.ה.
א.ת.ה.

ערויות
אלי אחיון "Bref Aperçu"
רפאל חמל, 8.6.47
רפאל חמל, 1967
שושנה ומאיר עידן
מגיה פרנקרפהן
ד"ח פרטה
(ישראל חרקובסקי-חודה)
22.6.47
ד"ח דודר (מיכאל הרדי –
"מייקי") – 31.7.47

ערויות שנכיתי
אלי אחיון, נמרוד אשל, ישראל חורב, יעקב כרון, דוד מימון, הנרי סבאון, פול סבאון, רות סבאון-שחר, משה עמיד.